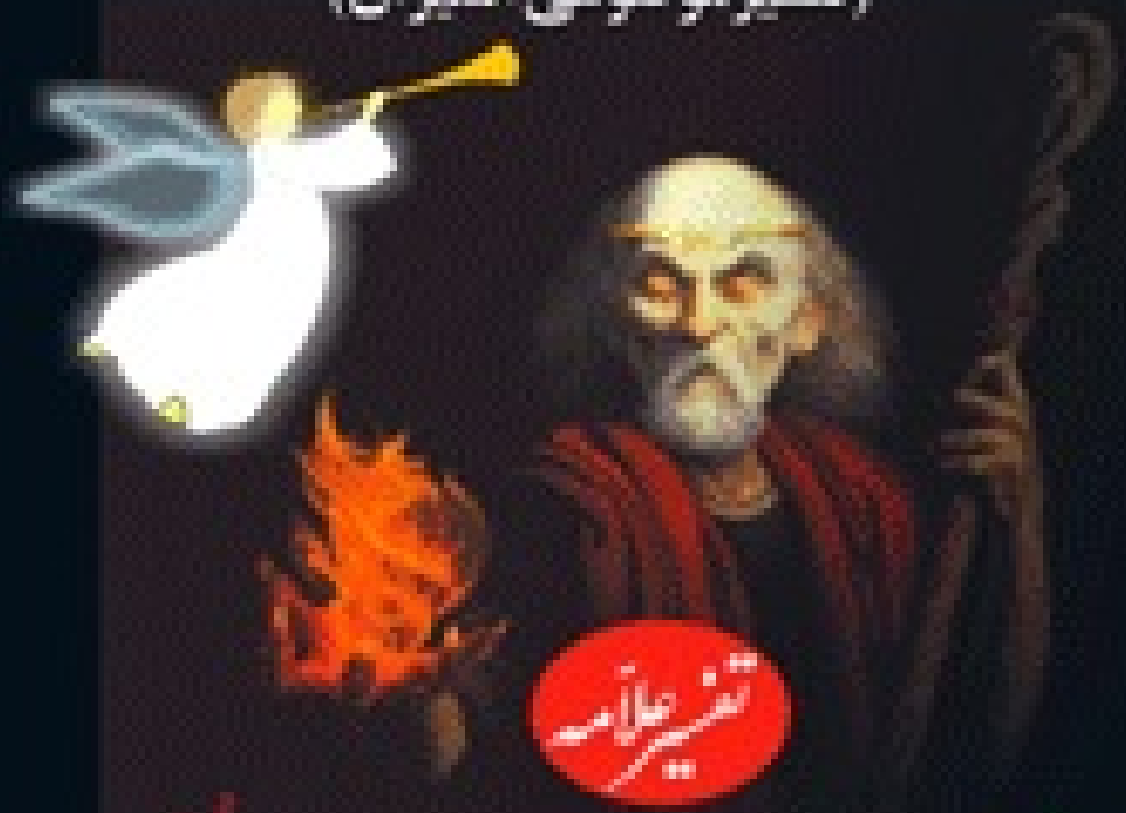
ملائکه، جن، شیطان و انسانهای اولیه

(تفسیر موضوعی المیزان)

تفسیر علامه

به اهتمام: سید مهدی امین
با نظارت: دکتر محمد بیستونی

قائمیه اصفهان
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
www.Ghaemiyeh.com

ملائکه از دیدگاه قرآن و حدیث (تفسیر موضوعي الميزان)

مشخصات کتاب

ملائکه از دیدگاه قرآن و حدیث (تفسیر موضوعي الميزان)
به اهتمام: سیدمهدي امین
با نظارت: دکتر محمد بیستوني

فهـرسـت مطـالـب

موضـوع صفحـه
تأييديــه آيةاللّه محمــد يــزدي رئيس شورايعالي مديريت حوزه علميه ••• 5
تأييديــه آيةاللّه مــرتضــي مقتــدائـي مـديــريت حـوزه علميــه قــم ••• 6
تأييـديه آية اللّه سيد علـي اصغــر دستغيـب نماينده خبرگان رهبـــري ••• 7
مقـدمه ناشر ••• 8
مقدمه مؤلف ••• 12
بررسي ذهنيات مردم درباره ملائكه، جن و شيطان ••• 17
بـررسي معـارف قـرآن در اين زمينه ••• 18
چـرا ايــن عـوامل را نمــي‌بينيــم؟ ••• 20
(475)
آثــار عمـــــل مـــلائكـــــــه ••• 21
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
فصل اول
مــاهيـــت و وظـــايـــف مـــلائكـــه ••• 23
ذات ملائكه، نوع تكاليف و وظايف آن‌ها ••• 23
وجــود غيــرجسمــانــي مــلائكـــه ••• 25
شكــل حقيقي ملائكـه و زمان ظهور آن ••• 28
مفهـوم تمثــل جسمــانــي مـلائكـــه ••• 31
هـــدف وجـــودي مـــلائكـــــه ••• 35
(476)
موضع و موقعيت‌ملائكه در عالم خلقت ••• 36
وظايـــف ملائكـــه در خدمــت انسان ••• 38
ملازمه وظايف ملائكه با مـاهيـت آن‌ها ••• 40
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
سـه وظيفه اصلي ملائكه ••• 41
واسطه بودن ملائكه بين خدا و عالم مشهود ••• 43
مفهــوم پر و بـال يا نيــروي حركت ملائكه ••• 44
طبقه‌بنــدي ملائكه ـ مشخصــات و اسـامي ••• 46

محـل سکونت ملائکـه و نحوه حرکت آن‌ها ••• 49
(477)
سرعـت حرکت و سرعـت عمـل ملائکـه ••• 52
نقـش ملائکـه در تدبیـر امـور عالـم ••• 54
نقش ملائکـه در حوادث ••• 56
وظیفه ملائکه در شب قدر ••• 58
مفهـوم معـارج مـلائکـه و مقامـات آن‌ها ••• 61
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
مقامـات و مـأمـوريت‌هاي مختلـف ملائکه ••• 62
سلسلـه مراتب ملائکـه در انجـام وظايـف ••• 63
تقـدم ملائکه از نظر وظايـف و قـرب الهي ••• 64
(478)
ملائکه حامل عرش الهي و حال و اعمال آن‌ها ••• 68
فصل دوم
عبـادت ؛ احـوال و اعمـال خـاص مـلائکـه ••• 71
عبوديـت، اراده و قـول و فعـل ملائکـه ••• 71
نفـي غفلـت و استکبـار از مـلائکـه ••• 74
ترس ملائکـه از خدا و معصـوميـت آن‌هـا ••• 77
هماهنگـي عبوديـت و وظايـف در ملائکه ••• 78 خطـاب ملائکـه در
لحظـه مـرگ کفـار ••• 292
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
مالکيـت الهي به اعمـال و آثـار ملائکه ••• 80
(479)
امکان اطاعت و امکان معصيت در ملائکه ••• 83
عبـادت ملائکه و بندگـان مقـرّب الهـي ••• 84
شهـادت قـولـي مـلائکـه ••• 85
نحـوه دعـا کردن ملائکـه ••• 87
مفهوم حرف زدن خدا و ملائکه ••• 89
مفهـوم آمـدن خـدا و ملائکه ••• 91
تفـاوت جنس ملائکـه با جنس شيطان ••• 94
تفـاوت حرکت ملائکه با ساير جنبندگان ••• 97
تفـاوت روح مـلائکـه با روح انسـان ••• 98
فهـرسـت مطـالـب
(480)

موضـوع صفحـه
ميـزان علم ملائكه به غيب و شهادت ••• 100
ميــزان دسترسي ملائكــه به غيـب ••• 103
محدوديت علم ملائكه نسبت به غيب ••• 104
فصل سوم
عالم ملكوت ••• 107
مفهوم ملكوت و طرف ملكوتي اشياء ••• 107
ملكـــوت آسمــان‌هــا و زميـــن ••• 108
چگــونگـــي مشـاهـــده ملكـــوت ••• 110
ملكــوت و امــر هــر مــوجـــود ••• 118
(481)
حقايق عالم ملكوت و حفظ اسرار آن ••• 119
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
مفهــوم آسمان‌هاي ملكـوت و آسمان دنيا ••• 122
فصل چهارم
رابطه انسان و ملائكه ••• 127
اختــلاف وجــودي انســان و مــلائكـــه ••• 127
تفــاوت كـــرامــت مـــلائكــه و انســان ••• 130
بـرتــري انســان بر ملائكــه و عوامل آن ••• 131
خدمــت ملائكــه در حركت كمالــي انسان ••• 133
(482)
سجــده ملائكه به انســان در آفــرينــش ••• 135
دانش انسان به علم الاسماء و جهل ملائكه ••• 137
خضــوع ملائكه در مقابــل عالـم بشريت ••• 144
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
خدمات عمومي و خصوصي ملائكه به انسان‌ها ••• 145
رابطــه تكوينــي ملائكــه بـا سعــادت انسان ••• 147
ولايـــت مـــلائكـــه ••• 149
مهلــت ملائكــه تا آخريــن روز زندگــي بشر ••• 151
دعــاي مـلائكه در پذيــرش توبــه انسـان‌هــا ••• 152
(483)
دعــاي ملائكـــه در تشريــع ديــن انسان‌هــا ••• 156
صلـوات ملائكه به رسـول خـــدا صلي‌الله‌عليه‌وآله و آل او ••• 158
شرايط شفاعت ملائكه ••• 160

دانشمنـــدان مـورد لعـــن مـــلائكـــــــه ••• 161
كمـال انسـان و تبديـل باطـــن او به ملائكـه ••• 163
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
ملائكه، جزئي از اجزاي ايمان بشري ••• 165
ضـرورت ايمـان بـــه مـلائكـــه ••• 167
ايمـــان و تصـــديـق ملائكـــــه ••• 168
(484)
فصل پنجم
وظيفه ملائكه در حفظ انسان و اعمال و گفتار او ••• 171
ملائكــه محافظ انسـان و اعمال او ••• 171
ملائكــه محافظ عمـل و نيت انسان ••• 175
ملائكــه نويسنده و تشخيص كيفيت اعمال ••• 178
دو ملك مسئول ثبـت و حفظ اعمال ••• 181
دو ملك مسئول ضبط الفاظ و گفتار ••• 183
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
ملائكه محافظ انسان از حوادث ••• 184
(485)
نقش مراقبت ملائكه و تحول جوامع انساني ••• 186
فصل ششم
وظيفــه ملائكه در انزال وحي الهي ••• 189
انحصـار هدايت با وحـي به وسيله ملائكه ••• 189
همـراهــي ملائكه و روح در نــزول وحــي ••• 192
القــاي روح و نـــزول وحــي ••• 194
ملائكه وحي و اقسام تكلم خـدا ••• 196
برگزيدگــان و رسـولان از ملائكه و انسان ••• 199
عموميــت رسالــت ملائكـــه ••• 202
فهـرسـت مطـالـب
(486)
موضـوع صفحـه
شكافتــه شدن آسمانها با وحي و عبور ملائكه ••• 203
ســرعــت حـــركــت در نــزول مـــلائكـــه ••• 206
نقــش ملائكــه در صيانــت از وحــي تا ابلاغ ••• 209
ملائكــه مأمــور نــزول و مـــراقبــت وحــي ••• 213
كيفيــت محافظت اخبــار غيبي حــوادث زمين ••• 216

پـرتـاب شهاب جهت حفـظ اخبار آسمـــان ••• 219
مراقبـت الهي از وحـي نزد ملائكه و بعد از آن ••• 222
شهـادت خدا و ملائكـــه در صحت نزول وحي ••• 224
تشخيص تكلم ملائكه با رسول و نبي و محدث ••• 227
(487)
مفهـوم محـدثه بـودن مريـم و تكلـم ملـك ••• 232
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
تكلـم ملائكه با القـاي معانـي در انسان ••• 234
گفتـار يـا القـاي خـاطـرات ملكـي ••• 238
تشخيـص القاي ملائكـه و القـاي شيطان ••• 240
تأثير ملك يا شيطان در رؤيا و حديث نفس ••• 243
فصل هفتم
جبرئيـل و ملائكه وحي ••• 247
روح الاميـــــن ••• 247
(488)
جبـرئيـل ـ روح القـدس، روح الاميـن ••• 250
نفي ملك بودن روح ••• 252
جبرئيـل حامـل روح، و روح حامـل قرآن ••• 254
فهـرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
روح القـدس، و تأييـد انبيـاء ••• 255
شـش ويـژگـي جبـرئيـل ••• 257
شديدالقـوي بـودن جبرئيـل ••• 259
دستيـاران جبـرئيـل ـ نگـارش و حمـل وحـي ••• 261
نفـي حـاجـز بيـن جبـرئيـل و خـدا و رسـول ••• 263
(489)
چگونگي مشاهـده جبرئيل به وسيلـه رسـول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 264
چگونگي شنيدن صداي جبرئيل به وسيله رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 265
نفـي تصـرف جبـرئيـل در قلـب رسول خـدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 267
رؤيت حضور جبرئيل در افق اعلي ••• 268
رؤيت مجدد جبرئيل در سفر معراج ••• 272
فهـرسـت مطـالـب

موضـوع صفحـه
حمايت خــدا و جبرئيـــل از رسولان خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ••• 277
عقايــد باطل و دشمني يهود در مورد جبرئيل ••• 278
فصل هشتم
(490)
ملــك الموت و وظيفـــه تحويل گيرندگــان جـان ••• 281
تحويــل انسان به ملك مسئــول قبــض روح ••• 281
ملك الموت و كاركنان او ••• 284
مأموريــت حساس زير دستـــان ملـك الموت ••• 285
وجودسلسله مراتب در ملائكه مأمور اخذ روح ••• 287
خطــاب ملائكــه در لحظــه مــرگ متقيـــن ••• 290
خطــاب ملائكـــه در لحظــه مـــرگ كفـــار ••• 292
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
خطــاب ملائكـــه در لحظــه مرگ مستضعفيـــن ••• 293
(491)
زمــان رؤيــت ملائكــه بـــه وسيلـــه كفـــــار ••• 297
نحوه شكنجه و اخذ جان مرتدين به وسيله ملائكه ••• 301
تسلــط ملائكه به كفــار در جنگهـاي صدر اسلام ••• 302
فصل نهم
نقش ملائكه در قيامت ••• 305
وضــع ملائكه بعــد از به هم پيچيــدن آسمان‌هـا ••• 305
زمــان شكافت آسمــان و نزول ملائكــه ساكن آن ••• 306
عــروج پنجاه هــزار ساله ملائــك در قيـامـــت ••• 308
تعــداد ملائكــه حامــل عرش الهــي در قيامـــت ••• 309
فهــرسـت مطـالـب
(492)
موضـوع صفحـه
صــف ملائكه و صـــف روح در روز قيامت ••• 312
وضــع مــلائكـــــه در نفخــه صـــــور ••• 316
استقبال ملائكه از مؤمنيـــن در نفخه صور ••• 319
بشــارت ملائكــه به مؤمنيـن در قيـــامــت ••• 320
دو ملك مسئول جلو راندن انسان در قيامــت ••• 322
ملــك قرين انســان و وظيفـــه او در قيامت ••• 323
ولايت و همراهي ملائكه با مؤمنين در آخرت ••• 324
ملائكه خازن بهشت ••• 325

نويـدرسانـــي ملائكـــه به اهل بهشـــت ••• 327
(493)
دين صحيح و انحصــار شفاعــت ملائكـــه ••• 330
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
خازنان دوزخ ••• 331
تعــداد ملائكه موكّل سقر يا خازنان دوزخ ••• 333
مـــلائكـــه مسئــول آتــش در جهنّـــــم ••• 336
فصل دهم
امــدادهاي غيبــي ملائكه در صـــدر اســـلام ••• 339
امداد ملائكه در جهاد و جنگهاي صدراسلام ••• 339
ملائكــه نــازل شــده در جنـــگ خنـدق ••• 341
(494)
تعــداد و نحوه شركـت ملائكـه در جنگ‌ها ••• 342
فصل يازدهم
وظيفــه ملائكـــه در بشــارت و هـلاكـــت ••• 345
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
نـداي روح القدس و ملائكه در تولّد دو پيامبر ••• 345
تعــداد و مأموريــت ملائكه بشارت و هلاكت ••• 348
چگونگي تمثّل و تكلّم ملائكه بشارت و هلاكت ••• 353
نــزول ملائكه براي عــذاب جوامـــع فاســد ••• 357
هلاكــت قــوم لوط، شرايــط و محــل حادثه ••• 359
(495)
مفهــوم همزماني آمـدن ملائكـه و نزول عذاب ••• 362
فصل دوازدهم
اعتقادات باطل در مورد ملائكه ••• 365
نفي عقيده باطل تصرّف جن و ملك در تكوين ••• 365
نيـــاز ملائكــه و جــن و انســان بــه خــدا ••• 368
فهــرسـت مطـالـب
موضـوع صفحـه
شــرك در پرستــش ملائكـــه ••• 370
نفي عقيده باطل الوهيت ملائكه ••• 371
نفــي اعتقادات مشركيـــن در پرستــش ملائكـه ••• 373
(496)
عـــدم رضايـــت ملائكـــه مــورد پرستـــش ••• 375

نفـي عقيـده باطـل منكريـن انـزال وحـي ••• 379
تصوّرات باطـل مشركيـن در رسالـت ملائكـه ••• 382
عقايد فرقه‌هاي مختلف مشرك در زن بودن ملائكه ••• 384
نفـي عقيده باطل زن بـودن ملائكه و توالد آن‌ها ••• 386
نفي اعتقـادات مشـركيـن در مـورد ملائكـه ••• 388
سـري كتاب‌هـاي «تفسيـر موضوعـي الميـزان» شمـا را با موضوعات زير آشنا مي‌سازد:
1 ـ آغاز آفرينش آسمان‌ها و زمين و پايان دنيا و ستارگان و ماه و خورشيد، همچنين شرح آيات الهي در طبيعت و عوامل حيات.
2 ـ خلقت‌اوليه و برنامه‌هاي‌اوليه فطري‌و تكويني‌براي‌جريان‌اعمال،ادراكات‌وهدايت‌انسان‌وجوامع‌انساني.
(497)
3 ـ توحيد، امر و خلـق، تدبير و تقدير، قضا و سنت‌هاي الهي، امتحان و آزمـايش‌هـاي الهـي.
4 ـ ملائكـه، جن و شيطان ـ شامل شناختي از ملائكه و جن و شيطان و ماهيت و وظايف آن‌ها.
5 ـ جـريـان‌هـاي تـاريخـي از آفـرينـش انسـان تـا ظهـور اسـلام.
6 ـ اسلام، حركت نهايي وراثـت زمين ـ شامل جريان ظهور آخريـن پيامبر الهي و پيـام او.
7 ـ تمـدن و قوانين جامعه صالـح و موعود اسلامي ـ شامل تعليمات روحاني، اجتماعي، اقتصادي، سياسي و نظام اسلام.
8 ـ اصـول تربيت و خانواده اسلامي ـ شامل قوانين تربيتي و دستورات زندگي خانوادگي اسلام.
9 ـ مراحل بعدي حيات تا لقاء اللّه ـ شامل شناختي از مرگ، برزخ، قيامت، دوزخ، بهشت و بازگشت به اللّه
10 ـ بسيـاري از مهارت‌هاي زندگي نظير تغذيـه، مديريـت، اقتصـاد و جامعه‌شنـاسـي.
(498)

اِلي سَيِّدِنا وَ نَبِيِّنا مُحَمَّدٍ
رَسُـولِ اللّـهِ وَ خاتَـمِ النَّبِيّينَ وَ اِلي مَوْلانا
وَ مَوْلَي الْمُوَحِّدينَ عَلِيٍّ اَميرِ الْمُؤْمِنينَ وَ اِلي بِضْعَةِ
الْمُصْطَفي وَ بَهْجَةِ قَلْبِهِ سَيِّدَةِ نِساءِ الْعالَمينَ وَ اِلي سَيِّدَيْ
شَبابِ اَهْلِ الْجَنَّةِ، السِبْطَيْنِ، الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ اِلَي الأَئِمَّةِ التِّسْعَةِ
الْمَعْصُومينَ الْمُكَرَّمينَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ لاسِيَّما بَقِيَّـــةِاللّهِ فِيالأَرَضينَ وَ وارِثِ عُلُومِ
الأَنْبِياءِ وَ الْمُرْسَلينَ، الْمُعَدِّ لِقَطْعِ دابِرِالظَّلَمَةِ وَ الْمُدَّخِرِ لِاِحْياءِ الْفَرائِضِ وَ مَعالِمِ الدّينِ ،
الْحُجَّةِبْنِالْحَسَنِ صاحِبِ الْعَصْرِ وَ الزَّمانِ عَجَّلَ اللّهُ تَعالي فَرَجَهُ الشَّريفَ فَيا مُعِزَّ
الأَوْلِياءِوَيامُذِلَ الأَعْداءِاَيُّهَاالسَّبَبُ الْمُتَّصِلُ بَيْنَ الأَرْضِ وَالسَّماءِقَدْمَسَّنا
وَ اَهْلَنَا الضُّـــرَّ في غَيْبَتِـــكَ وَ فِراقِـــكَ وَ جِئْنـا بِبِضاعَـةٍ
مُزْجاةٍ مِنْ وِلائِكَ وَ مَحَبَّتِكَ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ مِنْ مَنِّكَ وَ
فَضْلِكَ وَ تَصَدَّقْ عَلَيْنا بِنَظْرَةِ رَحْمَةٍ مِنْكَ
اِنّا نَريكَ مِنَ الْمُحْسِنينَ
(4)

متن تأئيديه حضرت آيةاللّه محمد يزدي

رييس دبيرخانه مجلس خبرگان رهبري و رييس شورايعالي مديريت حوزه علميه
بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحيم
قرآن كريم اين بزرگ‌ترين هديه آسماني و عالي‌ترين چراغ هدايت كه خداوند عالم به وسيله آخرين پيامبرش براي بشريت فروفرستاده است؛ همواره انسان‌ها را دستگيري و راهنمايي نموده و مي‌نمايد. اين انسان‌ها هستند كه به هر مقدار بيشتر با اين نور و رحمت ارتباط برقرار كنند بيشتر بهره مي‌گيرند. ارتباط انسان‌ها با قرآن كريم با خواندن، انديشيدن، فهميدن، شناختن اهداف آن شكل مي‌گيرد. تلاوت، تفكر، دريافت و عمل انسان‌ها به دستورالعمل‌هاي آن، سطوح مختلف دارد. كارهايي كه براي تسهيل و روان و آسان كردن اين ارتباط انجام مي‌گيرد هركدام به نوبه خود ارزشمند است. كارهاي گوناگوني كه دانشمند محترم جناب آقاي دكتر بيستوني براي نسل جوان در جهت اين خدمت بزرگ و امكان ارتباط بهتر نسل‌جوان باقرآن انجام‌داده‌اند؛ همگي قابل‌تقدير و تشكر و احترام‌است. به علاقه‌مندان بخصوص جوانان توصيه مي‌كنم كه از اين آثار بهره‌مند شوند.
توفيقات بيش از پيش ايشان را از خداوند متعال خواهانم.
محمد يزدي
رييس دبيرخانه مجلس خبرگان رهبري 1/2/1388
(5)

متن تائيديه حضرت آيةاللّه مرتضي مقتدايي

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحيم
توفيق نصيب گرديد از مؤسسه قــرآني تفسير جوان بازديد داشته باشم و مواجه شدم با يك باغستان گسترده پرگل و متنوع كه به‌طور يقين از معجزات قرآن است كه اين ابتكارات و روش‌هاي نو و جالب را به ذهن يك نفر كه بايد مورد عنايت ويژه قرار گرفته باشد القاء نمايد تا بتواند در سطح گسترده كودكان و جوانان و نوجوانان و غيرهم را با قرآن‌مجيد مأنوس به‌طوري‌كه مفاهيم بلند و باارزش قرآن در وجود آنها نقش بسته و روش آنها را الهي و قرآني نمايد و آن برادر بزرگوار جناب آقاي دكتر محمد بيستوني است كه اين توفيق نصيب ايشان گرديده و ذخيره عظيم و باقيات الصالحات جاري براي آخرت ايشان هست. به اميد اين كه همه اقدامات با خلوص قرين و مورد توجه ويژه حضرت بقيت‌اللّه‌الاعظم ارواحنافداه باشد.
مرتضي مقتدايي
به تاريخ يوم شنبه پنجم ماه مبارك رمضان‌المبارك 1427
(6)

متن‌تأييديه حضرت آيةاللّه‌سيدعلي‌اصغردستغيب نماينده محترم‌خبرگان‌رهبري‌دراستان‌فارس

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحيم
«وَ نَزَّلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ تِبْياناً لِكُلِّ شَيْءٍ» (89 / نحل)
تفسير الميزان گنجينه گرانبهائي است كه به مقتضاي اين كريمه قرآني حاوي جميع موضوعات و عناوين مطرح در زندگي انسان‌ها مي‌باشد. تنظيم موضوعي اين مجموعه نفيس اولاً موجب آن است كه هركس عنوان و موضوع مدّنظر خويش را به سادگي پيدا كند و ثانيا زمينه مناسبي در راستاي تحقيقات موضوعي براي پژوهشگران و انديشمندان جوان حوزه و دانشگاه خواهد بود.
اين توفيق نيز در ادامه برنامه‌هاي مؤسسه قرآني تفسير جوان در تنظيم و نشر آثار قرآني مفسّرين بزرگ و نامي در طول تاريخ اسلام، نصيب برادر ارزشمندم جناب آقاي دكتر محمد بيستوني و گروهي از همكاران قرآن‌پژوه ايشان گرديده است. اميدوارم همچنــان از توفيقــات و تأييــدات الهـي برخــوردار باشند.
سيدعلي اصغر دستغيب
28/9/86
(7)

براساس پژوهشي كه در مؤسسه قرآني تفسير جوان انجام شده، از صدر اسلام تاكنون حدود 000/10 نوع تفسير قرآن كريم منتشر گرديده است كه بيش از 90% آنها به دليل پرحجم بودن صفحات، عدم اعرابگذاري كامل آيات و روايات و كلمات عربي، نثر و نگارش تخصصي و پيچيده، قطع بزرگ كتاب و... صرفا براي «متخصصين و علاقمندان حرفه‌اي» كاربرد داشته و افراد عادي جامعه به ويژه «جوانان عزيز» آنچنان كه شـايسته است نمي‌تـوانند از اين قبيل تفاسير به راحتي استفاده كنند.
مؤسسه قرآني تفسير جوان 15 سال براي ساده‌سازي و ارائه تفسير موضوعي و كاربردي در كنار تفسيرترتيبي تلاش‌هاي گسترده‌اي را آغاز نموده است كه چاپ و انتشار تفسير جوان (خلاصه 30 جلدي تفسير نمونه، قطع جيبي) و تفسير نوجوان (30 جلدي، قطع جيبي كوچك) و بيش از يكصد تفسير موضوعي ديگر نظير باستان‌شناسي قرآن كريم، رنگ‌شناسي، شيطان‌شناسي، هنرهاي دستي، ملكه گمشده و شيطاني همراه، موسيقي،
(8)
تفـاسيـر گـرافيكـي و... بخشـي از خـروجـي‌هاي منتشر شده در همين راستا مي‌باشد.
كتابي كه ما و شما اكنون در محـضر نـوراني آن هستيـم حـاصـل تـلاش 30 سـاله «استادارجمند جناب آقاي‌سيدمهدي‌امين» مي‌باشد.ايشان تمامي مجلدات تفسيرالميزان را به دقـت مطـالعه كـرده و پس از فيش برداري، مطالب را «بدون هيچ گونه دخل و تصرف در متن تفسير» در هفتاد عنوان موضوعي تفكيك و براي نخستين بار «مجموعه 70 جلدي تفسير موضوعي الميزان» را تـدويـن نمـوده كـه هـم به صورت تك موضوعي و هم به شكل دوره‌اي براي جـوانـان عزيز قـابـل استفاده كاربردي‌است.
«تفسير الميزان» به گفته شهيد آية اللّه مطهري (ره) «بهترين تفسيري است كه در ميان شيعه و سني از صدر اسلام تا امروز نوشته شده است».
«الميزان» يكي از بزرگ‌ترين آثار علمي علامه طباطبائي (ره)، و از مهم‌ترين تفاسير جهان اسلام و به حق در نوع خود كم‌نظير و مايه مباهات و افتخار شيعه است. پس از تفسير تبيان شيخ طوسي (م 460 ه) و مجمع‌البيان شيخ طبرسي (م 548 ه) بزرگ‌ترين و جامع‌ترين تفسير شيعي و از نظر قوّت علمي و
مقدمه ناشر (9)
مطلوبيت روش تفسيري، بي‌نظير است. ويژگي مهم اين تفسير به‌كارگيري

تفسير قرآن به قرآن و روش عقلـي و اسـتـدلالي اسـت. ايـن روش در كـار مفسّـر تنها در كنار هم‌گذاشتن آيات براي درك معناي واژه خلاصه نمي‌شود، بلكه موضوعات مشابه و مشتـرك در سـوره‌هاي مختلف را كنار يكديگر قرار مي‌دهـد، تحليـل و مقايسـه مي‌كنـد و بـراي درك پيـام آيه به شيـوه تـدبّـري و اجتهـادي تـوسل مي‌جويد.
يكي از ابعاد چشمگير الميزان، جامعه‌گرايي تفسير است. بي‌گمان اين خصيصه از انديشه و گرايش‌هاي اجتماعي علامه طباطبائي (ره) برخاسته است و لذا به مباحثي چون حكومت، آزادي، عدالت اجتماعي، نظم اجتماعي، مشكلات امّت اسلامي، علل عقب ماندگي مسلمـانـان، حقـوق زن و پـاسـخ به شبهـات مـاركسيسـم و ده‌ها موضوع روز، روي آورده و بـه طـور عميـق مـورد بحـث و بررسي قرارداده است.
شيوه مرحوم علاّمه به‌اين شرح است كه در آغاز، چندآيه از يك‌سوره را مي‌آورد و آيه، آيه، نكات لُغوي و بياني‌آن‌را شرح مي‌دهد و پس از آن، تحت عنوان بيان آيات كه شامل مباحث
(10) ملائكه
موضوعي است به تشريح آن مي‌پردازد.
ولـي متـأسفـانه قـدر و ارزش اين تفسير در ميان نسل جوان ناشناخته مانده است و بنده در جلسات فـراوانـي كه با دانشجـويان يا دانش‌آموزان داشته‌ام همواره نياز فراوان آنها را به اين تفسير دريـافتـه‌ام و به همين دليل نسبت به همكاري با جنـاب آقـاي سيدمهدي امين اقـدام نمـــودەام.
اميـدوارم ايـن قبيـل تـلاش‌هـاي قـرآنـي مـا و شمـا بـراي روزي ذخيـره شـود كـه بـه جـز اعمـال و نيـات خـالصانه، هيـچ چيـز ديگـري كـارسـاز نخواهد بود.
دكتر محمد بيستوني
رئيس مؤسسه قرآني تفسير جوان
تهران ـ تابستان 1388
مقدمه ناشر (11)

اِنَّــهُ لَقُـــرْآنٌ كَــريــمٌ
فـــي كِتـــابٍ مَكْنُـــونٍ
لا يَمَسُّـــهُ اِلاَّ الْمُطَهَّـــرُونَ
اين قـرآنـي اسـت كـريـم
در كتـــابـــي مكنـــون
كه جز دست پـاكـان و فهـم خاصان بدان نرسد!
(77 ـ 79/ واقعه)
اين كتاب به منزله يك «كتاب مرجع» يافرهنگ معارف قرآن است كه از «تفسير الميزان» انتخـاب و تلخيـص، و بر حسب موضوع طبقه‌بندي شده است.
در تقسيم‌بندي به عمل آمده از موضوعات قرآن كريم قريب 70 عنوان مستقل به دست آمد. هر يك از اين موضوعات اصلي، عنوان مستقلي براي تهيه يك كتاب در نظر گرفته شد. هر كتاب در داخل خود به چندين فصل يا عنوان فرعي تقسيم گرديد. هر
(12)
فصل نيز به سرفصل‌هايي تقسيم شد. در اين سرفصل‌ها آيات و مفاهيم قرآني از متن تفسيـر الميـزان انتخـاب و پس از تلخيص، به روال منطقي، طبقه‌بندي و درج گرديد، به طوري كه خواننده جوان و محقق ما با مطالعه اين مطالب كوتاه وارد جهان شگفت‌انگيز آيات و معارف قرآن عظيم گردد. در پايان كار، مجموع اين معارف به قريب 5 هزار عنوان يا سرفصل بالغ گرديد.
از لحـاظ زمـاني: كار انتخاب مطالب و فيش‌برداري و تلخيص و نگارش، از اواخـر سـال 1357 شـروع و حـدود 30 سـال دوام داشتـه، و با توفيق الهي در ليالي مبـاركه قدر سال 1385پايان پذيرفتـه و آمـاده چـاپ و نشـر گـرديـده است.
هـدف از تهيه اين مجموعـه و نوع طبقه‌بندي مطالب در آن، تسهيل مراجعه به شرح و تفسير آيات و معارف قرآن شريف، از جانب علاقمندان علوم قرآني، مخصوصا محققين جوان است كه بتوانند اطلاعات خود را از طريق بيان مفسري بزرگ چون علامه فقيد آية اللّه طباطبايي دريافت كنند، و براي هر سؤال پاسخي مشخص و روشـن داشتـه باشنـد.
مقدمه مؤلف (13)
سال‌هاي طولاني، مطالب متعدد و متنوع درباره مفاهيم قرآن شريف مي‌آموختيم اما وقتي در مقابل يك سؤال درباره معارف و شرايع دين‌مان

قرار مي‌گرفتيم، يك جواب مدون و مشخص نداشتيم بلكه به اندازه مطالب متعدد و متنوعي كه شنيده بوديم بايد جواب مي‌داديم. زماني كه تفسير الميزان علامه طباطبايي، قدس‌اللّه سرّه الشريف، ترجمه شد و در دسترس جامعه مسلمان ايراني قرار گرفت، اين مشكل حل شد و جوابي را كه لازم بود مي‌توانستيم از متن خود قرآن، با تفسير روشن و قابل اعتمادِ فردي كه به اسرار مكنون دست يافته بود، بدهيم. اما آنچه مشكل مي‌نمود گشتن و پيدا كردن آن جواب از لابلاي چهل (يا بيست) جلد ترجمه فارسي اين تفسير گرانمايه بود. لذا اين ضرورت احساس شد كه مطالب به صورت موضوعي طبقه‌بندي و خلاصه شود و در قالب يك دائرةالمعارف در دسترس همه دين‌دوستان قرارگيرد. اين همان انگيزه‌اي بود كه موجب تهيه اين مجلدات گرديد.
بديهي است اين مجلدات شامل تمامي جزئيات سوره‌ها و آيات الهي قرآن نمي‌شود، بلكه سعي شده مطالبي انتخاب شود كه در تفسير آيات و مفاهيم قرآني، علامه بزرگوار
 ملائكه
به شرح و بسط و تفهيم مطلب پرداخته است.
اصول اين مطالب با توضيح و تفصيل در «تفسير الميزان» موجود است كه خواننده مي‌تواند براي پي‌گيري آن‌ها به خود الميزان مراجعه نمايد. براي اين منظور مستند هر مطلب با ذكر شماره مجلد و شماره صفحه مربوطه و آيه مورد استناد در هر مطلب قيد گرديده است.
ذكراين‌نكته لازم‌است كه چون‌ترجمه‌تفسيرالميزان به‌صورت دومجموعه 20 جلدي و 40جلدي منتشرشده بهتراست درصورت نيازبه‌مراجعه به‌ترجمه الميزان، بر اساس ترتيب عددي آيات قرآن به سراغ جلد موردنظر خود، صرف‌نظراز تعداد مجلدات برويد.
و مقدر بود كه كار نشر چنين مجموعه آسماني در مؤسسه‌اي انجام گيرد كه با هدف نشر معارف قرآن شريف، به صورت تفسير، مختص نسل جوان، تأسيس شده باشد، و استاد مسلّم، جناب آقاي دكتر محمد بيستوني، اصلاح و تنقيح و نظارت همه‌جانبه بر اين مجموعه قرآني شريف را به عهده گيرد.
مؤسسه قرآني تفسير جوان با ابتكار و سليقه نوين، و به منظور تسهيل در رساندن

پيام آسماني قرآن مجيد به نسل جوان، مطالب قرآني را به صورت كتاب‌هايي در قطع جيبي منتشر مي‌كند. اين ابتكار در نشر همين مجلدات نيز به كار رفته، تا مطالعه آن در هر شرايط زماني

و مكــاني، براي جــوانان مشتاق فرهنگ الهي قرآن شريف، ساده و آسان گردد...
و ما همه بندگاني هستيم هر يك حامل وظيفه تعيين شده از جانب دوست، و آنچه انجــام شــده و مي‌شـود، همه از جانب اوست !
و صلوات خدا بر محمّد مصطفي صلي‌الله‌عليه‌وآله و خاندان جليلش باد كه نخستين حاملان اين وظيفه الهي بودند، و بر علامه فقيد آيةاللّه طباطبايي و اجداد او، و بر همه وظيفه‌داران اين مجموعه شريف و آباء و اجدادشان باد، كه مسلمان شايسته‌اي بودند و ما را نيز در مسيــر شنــاخت اسـلام واقعي پرورش دادنـد!
ليله قدر سال 1385
سيد مهدي حبيبي امين
(16) ملائكه

وقتي صحبت از «فرشته» به ميان مي‌آيد، تصوير كودكي معصوم يا دختر جواني با پر و بال رنگين كه در طاق و رواق كليساها و تابلوهاي نقاشان رسم شده، به ذهن انسـان خطـور مي‌كند.
وقتي از «جن» صحبت مي‌شود، آن‌چه كه در ذهنيت ما جا گرفته، موجودات شرور و گاهي بسيار ريز و غيرقابل رؤيتي است كه از نقل قول بچه‌هاي ترسو، قصه‌هاي مادربزرگ‌ها، رمال‌ها و جن گيرها تصوير يافته است.
و وقتي از «شيطان» صحبت مي‌شود، بلافاصله تصاوير كتاب‌هاي قديمي در ذهن آدم مجسم مي‌شود كه شيطان را در هيئت غول بدقيافه و كريهي با شاخ‌هاي تيز در دو طرف سر نشان مي‌دادنـد. سابقـه تـاريخـي اين تصويرها به ادوار شرك و جاهليت انسان برمي‌گردد، كه مجسمـه‌هـاي چنيـن غـول با شـاخ و دم را به خـاطـر رهايي از

شرور و حوادث بد پرستش مي‌كردند.

آن‌چه را كه معارف قرآن در اين زمينه به‌دست مي‌دهد، به‌طور مشخص در قسمت‌هاي مختلــف ايـن كتـاب مـلاحظـه خـواهيـد فـرمـود. با توجه به طبقـه‌بندي‌هايي كه شده، ماهيت وظـايـف و آثـار اعمـال اين موجودات تبيين مي‌شود.
آن‌چه كه لازم است، اضافه شود اين است كه در موقع خواندن و انديشه كردن در اين كتاب، آن ذهنيات بدوي و جاهلي و تصاوير كليسايي و نقاشي‌ها را بايد از مغز خارج كرد، و با حقايقي كه خداي آفريننده جهان بيان فرموده، انديشه نويي آغاز كرد. و چه بهتر كه دانشمندان علوم نيز اين حقايق را اساس قرار دهند و نظرات و تئوري‌هاي علمي خود را بر اين مباني تنظيم كنند.
دانش امروز پي به عوامل جديدي مي‌برد كه غيب بودن آن‌ها را قبول دارد، مانند:
(18) ملائكه
امواج صوتي، راديويي، نوري، نيروي جاذبه و امثال آن. با اين‌كه اين عوامل ديده نمي‌شوند ولي همه مردم، آثار آن‌ها را احساس مي‌كنند. نام‌گذاري امواج فوق‌الذكر به خاطر شباهت حركت آن‌ها به موج صورت گرفته، و ديگران را براساس شناخت قبلي از نيروهاي ديگر، نيرو ناميده‌اند. ولي قدر مسلم اين است كه:
ـ اولاً، اين عوامل وجود دارند،
ـ ثانيا، اين عوامل ديده نمي‌شوند و در غيب هستند،
ـ ثالثا، آثار فعاليت و جريان اين عوامل در زندگي روزمره انسان‌ها و جهان هستي مشهود است. برخي از آن‌ها گفتار و تصوير ما را ثبت و ضبط مي‌كنند و با سرعت غيرقابل تصوري آن را حركت مي‌دهند. و برخي بدون كوچك‌ترين تخلفي از وظيفــه خـود ميلياردهـا ميليـارد سـال است كه كـرات آسمـاني را حفـظ و حركت منظــم آن‌هــا را تنظيـــم مي‌نمـايند.
بررسي معارف قرآن در اين زمينه (19)
اگر اين مفاهيم را با مطالب كتاب و شرحي كه خداوند سبحان راجع به اين عوامل در قرآن كريم بيان فرموده، مقايسه كنيم، چه‌قدر ساده مي‌توان ذهنيت فرشتگان تصويرها و دختـران بـالـدار نقــاشـان يا مجسمــه‌هـاي شيطـان را از ذهـن زدود و جــاي آن را با چنين حقـايقـي پـر كـرد. (رجــوع شود به فصـل 5، وظيفـه مـلائكـه در حفـظ انسان و اعمــال و گفتــار او، و هم‌چنيـن فصـل 1، در مـورد مـاهيـت و وظـايـف مــلائكـه.)

انسان ذات اشياء را نمي‌بيند بلكه اگر نور به يك شيء برخورد كند، فقط تصوير آن از طريق چشم به مغز منتقل مي‌شود، و اگر شدت نور بيشتر يا كمتر از توانايي چشم
(20) ملائكه
باشد چيزي ديده نمي‌شود، و يا در حالي كه فركانس راديويي با سرعت سرسام آور معادل 000/000/300 كيلومتر در ثانيه پخش مي‌شود، گوش انسان بيشتر از فركانس 60 تا 4000 را نمي‌شنود. پس در حالتي اين نيروها و عوامل مي‌توانند، براي چشم و گوش ما قابل درك باشند كه آن‌ها را محدود سازيم، و به حد و فركانس ابزار ادراكات خودمان برسانيم و يا ابزار ادراكات خودمان را آن‌قدر قدرت بخشيم كه به حد و فركانس آن‌ها برسد.
دليل اين‌كه ما اين عوامل اداره كننده امور جهان آفرينش و حيات انسان را نمي‌بينيم، همين محدوديت است. اگر روزي اين محدوديت از بين برود و يا انسان از بدن خود و محدوديت‌هاي اين جسم مادي خارج شود، بسياري از ناديدني‌ها براي او قابل رؤيـت خـواهـد بـود.
چرا اين عوامل را نمي‌بينيم؟ (21)

اگر از كلمه «فرشته» استفاده نكنيم و به جاي آن از كلمه «ملك و ملائك» استفاده كنيم، بهترمي‌توانيم مفهوم قدرت و سلطنت و حكومتي را كه در آن وجود دارد، حس كنيم.
قرآن كريم، عواملي را كه جهان را مي‌گردانند، ملائكه مي‌نامد. قرآن ملائكه را واسطه‌هاي تدبير و رسولاني مي‌نامد كه قدرت اقدام و سرعت حركت آن‌ها براي ما قابل تصـور نيسـت.
ما اصرار نداريم از كلمات نيرو و امواج و غيره كه تعريف پيش ساخته‌اي براي ما دارند استفاده كنيم، بلكه مي‌خواهيم مفاهيم اين عوامل و اسباب را در ذهن خواننده به‌وجود آوريم.
(22) ملائكه
آن‌چه درباره «جن» و «شيطان» بايد اضافه كرد، اين است كه در مقابل عواملي مانند ملائكه‌كه‌حركت و كارآن‌هادرخدمت‌انسان و سيركمالي‌زندگي‌وسعادت‌اوست، عواملي مخالف وجود دارد كه ماهيت و ذات جداگانه‌اي دارند و از مواد ديگري به‌وجود آمده‌اند. اين‌عوامل در خلاف جهت منافع‌انسان عمل مي‌كنند، لكن دخالتي در اداره جهان يا قدرتي در برهم زدن نظام آن ندارند، بايد ذهنيت خودمان را در مورد آن‌ها نيز تغيير دهيم و براساس‌محتواي كتاب حاضر شناخت جديدي از آن‌ها به‌دست آوريم.
سيد مهدي امين
و من اللّه التوفيق

فصل اول:ماهیت و وظایف ملائکه

«لا يَعْصُـونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ!» (6 / تحريم)
ملائكه خلقي از مخلوقات خدايند، داراي ذواتي طاهره و نوريه، كه اراده نمي‌كنند، مگر آن‌چه خدا اراده كرده باشد، و انجام نمي‌دهند مگر آن‌چه او مأمورشان كرده باشد،
(24)
هم‌چنان‌كه فرمود: «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ ـ از او در سخن پيشي نمي‌گيرند، و هم به دستوراتش عمل مي‌كنند.» (26 و 27 / انبياء)
و به همين جهت در عالم فرشتگان جزا و پاداشي نيست، نه ثوابي و نه عقابي و در حقيقت ملائكه مكلف به تكاليف تكويني‌اند. تكاليف تكويني ملائكه به‌خاطر اختلافي كه در درجـات آنان هست، مختلف است:
«وَ مـا مِنّا اِلاّ لَـهُ مَقـامٌ مَعْلُومٌ ـ هيچ يك از ما نيست مگر آن كــه مقــامـي معلــوم دارد.» (164 / صافات)
«وَ ما نَتَنَـزَّلُ اِلاّ بِاَمْـرِ رَبِّكَ لَهُ ما بَيْنَ اَيْدينا وَ ما خَلْفَنا ـ ما نازل نمي‌شويم مگر بـه امر پـروردگـار تـو، كه پشت و روي هستـي مـا از اوسـت.» (64 / مـريم)
جمله «لا يَعْصُونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ ـ خداي را در آن‌چه فرمانشان مي‌دهد، نافرماني
ذات ملائكه، نوع تكاليف و وظايف آن‌ها (25)
نمي‌كنند،» (6/تحريم) ناظر به اين است كه اين فرشتگان ملتزم به تكليف خويشند. و جملــه «يَفْعَلُــونَ ما يُؤْمَرُونَ،» (50/نحل) ناظر به اين است كه عمل را طبق دستور انجام مي‌دهند.
ملائكه محض اطاعتند و در آن‌ها معصيت نيست. ملائكه نه در دنيا عصيان دارند، نــه در آخرت.
تكليف ملائكه از سنخ تكليف معهود در مجتمع بشري ما نيست. در جامعه بشري اگر مكلف، موجودي داراي اختيار باشد، و به اختيار خود اراده تكليف كننده را انجام بدهد، مستحق پاداش مي‌شود و اگر ندهد سزاوار عقاب مي‌گردد، يعني هم فرض اطاعت هست و هم فرض معصيت. اما در بين ملائكه كه زندگي‌شان اجتماعي نيست و اعتبار در آن راه نــدارد، تـا فـرض اطـاعت و معصيت هـر دو در آن راه داشتـه بـاشـد، تكاليف هم معناي ديگري دارد. (1)
(26) ملائكه

«جـاعِـلِ الْمَلئِكَـةِ رُسُـلاً أُولـي اَجْنِحَـةٍ مَثْنـي وَ ثُلاثَ وَ رُباعَ....» (1 / فاطر)
ملائكه موجوداتي هستند كه در وجودشان منزه از ماده جسماني‌اند، چون مادّه جسمانيّت در معرض زوال و فساد و تغيير است و نيز كمال در ماده تدريجي است، و از
1- الميـــزان ، ج: 38 ص: 319.

مبدأ سير و حركت مي‌كند، تا به تدريج به غايت كمال برسد. و اي بسا در بين سير و حركت به موانع و آفاتي برخورد و قبل از رسيدن به حد كمالش از بين برود، و ملائكه اين‌طور نيستند.
از اين بيان روشن مي‌شود، اين‌كه در روايات سخن از صورت و شكل و هيئت‌هاي جسماني ملائكه رفته، از باب تمثل است، و خواسته‌اند بفرمايند: فلان فرشته طوري اســت كــه اگـر اوصــافش با طــرحي نشان داده شده، به اين شكل درمي‌آيد، و به همين جهت انبياء و اماماني كه فرشتگــاني ديده‌اند، براي آنان به آن صورت كه نقل كــرده‌انــد، مجســم شــده‌اند، وگــرنه مــلائكـه به صـــورت و شكــل درنمي‌آينــد.
آري فرق است بين تمثل و شكل‌گيري: تمثل ملك به صورت انسان، معنايش اين است كه ملك در ظرف ادراك آن كسي كه وي را مي‌بيند، به صورت انسان درمي‌آيد، در

حالي كه بيرون از ظرف ادراك او واقعيت و خارجيت ديگري دارد، و آن عبارت است از صــورتي ملكي.
به خلاف تشكل و تصور، كه اگر ملك به صورت انسان متصور و به شكل او متشكل شــود، انساني واقعي مي‌شود، هم در ظرف ادراك بيننده، و هم در خارج آن ظرف و چنين ملكــي هــم در ذهـن ملك است، و هم در خارج، و اين ممكن نيست.
خداي سبحان اين معنا را كه براي تمثل كرديم، تصديق دارد و در داستان مسيح و مريم مي‌فرمايد: «فَاَرْسَلْنا اِلَيْها رُوحَنا فَتَمَثَّلَ لَها بَشَرا سَوِيّا ـ ما روح خود را نزد او فرستاديم، پس براي او به صورت بشري تمام عيار ممثل شد.» (17 / مريم)
و اما اين‌كه در سر زبان‌ها افتاده كه مي‌گويند: (ملك جسمي است لطيف، كه به هر شكل درمي‌آيد جز به شكل سگ و خوك، و جن جسمي است لطيف، جز اين‌كه جن به هر

شكلي درمي‌آيد حتي شكل سگ و خوك) مطلبي است كه هيچ دليلي بر آن نيست، نه از عقــل و نه از نقـل. (1)

«لَوْ ما تَأْتينا بِالْمَلائِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّادِقينَ. ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَـةَ اِلاّ بِالْحَـقِّ!» (7 و 8/ حجر)
كفار به رسول خدا گفتند: چرا ملائكه را براي ما نمي‌آوري؟ اگر راست مي‌گوئي و
1- الميزان ، ج: 33 ص: 20.
(30) ملائكه
اگر پيغمبري، ملائكه را بياور تا بر صدق دعوتت شهادت دهند. آيه فوق جواب از اقتراح و درخواست ايشان است و حاصل جواب اين است كه سنت الهي بر اين جريان يافته كه ملائكه را از چشم بشر بپوشاند، و در پشت پرده غيب نهان دارد، و با چنين سنتي اگر به‌خاطر پيشنهاد و اقتراح ايشان ملائكه را نازل كند، قهرا آيتي و معجزه‌اي آسماني خواهد بود، و از آثار و خواص معجزه اين است كه اگر به خاطر پيشنهاد مردمي صورت گرفته باشد و آن مردم پس از ديدن معجزه پيشنهادي خود باز ايمان نياورند، دچار هلاك و انقراض شوند و چون اين كفار كفرشان از روي عناد است، قهرا ايمان نخواهند آورد و در نتيجه هلاك خواهند شد.
اگر خداوند ملائكه را در چنين زمينه‌اي كه خود آنان معجزه مي‌خواهند كه حق را روشن و باطل را محو سازد، نازل فرمايد، نازل مي‌كند، اما كاري كه ملائكه
شكل حقيقي ملائكه و زمان ظهور آن (31)
به منظور احقاق حق و ابطال باطل در چنين حال انجام دهند، همين است كه ايشان را هلاك كنند، و نسلشان را براندازند.
و اما عالم ملائكه، و ظرف وجود ايشان، عالم حق محض است، كه هيچ چيزش با هيچ باطلي مشوب نيست، هم چنان كه قرآن كريم فرموده: «لا يَعْصُونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَروُنَ،» (6 / تحريم) «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ.» (26 و 27 / انبياء)
پس مقتضاي اين آيات و آيات ديگري كه در اين معنا هست، اين است كه ملائكه في نفسهم مخلوقات شريف و موجودات طاهر و نوراني و منزهي هستند كه هيچ نقصي در آنان وجود نداشته و دچار شري و شقاوتي نمي‌شوند، پس در ظرف وجود آنان امكان فساد و معصيت و تقصير نيست، و خلاصه اين نظامي كه در عالم مادي ما هست، در عالم آنان نيست.
(32) ملائكه

آدمي مادام كه در عالم ماده است و در ورطه‌هاي شهوات و هواها چون اهل كفر و فسوق غوطه مي‌خورد، هيچ راهي به اين ظرف و اين عالم ندارد، تنها وقتي مي‌تواند بدان راه يابد كه عالم ماديش تباه گردد و به عالم حق قدم نهد، و خلاصه پرده ماديت‌شان كنار رود، آن وقت است كه عالم ملائكه را مي‌بينند، «لَقَـدْ كُنْـتَ في غَفْلَـةٍ مِنْ هـذا فَكَشَفْنا عَنْـكَ غِطـاءَكَ فَبَصَـرُكَ الْيَـوْمَ حَديـدٌ!» (22 / ق) و اين عالم همان عالمي است كه نسبت به اين عالم بشري، آخرت ناميده مي‌شود.
ظهور عالم ملائكه براي مردمي كه غرق در ماده هستند، موقوف بر اين است كه ظرف وجودشان مبدل گردد، يعني از دنيا به آخرت منتقل شوند، يعني بميرند. اگر در همين دنيا اين انتقال براي كسي صورت بندد، ملائكه نيز براي او ظاهر مي‌شوند،
شكل حقيقي ملائكه و زمان ظهور آن (33)
هم‌چنان‌كه برگزيدگان از بندگان خدا و اولياي او كه از پليدي گناهان پاك و همواره ملازم ساحت قرب خدايند، در همين دنيا عالم غيب را مي‌بينند، با اين‌كه خود در عالم شهادتند، مانند انبياء عليهم‌السلام . (1)

«فَاَرْسَلْنا اِلَيْها رُوحَنا فَتَمَثَّلَ لَها بَشَرا سَوِيّا.» (17 / مريم)
1- الميزان ، ج: 23 ص: 145.
(34) ملائكه
روحي كه به سوي مريم فرستاده شده بود، به صورت بشر ممثل شد، و معناي تمثل و تجسم به صورت بشر اين است كه در حواس بينايي مريم به اين صورت محسوس شود، وگرنه در واقع باز همان روح است نه بشر. و چون از جنس بشر و جن نبود، بلكه از جنس ملك و نوع سوم مخلوقات ذوي العقول بود، كه خدا او را در كتابش وصف نموده، و ملكناميده، و آن فردي را كه مأمور وحي است «جبرئيل» ناميده:
ـ «قُلْ مَنْ كانَ عَدُوّا لِجِبْريلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّهِ!» (97 / بقره)
كسي كه با جبرئيل دشمن است كه چرا قرآن را بر تو نازل كرد، بيهوده دشمن است چون اگر او كرد به اذن خدا كرد.
جاي ديگر او را «روح» خوانده:
«قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ ـ بگو روح‌القدس آن‌را از ناحيه پروردگارت
مفهوم تمثل جسماني ملائكه (35)
نازل كرد.» (102 / نحل)
«نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَميـنُ، عَلي قَلْبِكَ ـ روح الامين آن را به قلب تو نازل كرد.» (193 و 194 / شعراء)
و نيز او را «رسول» خوانده:
«اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَريمٍ ـ به درستي كه آن گفتار رسولي بزرگوار است.»
(40/حاقه)
لذا از همه اين‌ها مي‌توان فهميد كه آن روحي كه براي مريم به صورت بشري مجسم شد، همان جبرئيل بوده است، و اگر در آيه مورد بحث «روح» را به خدا نسبت داده و فرمود: «روحمان» به منزله تشريف و احترام بوده است.
در روايات كلمه تمثل بسيار به چشم مي‌خورد، ولي در قرآن كريم جز در داستان
(36) ملائكه
مريم و در سوره مريم در آيه «فَاَرْسَلْنا اِلَيْها رُوحَنا فَتَمَثَّلَ لَها بَشَرا سَوِيّا،» نيامده، و آيات بعدي كه در آن جبرئيل خود را براي مردم معرفي مي‌كند،

بهترين شاهد است، بر اين‌كه وي در همان حال هم كه به صورت بشر مجسم شده بود، باز فرشته بوده نه اين‌كه‌بشرشده‌باشد،بلكه فرشته‌اي‌بود به‌صورت بشر، و مريم اورا به‌صورت بشر ديد.
بنابراين معناي تمثل جبرئيل براي مريم به صورت بشر اين است كه در حاسّه و ادراك مريم به آن صورت محسوس شد، نه اين‌كه واقعا هم به آن صورت درآمده باشد، بلكه در خارج از ادراك وي صورتي غير صورت بشر داشت.
پس از آن‌چــه گـذشـت، روشن گرديد كه تمثل عبارت است از ظهور چيزي براي انسان به صورتي كه انسان با آن الفت دارد، و با غرضش از ظهور مي‌سازد، مانند ظهور جبرئيل براي مريم به صورت بشري تمام عيار، چون مألوف و معهود آدمي از
مفهوم تمثل جسماني ملائكه (37)
رسالت، همين است كه شخص رسول، رسالت خود را گرفته و نزد مرسل اليه بيايد و آن‌چــه را كــه گـرفتــه از طــريـق تكلــم و تخـاطب ادا كند.
(38) ملائكه

«وَ النّازِعاتِ غَرْقا وَ النّاشِطاتِ نَشْطا... فَالْمُدَبِّراتِ اَمْرا....» (1تا5/ نازعات)
از مطلق‌بودن آيه «جاعِلِ الْمَلئِكَةِ رُسُلاً اُولي اَجْنِحَةٍ مَثْني وَ ثُلاثَ وَ رُباعَ،»(1/فاطر) فهميده مي‌شود كه ملائكه خلق شده‌اند، براي همين كه واسطه باشند ميان خدا و خلق، و براي انفاذ امر او فرستاده شوند. همان امري كه در آيه «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ،» (27 / انبياء) و آيه «يَخافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ،» (50 / نحل) از آن سخن گفته است. بال قرار دادن براي ملائكه اشاره به همين واسطه بودن است.
هدف وجودي ملائكه (39)
پس ملائكه جز واسطه بودن بين خداي تعالي و بين خلق او، و انفاذ دستورات او در بين خلق، پُستي و كاري ندارند. و اين بر سبيل تصادف و اتفاق نيست كه مثلاً خداي‌تعالي گاهي اوامر خود را به‌دست ايشان جاري سازد، و گاهي مثل همان امر را بدون واسطه ملائكه خودش انجام دهد، خير، تصادف نيست، چون در سنت خداي تعالي نه اختلافي هست و نه تخلفي، همچنان‌كه فرمود: «اِنَّ رَبّي عَلي صِراطٍ مُسْتَقيم!» (56 / هود) و «فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّهِ تَبْديلاً وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّهِ تَحْويلاً ـ نه هرگز براي سنت خدا تبديلي مي‌يابي و نه تحويلي!» (43 / فاطر) (1)
1- الميزان ، ج: 40 ص: 18.
(40) ملائكه

«وَ ما مِنّا اِلاّ لَـهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ وَ اِنّا لَنَحْنُ الصّافُّونَ وَ اِنّـا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ.» (164 تا 166 / صافات)
اين آيات سه‌گانه موقف ملائكه و موقعيت آنان در عالم خلقت را توصيف مي‌كنند، و عملـي كه منـاسـب خلقـت آنـان است بيان مي‌نمايند، و آن عمل عبارت است از حاضر بودن به خدمت، و در صف ايستادن براي گرفتن اوامر خداي تعالي، و نيز منزه داشتن ساحت كبريائي خدا از شريك و از هر چيزي كه لايق به كمال ذات او نيست، ندايي كه عقل و وهم بدان دست نمي‌يابند.
موضع و موقعيت ملائكه در عالم خلقت (41)
اين‌كه فرمود: «وَ مـا مِنّا اِلاّ لَـهُ مَقـامٌ مَعْلُومٌ،» معنايش اين است كه هريك از ما مقامي معين و پستي مشخص داريم، كه ما را بدان گمارده‌اند. چون با گمارده شدن ديگر استقلال معني ندارد و شخص گمارده شده نمي‌تواند از خط مشيي كه برايش تعيين كرده‌اند تجاوز كند، ملائكه نيز مجبول بر اين هستند كه خدا را در آن‌چه امر مي‌كنـد، اطـاعـت نمـوده و او را بپرستند.
اين‌كه فرمود: «وَ اِنّا لَنَحْنُ الصّافُّونَ،» (165 / صافات) معنايش اين است كه ما فرشتگان همواره نزد خدا در صف ايستاده منتظر اوامر او هستيم، تا اوامري كه در تــدبير عالم صادر مي‌كند، بر طبق خواسته‌اش اجرا كنيم، همچنان‌كه از آيه: «لا يَعْصُونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ،» (6/ تحريم) نيز اين معنااستفاده مي‌شود.
اين‌كه فرمود: «وَ اِنّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُـونَ،» (166 / صافات) معنايش اين است كه ما
(42) ملائكه
خداي را از آن‌چه لايق ساحت كبريائي او نيست، تنزيه مي‌كنيم، همچنان‌كه در جاي ديگر باز فرموده: «يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ لا يَفْتُرُونَ ـ فرشتگان شب و روز خداي را تسبيح مي‌گويند و خسته نمي‌شوند.» (20 / انبياء) (1)

«وَ اِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ اِنّي خالِقٌ بَشَرا، فَاِذا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحي فَقَعُـوا لَهُ ساجِدينَ!» (28 و 29 / حجر)
1- الميـــــــــــزان ، ج: 33 ص: 283.
وظايف ملائكه در خدمت انسان (43)
ملائكه براي فوز و فلاح انسان كار مي‌كنند: يك طايفه از ايشان مأمور حيات‌بخشي و طـايفــه ديگــر مأمور مرگ و طايفه سوم دست در كار رزق، و طايفه چهارم مشغول رساندن وحي‌اند. طـايفــه‌اي معقبّـاتنــد، طـايفــه‌اي حفظــه، طـايفــه‌اي نويسنده و هــم‌چنيــن مــابقــي ملائكه هركدام مشغول يكي از كارهاي بشرند. و اين معني از آيــات متفــرقه قــرآني هر كدامش از يك گوشه قرآن به چشم مي‌خورد، پس ملائكه اسبــابي الهــي و اعــواني براي انسانند، كه او را در راه رساندنش به سعادت و كمال يـــــاري مي‌كننـــد.
مــلائكــه بر حسب غــرضــي كــه در خلقشان بوده، خاضع براي انسانند آن هم برحسب غرضي كه در خلقت انسان بوده، و ملائكه مسخر براي بشر و در راه سعادت زنـدگــي او هستند. (1)
(44) ملائكه

«عَلَيْها مَلائِكَـةٌ غِلاظٌ شِـدادٌ لا يَعْصُونَ اللّهَ ماأَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ!» (6/تحريم)

1- الميزان ، ج: 23 ص: 232.

ملازمه وظايف ملائكه با ماهيت آن‌ها (45)

منظور از غلاظ و شداد اين است كه ملائكه نامبرده، ملازم آن مأموريتي هستند كه خداي تعالي به آنان داده، و غير از خدا و اوامرش هيچ عامل ديگري از قبيل (رقت، ترحم و امثال آن) در آنان اثر نمي‌گذارد و خدا را با مخالفت و يا رد عصيان نمي‌كنند، و هرچه را مأمور باشند مو به مو اجرا مي‌كنند، بدون اين‌كه چيزي از خود آنان فوت شود و يا به خاطر ضعف و خستگي از مأموريت كم كنند. (1)

1- الميزان ، ج: 38 ص: .
(46) ملائكه
«وَ النّازِعاتِ غَرْقا. وَ النّاشِطاتِ نَشْطا. وَ السّابِحاتِ سَبْحا. فَالسّابِقاتِ سَبْقا. فَالْمُدَبِّراتِ اَمْرا» (1 تا 5 / نازعات)
به طوري كه از آيات قرآن كريم استفاده مي‌شود، فرشتگان در صدور موجودات از ناحيه خداي تعالي، و برگشتن آن‌ها به سوي او، واسطه هستند بين خدا و خلق، به اين معنا كه اسبابي هستند براي حدوث حوادث، اسبابي مافوق اسباب مادي و جاري در عالم ماده. البته كاربرد اسباب مادي تا وقتي است كه مرگ نرسيده و موجود به نشئه ديگـر منتقل نشده است، چون بعد از مرگ و انتقال، ديگر اسباب مادي سببيتي ندارند.
1 ـ وساطت ملائكه در مسأله عود: يعني حال ظهور نشانه‌هاي مرگ، و قبض روح، و اجراي سؤال، و ثواب و عذاب قبر، و سپس ميراندن تمام انسان‌ها در نفخه صور،
سه وظيفه اصلي ملائكه (47)
و زنـده كردن آنـان در نفخـه دوم، و محشـور كـردن آنـان، و دادن نـامـه اعمال، و وضـع ميـزان‌ها، و رسيـدگي به حسـاب، و سـوق به سـوي بهشـت و دوزخ.
2 ـ وساطت ملائكه در مرحله تشريع دين: يعني نازل شدن، و آوردن وحي، و دفع شيطان‌ها از مداخله در آن، و تسديد و ياري دادن به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله و نيز تأييد مـؤمنيـن، و پـاك كردن آنان از راه استغفـار و طلب مغفرت كردن از خدا براي آنان.
3 ـ وساطت ملائكه در تدبير امور اين عالم: با اين‌كه هر امري براي خود سببي مادي دارد، همين آيات اول سوره فوق‌الذكر كه به‌طور مطلق ملائكه را «نازِعات» و «ناشِطات» و «سابِحات» و «سابِقات» و «مُدَبِّرات» خوانده است، دليل بر اين واسطه بودن ملائكه است. (1)
1- الميزان ، ج: 40 ص: 18.
(48) ملائكه

«جــاعِـلِ الْمَلئِكَـةِ رُسُـلاً أُولـي اَجْنِحَـةٍ مَثْنـي وَ ثُـلاثَ وَ رُبـاعَ.» (1 / فاطر)
كلمه «مَلائِكِه» جمع مَلَك است، كه موجوداتي هستند مخلوق خدا، و واسطه‌هايي بين او و بين عالم مشهود، و همه آنان را موكل بر امور عالم تكوين و تشريع كرده، بندگان محترمي هستند كه هرگز امر خدا را در هر صورتي كه به ايشان بدهد نافرماني

نمي‌كنند، به هرچه مأمور شوند، انجام مي‌دهند.
بنابراين جمله «جاعِـلِ الْمَلئِكَـةِ رُسُـلاً،» اشعار، بلكه دلالت دارد بر اين‌كه تمامي ملائكه رسولان و واسطه‌هايي بين خدا و خلق اويند، تا اوامر تكويني و تشريعي او را انجام دهند.
قرآن كلمه «رُسُل» را بر غير واسطه انبياء يعني ملائكه‌اي كه واسطه وحي نبودند، نيز اطلاق كرده و از آن جمله فرموده: «حَتّي آ اِذا جآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا ـ تا آن‌كه مــرگ يكــي از شمـا بـرسـد، در آن موقع فــرستـادگان ما او را مي‌گيــرند.» (61 / انعام) (1)
1- الميزان ، ج: 33 ص: 11.

«جـاعِـلِ الْمَلئِكَـةِ رُسُـلاً أُولـي اَجْنِحَـةٍ مَثْنـي وَ ثُـلاثَ وَ رُبـاعَ.» (1 / فاطر)
كلمــه «اَجْنِحَــه» جمــع جنــاح است كه در طيــور به منــزله دســت از انسان است، و مرغان به وسيله آن پرواز مي‌كنند، و به فضا مي‌روند و برمي‌گردند، و از جايي بــه جــايي ديگـر نقل مكـان مي‌دهند.
وجود فرشتگان نيز مجهز به چيزي است كه مي‌توانند، با آن كاري را بكنند كه مرغان آن كار را با بال خود انجام مي‌دهند، يعني ملائكه هم مجهز به جهازي هستند كه با آن از آسمان به زمين و از زمين به آسمان مي‌روند، و از هر جايي به هر جايي كه
مفهوم پر و بال يا نيروي حركت ملائكه (51)
مأمور باشد، مي‌روند. قرآن نام آن جهاز را جناح (بال) گذاشته، و اين نام‌گذاري مستلزم آن نيست كه بگوييم ملائكه دو بال نظير بال مرغان دارند، كه پوشيده از پر است. بله، اين مقدار از لفظ جناح مي‌فهميم كه نتيجه‌اي را كه مرغان از بال‌هاي خود مي‌گيرند، ملائكه آن نتيجه را دارند، و اما اين‌كه چه‌طور آن را دارند، از لفظ جناح نمي‌توان به‌دست آورد.
جمله «أُولي اَجْنِحَةٍ مَثْني وَ ثُلاثَ وَ رُباعَ،» صفت ملائكه است و كلمه «مَثْني» و كلمه «ثُلاث» و كلمه «رُباع» هر سه الفاظي هستند كه بر تكرار عدد دلالت دارند، يعني كلمه «مَثْني» به معني دو تا دو تاست، و كلمه «ثُلاث» به معناي سه تا سه تا، و كلمه «رُباع» به معناي چهار تا چهارتا است. كاتّه فرموده خداوند بعضي از فرشتگان را دو بال داده و بعضي را سه بال، و بعضي را چهار بال، و جمله «يَزيدُ فِي الْخَلْقِ ـ هر آن‌چه بخواهد زياد
(52) ملائكه
مي‌كند،» برحسب سياق خالي از اشاره به اين نكته نيست، كه بعضي از ملائكه بيش از چهار بال هم دارند. (1)

«جـاعِـلِ الْمَلئِكَـةِ رُسُـلاً أُولي اَجْنِحَـةٍ مَثْنـي وَ ثُـلاثَ وَ رُبـاعَ.» (1 / فاطر)
در قرآن كريم مكرر كلمه ملائكه ذكر شده و نام هيچ‌يك از آنان را نبرده مگر
1- الميزان ، ج: 33 ص: 11.
طبقه‌بندي ملائكه ـ مشخصات و اسامي (53)
«جبرئيل» و «ميكائيل» را، و بقيه ملائكه را با ذكر اوصافشان ياد كرده مانند: «مَلِكُ‌الْمَوْت»، «كِرامُ الْكاتِبين»، «سَفَرَةٌ كِرامٌ بَرَرَةٌ»، «رَقيب» و «عَتيد» و غير اين‌ها. از صفات و اعمال ملائكه كه خداي سبحان در كلامش و به دنبال كلام خدا احاديث ذكر كرده‌اند، يكي اين است كه ملائكه موجوداتي هستند شريف و مكرم، كه بين خداي تعالي و اين عالم محسوس واسطه‌هايي هستند، به طوري كه هيچ حادثه‌اي از حوادث و هيچ واقعه‌اي مهم و يا غيرمهم نيست، مگر آن‌كه ملائكه در آن دخالتي دارند، و يك يا چند فرشته موكل و مأمور آنند. اگر آن حادثه فقط يك جنبه داشته باشد يك فرشته، و اگر چند جنبه داشته باشد چند ملك موكل بر آنند. و دخالتي كه دارند تنها و تنها اين است كه امر الهي را در مجرايش به جريان اندازند، و آن را در مسيرش قرار دهند، همچنان‌كه قـرآن در اين بـاره فـرمـوده: «لا يَسْبِقُـونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ!» (27 / انبياء)
(54) ملائكه
دوم صفتي كه از ملائكه در قرآن و حديث آمده اين است كه در بين ملائكه نافرماني و عصيان نيست، معلوم مي‌شود، ملائكه نفسيت مستقل ندارند، و داراي اراده‌اي مستقل نيستند، كه بتوانند غير آن‌چه كه خدا اراده كرده، اراده كنند، پس ملائكه در هيچ كاري استقلال ندارند، و هيچ دستوري را كه خدا به ايشان تحميل كند تحريف نمي‌كنند، و كم و زيادش نمي‌سازند، همچنان‌كه فرموده: «لا يَعْصُونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَروُنَ ـ خدا را در آن‌چه امرشان كند، نافرماني نمي‌كنند.» (6 / تحريم)
صفت سوم اين‌كه ملائكه با همه كثرتي كه دارند، داراي مراتب مختلفي از نظر بلندي و پايييني دارند، بعضي مافوق بعضي ديگر، جمعي نسبت بمادون خود آمرند، و آن ديگران مأمور و مطيع آنان، و آن‌كه آمر است به امر خدا امر مي‌كند، و حامل امر خدا به‌سوي مأمورين است و مأمورين هم به دستور خدا مطيع آمرند، در نتيجه ملائكه به
طبقه‌بندي ملائكه ـ مشخصات و اسامي (55)
هيچ‌وجه از ناحيه خود اختياري ندارند، همچنان‌كه قرآن كريم فرموده: «وَ ما مِنّا اِلاّ لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ ـ هيچ‌يك از ما نيست، مگر آن‌كه مقامي معلوم دارد.»

(164 / صافات) و نيز فرموده: «مُطاعٍ ثَمَّ اَمينٍ ـ مطاعي است كه در آن‌جا امين هم هست.» (21 / تكوير) و نيز فرموده: «قالُوا ماذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ ـ پرسيدند پروردگارتان چه گفت؟ گفتند: حق گفت.» (23 / سبأ)
صفت چهارم اين‌كه ملائكه از آن‌جا كه هرچه مي‌كنند به امر خدا مي‌كنند، هرگز شكست نمي‌خورند، به شهادت اين‌كه فرمود: «وَ ما كانَ اللّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ ـ خدا هرگز چنين نبوده كه چيزي در آسمان‌ها و زمين او را عاجز كند.» (44 / فاطر) و از سوي ديگر فرموده: «وَ اللّهُ غالِبٌ عَلىآ اَمْرِه ـ خدا بر امر خود مسلط است.» (21 / يوسف) و نيز فرموده: «اِنَّ اللّهَ بالِغُ اَمْرِهِ ـ خدا كار خود به
(56) ملائكه
انجام خواهد رسانيد.» (3 / طلاق) (1)

«... وَ اَوْحي في كُلِّ سَماءٍ اَمْرَهـا وَ زَيَّنَّا السَّمـاءَ الدُّنْيا بِمَصابيحَ وَ حِفْظا....» (12 / فصلت)
آسمان‌ها راه‌هايي هستند براي سلوك امر از ناحيه خداي صاحب عرش، و يا آمد و
1- الميزان ، ج: 33 ص: 18.
محل سكونت ملائكه و نحوه حركت آن‌ها (57)
شد ملائكه‌اي كه حامل امر اويند. همچنان‌كه آيه: «تَنَزَّلُ الْمَلائِكَةُ وَ الرُّوحُ فيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ـ ملائكه و روح در آسمان‌ها به اذن پروردگارشان هر امري را نازل مي‌كنند.» (4/قدر) و آيه «فيها يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكيمٍ ـ در آن هر امر مقتضي تفصيل داده مي‌شود،»(4/دخان) نيـز تصـريـح دارنـد، به ايـن كه امر خـداي را مـلائكه از آسمـان به زمين مي‌آورند.
مراد از اوامر الهي‌اي كه در زمين اجرا مي‌شود، عبارتست از خلقت و پديد آوردن حـوادث، كه آن حـوادث را مـلائكـه از ناحيه خـداي صـاحب عرش حمل نموده و در نـازل كردنش طرق آسمان را طي مي‌كنند، تـا از يـك‌يـك آسمان‌هـا عبور داده، و به زميـن برسانند.
و به طوري كه از آيه شريفه «حَتّي اِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ
(58) ملائكه
وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبيرُ،» (23 / سبأ) استفاده مي‌شود: امر خداي تعالي را ملائكه هر آسمان حمل مي‌كنند، و به ملائكه آسمان پائين‌تر تحويل مي‌دهند. و نيز به طوري كه آيه شريفه «وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمواتِ ـ چه بسيار فرشتگان كه در آسمان‌هايند.» (26 / نجم) و آيه شريفه: «لا يَسَّمَّعُونَ اِلَي الْمَلاَءِ الاَعْلي وَ يُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جانِبٍ ـ سخن ملائكه آسمان‌ها به گوش آنان نمي‌رسد، و اگر بخواهند گوش دهند، از هر طرف تيرباران مي‌شوند،» (8 / صافات) استفاده مي‌شود، آسمان‌ها مسكن ملائكه‌اند.
در نتيجه امر خدا يك نسبت به تك‌تك آسمان‌ها دارد، به اعتبار ملائكه‌اي كه در آن ساكنند و نسبتي هم به فرقه فرقه‌هاي ملائكه دارد، به اعتبار اين‌كه حامل آن امرند، و خـداونـد امـر را بـه آنـان تحميـل كـرده، يعنـي بـه ايشـان وحـي فـرمـوده است.
در نتيجه از آن‌چه گفتـه شـد، معلـوم گـرديـد كه معناي آيه «... وَ اَوْحي في كُلِّ

محل سكونت ملائكه و نحوه حركت آن‌ها (59)
سَمـــاءٍ اَمْـرَهـا،» (12 / فصلت) ايــن شــد كه خــداي سبحــان در هر آسماني، امر آن آسمان را كه منســوب و متعلــق به خود آن آسمــان است، به اهل آسمــان يعني مــلائكــه ســاكـــن در آن وحــي مي‌كنــد.

«...وَ السّابِحـاتِ سَبْحـا، فَالسّابِقـاتِ سَبْقـا، فَـالْمُـدَبِّـراتِ اَمْـرا!»
(1 تا 5 / نازعات)
(60) ملائكه
از ترتيب آيات فوق مي‌فهميم كه تدبير فرع بر سبق است و سبق فرع بر سبح است و اين به ما مي‌فهماند، سنخيتي در معاني منظور نظر آيات سه‌گانه است، پس مدلول سه آيه اين است كه ملائكه تدبير امر مي‌كنند، اما بعد از آن‌كه به سوي آن سبقت جسته باشند، و به سوي آن سبقت مي‌جويند، اما بعد از آن‌كه هنگام نزول به سوي آن سرعت مي‌گيرند، پس نتيجه مي‌گيريم مراد از «سابِحات» و «سابِقات» و «مُدَبِّرات» همان ملائكه است، به اعتبار نزولشان به سوي تدبير كه مأمور بدان شده‌اند.
ملائكه با همه اشياء سروكار دارند، با اين‌كه هر چيزي در احاطه اسباب است، و اسباب درباره وجود او و عدمش، بقايش و زوالش و در مختلف احوالش با يكديگر نزاع دارند، پس آن‌چه خداي تعالي درباره آن موجود حكم كرده، و آن قضايي كه او درباره آن موجود رانده و حتمي كرده، همان قضايي است كه فرشته مأمور به تدبير آن موجود
سرعت حركت و سرعت عمل ملائكه (61)
به سوي آن مي‌شتابد و به مسئوليتي كه به عهده‌اش واگذار شده مي‌پردازد، و در پرداختن به آن از ديگران سبقت مي‌گيرد و سببيت سببي را كه مطابق آن قضاء الهي است، تمام نموده، و در نتيجه آن‌چه خدا اراده كرده، واقع مي‌شود.
وقتي منظور از آيات سه‌گانه اشاره به سرعت گرفتن ملائكه بود، در نازل شدن براي انجام آن‌چه بدان مأمور شده‌اند، و سبقت گرفتن به آن، و تدبير امر آن به ناچار بايد دو جمله ديگر يعني «وَ النّازِعاتِ غَرْقا وَ النّاشِطاتِ...،» را هم حمل كنيم بر انتزاع و خروجشان از موقف خطاب به موقف انجام مأموريت. پس نزع ملائكه به‌طور غرق عبارتست از اين‌كه شروع به نزول به طرف هدف كنند، آن هم نزول به شدت و جديت، و نشط ملائكه عبارت است از خروجشان از موقفي كه دارند به طرف آن هدف، همچنان‌كه سبح آنان عبارت است از شتافتن و سرعت گرفتن بعد از خروج، و به دنبال آن سبقت
(62) ملائكه
گـرفتـه امر آن موجود را به اذن خدا تدبير مي‌كنند. (1)

«...وَ السّابِحاتِ سَبْحا، فَالسّابِقاتِ سَبْقا، فَالْمُدَبِّراتِ اَمْرا!» (1تا 5 / نازعات)
آيات پنج‌گانه سوگند به پستي است كه ملائكه دارند، و وضعي كه در هنگام انجام مأموريت به خود مي‌گيرند. از آن لحظه‌اي كه شروع به نزول نموده، تا آخرين وضعي
1- الميـــــــــــزان ، ج: 40 ص: 16.
نقش ملائكه در تدبير امور عالم (63)
كه در تدبير امري از امور عالم ماده به خو مي‌گيرند. و در اين آيات اشاره است به نظامي كه تدبير ملكوتي در هنگام حدوث حوادث دارد.
آن‌چه در اين آيات بدان سوگند يادشده، با صفاتي كه ملائكه در امتثالشان نسبت به اوامر صادره از ساحت مقدس الهي و مربوط به تدبير امور عالم ماده به ايشان دارند، و سپس قيـامشـان به تـدبيـر امـور به اذن خداي تعالي قابل انطباق است.
آيات نامبرده از نظر سياق شديدا شبيه به آيات آغاز سوره صافات است، و نيز شباهت بسيار دارد به آيات اول سوره مرسلات، كه ملائكه را در امتثال اوامر الهي توصيف مي‌كند. چيزي كه هست آن آيات تنها ملائكه وحي را توصيف مي‌كرد، و آيات ابتداي اين سوره، مطلق ملائكه را در تدبير امور عالم توصيف مي‌نمايد.
از اين‌كه بگذريم در بين اين آيات پنج‌گانه، آن صفتي كه در انطباقش با ملائكه
(64) ملائكه
روشن‌تر از ديگران است، صفت «فَالْمُدَبِّراتِ اَمْرا،» است كه در آن مسأله تدبير بدون قيد و به‌طور مطلق آمده است، پس مراد از آن تدبير همه عالم است. و از سوي ديگر مطلق تدبير هم كار مطلق ملائكه‌است، پس قهــرا مـراد از مدبرات مطلق ملائكه خواهد بود.(1)

«... فَـالْمُـدَبِّــراتِ اَمْـرا!» (1 تا 5 / نازعات)
1- الميــزان ، ج: 40 ص: 17.
نقش ملائكه در حوادث (65)
خداي تعالي ملائكه را واسطه بين خدا و حوادث دانسته، و به عبارت ديگر ملائكه را اسبابي معرفي كرده كه حوادث مستند به آن است. اين موضوع منافات با اين معنا ندارد كه حوادث مستند به اسباب قريب و مادي نيز باشد. براي اين‌كه اين دو استناد و اين دو جور سببيت در طول همند، نه در عرض هم. بدين معنا كه سبب قريب، علت پيدايش حادثه است و سبب بعيد، علت پيدايش سبب قريب است.
هم‌چنان‌كه منافات ندارد كه در عين اين‌كه حوادث را به آنان مستند مي‌كنيم به خداي تعالي هم مستند بسازيم و بگوئيم تنها سبب در عالم خداي تعالي است، و چون تنها رب عالم اوست، براي اين‌كه گفتيم سببيت طولي است نه عرضي، و استناد حوادث به ملائكه چيزي زايد بر استناد آن‌ها به اسباب طبيعي و قريبش ندارد، و خداي تعالي استناد حوادث به اسباب طبيعي و ظاهري‌اش را تصديق كرده، همان‌طور كه استناد آن
(66) ملائكه
به ملائكه را قبول دارد.
و هيچ‌يك از اسباب در قبال خداي تعالي استقلال ندارد، تا رابطه خداي تعالي با مسبب آن سبب قطع باشد، و باعث شود كه نتوانيم آن مسبب را مسبب خداي تعالي بدانيم، همان‌طور كه وثنيت (مشركين) پنداشته و گفته‌اند: خداي تعالي تدبير امور عالم را به ملائكه مقرب واگذار كرده، آري توحيد قرآني، استقلال از هر چيز را از هر جهت نفي كرده است. هيچ موجودي نه مالك خودش است، و نه مالك نفع و ضرر و مرگ و حيــات و نشـور خـود.
بنابراين مَثَل موجودات در استنادش به اسباب مترتب يكي بر ديگري، از سبب قريب گرفته تا بعيد، و در انتها استنادش به خداي سبحان تا حدودي و به وجهي بعيد، مَثَل كتابت است، كه انسان آن را با دست خود و با قلم انجام مي‌دهد، و اين يك عمل استنادي
نقش ملائكه در حوادث (67)
به قلم و استناد ديگري به دست، و استناد ديگري به انسان دارد كه با دست و قلم كتابت را انجام داده، و هرچند سبب مستقل و فاعل حقيقي اين عمل خود آدمي است، و لكن اين بــاعـث نمي‌شود كه ما نتــوانيم آن را به دست و قلـم نيـز استناد دهيم. (1)

«تَنَزَّلُ الْمَلائِكَةُ وَ الرُّوحُ فيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ!» (4 / قدر)
1- الميـــــزان ، ج: 40 ص: 20.
(68) ملائكه
سوره قدر، نزول قرآن در شب قدر را بيان مي‌كند، و آن شب را تعظيم نموده، از هـزار مـاه بـالاتـر مي‌دانـد، چون در آن شب ملائكه و روح نازل مي‌شوند.
در كلام خداي تعالي آيه‌اي كه بيان كند، ليله نامبرده چه شبي بوده ديده نمي‌شود به جز آيه «شَهْـرُ رَمَضـانَ الَّـذي اُنْزِلَ فيهِ الْقُرْآنُ،» (185 / بقره) كه مي‌فرمايد: قرآن يك‌پارچه در ماه رمضان نازل شده و با انضمام آن به آيه موردبحث معلوم مي‌شود، شب قدر يكي از شب‌هاي ماه رمضان است، و اما اين‌كه كدام‌يك از شــب‌هـاي آن است در قرآن چيزي كه بر آن دلالت كنــد، نيــامــده است. در اين مــورد تنهــا از اخبار استفاده مي‌شود.
در اين سوره آن شبي را كه قرآن نازل شده، شب قدرناميده، و ظاهرا مراد از قدر تقدير و اندازه‌گيري است، پس شب قدر، شب اندازه‌گيري است و خداي تعالي در آن شب
وظيفه ملائكه در شب قدر (69)
حوادث يك‌سال را يعني از آن شب تا شب قدر سال آينده را تقدير مي‌كند، زندگي و مرگ و رزق و سعادت و شقاوت و چيزهايي ديگر از اين قبيل را مقدر مي‌سازد، «فيها يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكيمٍ، اَمْرا مِنْ عِنْدِنا اِنّا كُنّا مُرْسِلينَ، رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ـ در آن شب هر حادثه‌اي كه بايد واقع شود، خصوصياتش مشخص و محدود مي‌گردد، اين امري است تخلف‌ناپذير، امري اسـت از ناحيـه ما كه اين مـائيم فــرستنـده رحمتي از ناحيه پروردگارت.» (4 تـا 6 / دخـان)
و از اين آيه استفاده مي‌شود كه شب قدر منحصر در شب نزول قرآن و آن سالي كه قرآن در آن شبش نازل شد نيست، بلكه با تكرر سنوات آن شب هم مكرر مي‌شود، پس در هــر مـاه رمضـان از هر سال قمري شب قدري هست، كه در آن شب امور سال آينده تـا شـب قـدر سـال بعـد اندازه‌گيري و مقدّر مي‌شود.
در سوره موردبحث هم كه فرموده: «شب قدر از هزار ماه بهتر است،» و نيز فرموده:
(70) ملائكه
«ملائكه در آن شب نازل مي‌شوند،» مؤيد اين معناست.
در آيه «تَنَزَّلُ الْمَلائِكَةُ وَ الرُّوحُ فيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ،» اگر مراد از

امر آن امر الهي باشد كه آيه «اِنَّما اَمْرُهُ اِذا اَرادَ شَيْئا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ،» (82 / يس) تفسيرش كرده، آيه چنين معنا مي‌دهد: «ملائكه و روح در شب قدر به اذن پروردگارشان نازل مي‌شوند، در حالي كه نزولشان را ابتداء مي‌كنند و هر امر الهي را صادر مي‌نمايند.» و اگر منظور از امر نامبرده هر امر كوني و حادثه‌اي باشد كه بايد واقع گردد، در اين صورت آيه چنين معنا مي‌دهد: «ملائكه و روح در آن شب به اذن پروردگارشان نازل مي‌شوند، بـراي خـاطـر تـدبيـر امري از امور عـالم». (1)

1- الميزان ، ج: 40 ص: 322.

«مِنَ اللّهِ ذِي الْمَعارِجِ!» (3 / معارج)
مفسرين، معارج را به وسيله صعود يعني نردبام معنا و به مقامات ملكوت كه فرشتگان هنگام مراجعه به خداي سبحان به آن عروج مي‌كنند، تفسير كرده‌اند. جمله بعد هم كه مي‌فرمايد: «تَعْرُجُ الْمَلائِكَةُ وَ الرُّوحُ اِلَيْهِ في يَوْمٍ،» معارج را به همين معنا تفسير كرده، پس خداي سبحان معارجي از ملكوت و مقاماتي از پائين به بالا دارد.
(72) ملائكه
كه هر مقام بالاتر از مقام پائين‌تر خود شريف‌تر است. و ملائكه و روح هريك برحسب قربي كه به خدا دارند، در آن مقامات بالا مي‌روند، و اين مقامات حقايقي ملكوتي هستند، نه چون مقامات دنيا وهمي و اعتباري. (1)

«وَالذّارِياتِ ذَرْوا، فَالْحامِلاتِ وِقْرا، فَالْجارِياتِ يُسْرا، فَالْمُقَسِّمــاتِ اَمْــرا!» (1 تا 4 / ذاريات)
1- الميزان ، ج: 39 ص: 129.
مقامات و مأموريت‌هاي مختلف ملائكه (73)
امر پروردگار صاحب عرش در خلقت و تدبير امري است واحد، ولي وقتي اين امر واحد را ملائكه‌اي حمل مي‌كنند كه پست‌هاي مختلف و مأموريت‌هاي گونه‌گون دارند، قهرا همان امر واحد برطبق اختلاف مقامات ايشان تقسيم و تكه تكه مي‌شود، و همچنين اين تقسيم ادامه دارد تا به دست فرشتگاني برسد كه مأمور پديد آوردن حوادث جزيي عالمند، در آن‌جا ديگر بيشتر تكه تكه مي‌شود و تكثير مي‌پذيرد.
جمله «فَالْمُقَسِّمــاتِ اَمْــرا،» سوگندي است به ملائكه‌اي كه كارشان اين است كه به امر پروردگار عمل مي‌كنند، و اوامر خدا را در بين خود به اختلاف مقام‌هايي كه دارند، تقسيم مي‌كننـــد. (1)
1- الميزان ، ج: 36 ص: 263.
(74) ملائكه

«وَالنّازِعاتِ‌غَرْقا. وَالنّاشِطاتِ نَشْطا. وَالسّابِحاتِ سَبْحا. فَالسّابِقاتِ سَبْقا!» (1 تا 4 / نـازعات)
بعضي از ملائكه مقام بلندتري دارند، و امر خداي تعالي را گرفته به پائين‌تر خود مي‌رسانند، و در تدبير بعضي امور پائين‌تر خود را مأمور مي‌كنند، و اين در حقيقت توسطي است كه دارنده مقام بلندترين، بين خدا و بين پائين‌تر خود دارد. مثلاً توسطي
سلسله مراتب ملائكه در انجام وظايف (75)
كه ملك الموت در مسأله قبض ارواح دارد، و پائين‌تر خود را مأمور به آن مي‌كند. خداي تعالي از خود آنان حكايت كرده كه گفته‌اند: «وَ مـا مِنّا اِلاّ لَـهُ مَقـامٌ مَعْلُومٌ ـ هيچ‌يك از ما نيست مگر آن‌كه مقامي معلوم دارد.» (164 / صافات) و نيز فرموده: «مُطاعٍ ثَمَّ اَمينٍ ـ فرمانروائي است امين.» (21 / تكوير) (1)

«اِذْ قـالَـتِ الْمَـلائِكَـةُ يـا مَـرْيَـمُ اِنَّ اللّــهَ يُبَشِّــرُكِ...» (45 تا 47 / آل‌عمران)
1- الميزان ، ج: 40 ص: 19.
(76) ملائكه
برخي گفته‌اند: مراد از ملائكه «جبرئيل» است، كه براي تعظيم به صورت جمع از او تعبير شده است. نظير آن در قصه زكريا عليه‌السلام هم هست، در ابتدا «ندا» را به ملائكه نسبت داده و مي‌فرمايد: «فَنادَتْهُ الْمَلائِكَةُ،» (39 / آل‌عمران) سپس آن را به صورت مفرد تعبير نموده و فرموده است: «قالَ كَذلِكَ اللّهُ يَفْعَلُ ما يَشاءُ.» (40 / آل‌عمران) و بسا گفته شود كه با جبرئيل ملائكه ديگري هم همراه بوده و در ندا با او شركت داشته‌اند.
و آن‌چه از تدبر در آياتي كه در شأن ملائكه وارد شده، به‌دست مي‌آيد، آن است كه بين خود ملائكه از نظر قرب به حق، تقدم و تأخر وجود دارد، و ملك متأخر نسبت به اوامر متقدم تبعيت كامل دارد، به‌طوري كه فعلش فعل متقدم و قولش عين قول او مي‌باشد ـ نظير آن‌چه ما درباره خود مشاهده مي‌كنيم، كه افعال و قوا و اعضايمان
تقدم ملائكه از نظر وظايف و قرب الهي (77)
بدون هيچ‌گونه تعددي عينا افعال خود ما مي‌باشد ـ چنان‌كه در عين حال كه مي‌گوئيم: چشمانم ديد و گوشهايم شنيد، و با جوارحم به جا آوردم، و با دستانم نوشتم ؛ مي‌گوئيم: من ديدم، من شنيدم، من انجام دادم، و من نوشتم، چون فعل گوش يا چشم يا ساير اعضا به همان نحو كه به اعضا نسبت داده مي‌شود، به خود انسان نسبت داده خواهد شد، همچنان فعل متقدم متبوع از ملائكه، عينا فعل اتباع و پيروان او و قول او هم قــول آنــان است. چنان‌كه در عين حال، فعل تمامي فعل پروردگار، و قول همه قول او جلّت عظمته مي‌باشد.
خداي متعال در يك جا مي‌فرمايد: «اَللّهُ يَتَوَفَّي الاَْنْفُسَ حينَ مَوْتِها ـ خداست كه وقت مرگ ارواح خلق را مي‌گيرد.» (42 / زمر) و در جاي ديگر مي‌فرمايد: «قُلْ يَتَوَفّكُمْ مَلَكُ‌الْمَوْتِ الَّذي وُكِّلَ بِكُمْ ـ بگو فرشته مرگ كه مأمور قبض روح شماست، جان شما را
(78) ملائكه
خواهد گرفت.» (11 / سجده) و در جاي سوم فرمايد: «حَتّيآ اِذا جآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا ـ تا هنگامي‌كه مرگ يكي‌از شماهاآيد، فرستادگان‌ما قبض‌روحش نمايند.» (61/انعام)
ملاحظه مي‌كنيد كه چگونه موضوع واحدي را كه «قبض روح» باشد، در يك

جا نسبت به خود داده و در جاي ديگر نسبت به ملك الموت، و در جاي سوم نسبت به اتباع ملك الموت داده است.
همچنين وحي را كه به رسول اكرم صلي‌الله‌عليه‌وآله شده، در يك جا نسبت به خود داده و مي‌فرمايد: «اِنّااَوْحَيْنآ اِلَيْكَ ـ ما به تو وحي فرستاديم.» (163 / نساء) و در جاي ديگر به «روح الامين» و «جبرئيل» نسبت داده و مي‌فرمايد: «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمينُ، عَلي قَلْبِكَ ـ آن قرآن را روح‌الامين به قلبت نازل كرد.» (193 و 194 / شعراء) و همچنين «قُلْ مَنْ كانَ عَدُوّا لِجِبْريلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ ـ هركه با جبرئيل دشمن است (به حقيقت با خدا دشمن است)
تقدم ملائكه از نظر وظايف و قرب الهي (79)
زيرا او به فرمان خدا قرآن را به قلب تو نازل كرد.» (97 / بقره) و در جاي سوم آن را به فرشتگان وحي نسبت داده و فرموده: «كَلاّ اِنَّها تَذْكِرَةٌ، فَمَنْ شاءَ ذَكَرَهُ، في صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ، مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ، بِاَيْدي سَفَرَةٍ، كِرامٍ بَرَرَةٍ ـ نه، آيات حق براي پند و تذكر است، پس هركه خواهد پند گيرد، آيات الهي در صفحات مكرمي است كه آن صفحات بسي بلندمرتبه و پاكند و به دست سفيران حق و فرشتگان حق سپرده شده، و آنان ملائكه عالي رتبه با حسن و كرامتند.» (11 تا 16 / عبس)
پس از بيانات بالا روشن شد كه بشارت جبرئيل عليه‌السلام در آن باره، عين بشارت ملائكه‌اي است كه در تحت فرمان او هستند، كه او از بزرگان ملائكه و از مقربين آنهاست، كما اين‌كه درباره‌اش فرمود: «اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَريمٍ، ذي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكينٍ، مُطاعٍ ثَمَّ اَمينٍ!» (19 تا 21 / تكوير)
(80) ملائكه

«اَلَّـذيـنَ يَحْمِلُـونَ الْعَـرْشَ وَ مَـنْ حَـوْلَـهُ....» (7 / مـؤمـن)
خداي سبحان در اين آيه و در هيچ جا از كلام عزيزش معرفي نفرموده كه اين حاملان عرش چه كساني هستند، آيا از ملائكه‌اند؟ يا كساني ديگر؟ ولي عطف كردن جمله «وَ مَنْ حَوْلَهُ» بر حاملان عرش، اِشعار دارد بر اين‌كه حاملان عرش هم از ملائكه‌اند، چون در آيه «وَ تَرَي الْمَلائِكَةَ حافّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ ـ ملائكه را مي‌بيني كه پيرامون عرش در طوافند...،» (75 / زمر) تصريح دارد كه طواف كنندگان پيرامون عرش

از مـلائكه‌انـد، پس نتيجه مي‌گيريم كه حاملين عرش نيز از اين طايفه‌اند.
معناي جمله فوق اين مي‌شود كه: «آن ملائكه‌اي كه حامل عرشند، عرشي كه تمام اوامر و همه احكام الهي از آن‌جا صادر مي‌شود، اوامر و احكامي كه تدبير امور عالم مي‌كننـد، و نيـز آن مـلائكـه‌اي كه پيـرامـون عـرشنـد، يعني مقربين از ملائكه مي‌بـاشنـد و كـارهـاي زيـر را انجـام مي‌دهنـد:
1ـ «يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ!» (7 / مؤمن)
خدا را منزه مي‌دارند، در حالي كه اين تنزيه‌شان همراه با ثناي پروردگارشان است، پس ملائكه خداي تعالي را از هر چيز كه لايق ساحت قدس او نيست. و از آن جمله شريك داشتن در ملك، منزه مي‌دارند، و بر فعل او و تدبيرش ثناخواني مي‌كنند.
2ـ «وَ يُـؤْمِنُـونَ بِـه!» (7 / مـؤمـن)

ايمان آوردن ملائكه به خدا ـ با اين‌كه حامل عرش ملك و تدبير خدايند و يا پيرامون آن طواف مي‌كنند، تا اوامر صادره را بگيرند، و نيز او را از هر نقصي تنزيه نموده و بر افعالش ثنا مي‌گويند ـ به اين معناست كه ملائكه به وحدانيت خدا در ربوبيت و الوهيت ايمان دارند، پس ذكر عرش و نسبت دادن تنزيه و تحميد و ايمان به ملائكه خود ردّي است بر مشركين، كه ملائكه مقرب خدا را شركاي خدا در ربوبيت و الوهيت مي‌پنداشتند، و آن‌هـا را به جـاي خـدا اِرباب خود گرفته و مي‌پرستيدند.
3ـ «وَ يَسْتَغْفِـرُونَ لِلَّـذيـنَ امَنُـوا!» (7 / مـؤمـن)
يعني از خداي سبحان مي‌خواهند تا هركس را ايمان آورده، بيامرزد:
«رَبَّنا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَ عِلْما فَاغْفِرْ لِلَّذينَ تابُوا وَ اتَّبَعُوا سَبيلَكَ

وَقِهِمْ عَـذابَ الْجَحيمِ، رَبَّنا وَ اَدْخِلْهُمْ جَنّاتِ عَدْنِنِ الَّتي وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ ابائِهِمْ وَ اَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيّاتِهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزيـزُ الْحَكيمُ، وَقِهِمُ‌السَّيِّئاتِ وَ

مَنْ تَقِ السَّيِّئاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ.» (7 تا 9 / مؤمن)
(84) ملائكه

فصل دوم :عبادت ؛ احوال و اعمال خاص ملائکه

«... بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِه يَعْمَلُونَ!» (26و27/انبياء)
مراد از «عِبادٌ مُكْرَمين» در آيه فوق ملائكه است. خداي تعالي حال ملائكه را بيان
(85)
كرده كه بندگاني مكرمند. جمله «لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ،» در آيه بعدي بيان كمال عبوديت ملائكه، از حيث آثار، و صفاي آن از حيث خواص و نيز چون قبلاً آنان را «عِباد» ناميد، در نتيجه مراد از اكرام ملائكه اكرامشان به خاطر همان عبوديت بوده نه به غير آن، و بنابراين برگشت معنا به اين مي‌شود كه ملائكه بندگاني هستند دارنده حقيقت معناي بندگي، دليلش هم اين است كه آثار عبوديت كامل از عبوديتشان مشاهده مي‌شود و آن اين است كه هرگز در سخن از خدا سبقت نمي‌گيرند.
پس مراد از اين‌كه ملائكه را «عِباد» خواند، با اين‌كه تمامي موجودات داراي شعور، همه «عِباد» و بندگانند، خواست به آنان بفهماند كه عبوديتي كه دارند، خدا به ايشان كرامت كرده، و اين موهبت، عطيه‌اي است الهي، پس خود را جز بنده نمي‌بينند، و اين نظير «مُخلِص» بودن براي خداست، كه وقتي كسي چنين شد، خدا هم در برابر او را «مُخلَص» براي خود قرار مي‌دهد.
(86) ملائكه
چيزي كه هست فرق ميان كرامت ملائكه و كرامت بشر، هرچند كه در هر دو موهبتي است، اين است كه اين موهبت را به بشر از راه اكتساب مي‌دهند، ولي به ملائكه بدون اكتساب. (دقت فرمائيد)
جمله «لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِه يَعْمَلُونَ،» مي‌رساند فعل ملائكه، تابع امر او و اراده اوست، همچنان‌كه گفتار ملائكه هم تابع قول خداست، پس ملائكه، هم از جهت فعل و هم از جهت قول، تابع اراده خدا هستند.
به عبارتي ديگر، اراده و عمل ملائكه تابع اراده خداست. چون منظور از قول در آيه شريفه همان اراده خداي تعالي است، پس ملائكه نمي‌خواهند مگر آن‌چه را كه او مي‌خواهد، و نمي‌كنند مگر آن‌چه را او مي‌خواهد، و اين كمال بندگي را
عبوديت، اراده و قول و فعل ملائكه (87)
مي‌رساند، چون عبوديت عبد اين اقتضا را دارد كه اراده و عمل خود را ملك مولا بداند.

ايــن بـود آن‌چــه ظــاهـر آيـه آن را افــاده مي‌كند، و البته در صورتي تمام است كه مراد از امر ضد و مقابل نهي بــاشــد، آن وقــت آيه مي‌فهماند كه ملائكه اصلاً معناي نهي را نمي‌دانند چون شناختن نهي فرع امكان انجام عمل مورد نهي است، و مـلائكـه هيـچ عملي را انجام نمي‌دهنـد مگر از امر خدا.
«... يَعْلَمُ ما بَيْنَ اَيْديهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ...!» (255 / بقره)
اگر خداي تعالي ذواتِ ملائكه را مكرم داشته، و آثار وجودي آنان را ستوده، براي اين بوده كه به گفتار و كردار آنان آگاه بوده، «يَعْلَمُ ما بَيْنَ اَيْديهِمْ،» و نيز به اسبابي كه به وسيله آن اسباب هستي يافته‌اند، خبر داشته، و آن اصل و ريشه‌اي كه روي آن ريشه جوانه زده‌اند آگاه بوده، «وَ ما خَلْفَهُمْ.» (1)

«وَ لِلّهِ يَسْجُدُ ما فِي السَّمواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَ الْمَلائِكَةُ وَ هُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ، يَخافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ!» (49و50/نحل)

در آيات فوق، نخست استكبار را به طور مطلق از ملائكه نفي نموده افاده

1- الميزان ، ج: 28 ص: 108.

مي‌كند كه چه به حسب ذات و چه به حسب فعل بر خدا استكبار نمي‌كنند. اما به حسب ذات هرگز از ياد او غافل نمي‌مانند، و اما به حسب فعل هرگز از عبادت او سرپيچي نمي‌كنند، و امر او را مخالفت نمي‌نمايند.

براي بيان اين اطلاق و شمول، توضيحي داده و دنبالش فرمود: «يَخافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ،» و با جمله اول، استكبار به حسب ذات را از ملائكه نفي نموده و با جمله دوم، استكبار به حسب عمل را.

جمله «يَخافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ،» ترس از خداي را براي ملائكه اثبات مي‌كند، و با در نظر داشتن اين‌كه نزد خداي شري و سبب شري وجود ندارد كه كسي از شرش بترسد و نزد او جز خير چيزي نيست، و نيز با در نظر گرفتن اين نكته كه فرمود: «از پروردگار خود مي‌ترسند،» و نفرمود: «از عذاب پروردگار خود،» چنين مي‌فهميم كه مقصود از اين

ترس، ترس از خود خداست، هرچند كه نزد خدا جز خير چيزي نباشد، و اگر بگويي وقتي نزد خدا شري سراغ ندارند، چرا از او مي‌ترسند؟ در پاسخ مي‌گوييم: حقيقت ترس عبارت است از تأثر و انكسار و كوچك شدن، و خلاصه پريدن رنگ روي ضعيف در مقابل قوي كه با قوّتش ظهور يافته و شناخته شده، و طپش قلب زيردست در قبال زبردست كبير متعال كه با كبرياييش بر همه‌چيز قاهر شده، پس ترس ملائكه همين تأثر ذاتي ايشان است، از آن‌چه از مقام پروردگار خود مي‌بينند و هرگز از ياد او غافل نمي‌شوند.

مافوق بودن خداي تعالي و قاهر بودنش نسبت به ملائكه سبب مخافت و ترس ايشان است، پس ترس علت ديگري جز مقام خداي عزوجل ندارد مسأله عذاب مطرح نيست، پس خوف، خوف ذاتي است كه به تعبير ديگر نداشتن استكبار ذاتي است.

جمله «يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ،» اشاره است به نداشتن استكبار عملي. وقتي

بنده استكبار ذاتي نسبت به خداي تعالي نداشته باشد، استكبار عملي هم قهرا نخواهد داشت. از همين جهت است كه در آيه موردبحث درباره ملائكه پس از نفي استكبار ذاتي، استكبار عملي را هم نفي نموده و مي‌فرمايد: «خداي سبحان را عصيان نمي‌كنند، بلكه هرچه دستور دهد، انجام مي‌دهند.»
پس روشن گرديد كه ملائكه نوعي از مخلوقات خدا هستند كه هرگز دچار غفلت از مقام پروردگار خود نمي‌شوند و غفلت و فراموشي و سهو و نسيان بر آنان عارض نمي‌گردد، و هيچ شاغلي ايشان را به خود مشغول نمي‌كند، و جز آن‌چه خدا اراده مي‌كنـد، اراده نمي‌كننـد. (1)
1- الميـــــزان ، ج: 24 ص: 137.

«وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِه مُشْفِقُونَ....» (28 / انبياء)
مقصود از اين خشيت، ترس از سخط و عذاب خداست، اما ترسي كه توأم با امن از آن باشد، چون ملائكه گناهي ندارند، و اگر بگويي ملائكه با عصمتي كه خدا به ايشان داده، ديگر چرا مي‌ترسند؟ مي‌گوييم: عصمتي كه به آن افاضه شده، قدرت خداي را تحديد نمي‌كند، و زمام ملك را از يد او خارج نمي‌سازد، پس او در هر حال قادر است. و

همين نكته است كه معناي آيه بعدي را روشن مي‌سازد:
«وَ مَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّي اِلهٌ مِنْ دُونِه فَذلِكَ نَجْزيهِ جَهَنَّمَ كَذلِكَ نَجْزِي الظّالِمينَ!» يعني هركه چنين بگويد، ظالم‌است و سزايش‌را جهنم‌مي‌دهد، چون جهنم سزاي ظالم است. (1)

«... فَـالْمُــدَبِّـراتِ اَمْـرا!» (1 تا 5 / نـازعات)
1- الميزان ، ج: 28 ص: 112.
(94) ملائكه
منافاتي ندارد اين‌كه ملائكه واسطه در تدبير باشند، و از سوي ديگر از كلام خداي‌تعالي استفاده شود كه بعضي از ملائكه و يا همه آنان دائما در حال عبادت و تسبيــح و سجــده بــاشنــد، مــانـنــد آيــه: «وَ مَنْ عِنْدَهُ لا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبــادَتِــه وَ لا يَسْتَحْسِرُونَ، يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ لا يَفْتُرُونَ ـ كساني كه نزد وي هستند، از عبادت او نه استكبار مي‌ورزند و نه خسته مي‌شوند و شب و روز او را تسبيح مي‌گويند و سست هم نمي‌شوند.» (19 و 20 / انبياء) «اِنَّ الَّذينَ عِنْدَ رَبِّكَ لا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِه وَ يُسَبِّحُونَهُ وَ لَهُ يَسْجُدُونَ ـ آنان‌كه نزد پروردگار تو هستند از عبادت او استكبار نمي‌ورزند، و تسبيحش نموده، برايش سجده مي‌كنند.» (206 / اعراف)
براي اين‌كه ممكن است، ملائكه در حين انجام مأموريت خداي تعالي و تدبير امور دنيا سجده و تسبيح را هم انجام بدهند، همچنان‌كه‌اي بسا اين عدم منافات از آيه زير
هماهنگي عبوديت و وظايف در ملائكه (95)
استشمام بشود: «وَ لِلّهِ يَسْجُـدُ مـا فِـي السَّمـواتِ وَ مـا فِـي الْأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَ الْمَلائِكَةُ وَ هُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ ـ بــراي خــدا سجــده مي‌كننــد، آن‌چه در آسمان‌هاست، و آن‌چه جنبنده كه در زميــن اسـت، و نيـز مــلائكــه كه از عبــادت او استكبــار نــدارنــد.» (49 / نحل) (1)

«وَ ما نَتَنَزَّلُ اِلاّ بِاَمْرِ رَبِّكَ لَهُ ما بَيْنَاَيْدينا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَيْنَ ذلِكَ وَ ما كانَ رَبُّكَ نَسِيّا!»(64 / مريم)
1- الميزان ، ج: 40 ص: 21.
(96) ملائكه
سياق آيه فوق و آيه بعدي آن شهادت مي‌دهد كه كلام در آن كلام فرشته وحي است، و اما به وحي قرآني و از ناحيه خداي سبحان چون نظم آن بدون شك نظمي است قرآني.
«تَنَزُّل» به معناي نزول به كندي و مهلت است. و سياق نفي و استثناء انحصار را مي‌فهماند، و مي‌رساند كه ملائكه نازل نمي‌شود مگر به امري از خدا، همچنان‌كه در جاي ديگر فرمود: «لا يَعْصُونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ ـ خداي را در آن‌چه دستورشان مي‌دهد، نافرماني نمي‌كنند، و هر امري شوند به‌جا مي‌آورند.» (6 / تحريم)
ظاهر اين‌كه فرمود: «لَهُ ما بَيْنَاَيْدينا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَيْنَ ذلِكَ،» اين است كه آن‌چه زير نظر ما و مشرف بر ماست از آن خداست. و ظاهر جمله دوم، يعني «وَ ما خَلْفَنا» به
مالكيت الهي به اعمال و آثار ملائكه (97)
قرينه مقابله آن چيزهايي است كه از نظر ايشان غايب و مستور است.
بنابراين اگر مراد از جمله «ما بَيْنَ اَيْدينا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَيْنَ ذلِكَ،» مكان بوده باشد، شامل قسمتي از مكان پيش روي ملائكه و مكاني كه در آنند و تمامي مكان پشت سر ايشان مي‌شود، و شامل تمام مكان پيش روي آنان نمي‌شود، و همچنين اگر مراد از آن، زمان بوده باشد، شامل همه گذشته و حال، تنها و قسمتي از آينده، يعني آينده نزديك مي‌گردد، و حال آن‌كه سياق جمله «لَهُ ما بَيْنَ اَيْدينا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَيْنَ ذلِكَ،» به صراحت احاطه را مي‌رساند.
بنابراين وجه صحيح اين است كه ما كلمه «ما بَيْنَ اَيْدينا» را بر اعمال ملائكه و آثار متفرعه بر وجود ايشان حمل كنيم، و بگوييم منظور اين است كه خدا آن‌چه عمل و اثر از ما سر مي‌زند مالك است، مراد از «ما خَلْفَنا» را اسباب وجود ملائكه بگيريم. و بگوييم:
(98) ملائكه
مراد از آن، اين است كه خدا مالك تمامي آن اسباب و مقدماتي است كه قبل از هستي ما رديف كرد، و آن اسباب سبب پيدايش ما شد، و جمله «ما بَيْنَ ذلِكَ» را حمل كنيم بر وجود خود ملائكه كه اگر آيه را چنين معنا كنيم، آن وقت آيه شريفه متضمن بديع‌ترين تعبيرها، و لطيف‌ترين بيانات

مي‌شود، كه با اين معني احاطه الهي هم محفوظ مي‌ماند، چون برگشت معني آيه به اين مي‌شود كه: خدا مالك وجود ما، و مالك متعلقات قبلـي و بعـدي وجود ماست.

«... وَ فَضَّلْنــاهُــمْ عَلــي كَثيــرٍ مِمَّـنْ خَلَقْنــا تَفْضيــلاً!» (70 / اســراء)
امكان اطاعت و امكان معصيت در ملائكه (99)
خــداي تعــالي در كتــابش مــلائكـه را ثنا گفته، يك‌جا فرموده: «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ ـ بندگاني بزرگوار كه در سخن از او پيشي نگرفته و بــه امــرش عمــل مي‌كننــد.» (26 و 27 / انبياء) و نيز فرموده: «لا يَعْصُونَ اللّهَ ما اَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَـرُونَ ـ از فرمان خدا سرپيچي نمي‌كنند و آن‌چه دستور يا بند عمل مي‌كنند.» (6 / تحريم) به طوري كه ملاحظه مي‌كنيد، ذوات ايشان را گرامي داشته، بدون اين‌كه مقيــد به قيدي كرده باشد، و اطاعتشان را و معصيت نكردنشان را مدح نموده است. (پس معلــوم مي‌شــود نسبت به هــر امــري از اوامــر خدايي هم قدرت اطاعت دارند و هم قدرت معصيت.) (1)
1- الميزان ، ج: 25 ص: 279.
(100) ملائكه

«وَ مَـنْ عِنْـدَهُ لا يَسْتَكْبِـرُونَ عَـنْ عِبـادَتِـه وَ لا يَسْتَحْسِرُونَ!» (19 / انبياء) مراد از اين‌كه فرمود: «وَ مَنْ عِنْدَهُ ـ و كسي كه نزد اوست،» مخصوصين به موهبت قرب و حضورند كه چه بسا منطبق با ملائكه مقرب شود. و اين‌كه فرمود: «يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ لا يَفْتُرُونَ ـ شب و روز تسبيح مي‌گويند و خسته نمي‌شوند،» (20 / انبياء) به منزله تفسيري است براي جمله «وَ لا يَسْتَحْسِرُونَ.» يعني آن‌ها كه نزد خدايند دچار خستگي و ماندگي نمي‌شوند، بلكه شب و روز بدون هيچ سستي، او را تسبيح مي‌گويند،

و تسبيــح در شـب و روز كنـايـه از دوام آن اسـت، يعنـي لا ينقطع تسبيـح مي‌گــوينـد.
خداي تعالي در اين آيه حال بندگان مقرب و ملائكه مكرم خود را بيان مي‌كند، كه مستغرق در عبوديت، و سرگرم در عبادت اويند، هيچ كار ديگري آنان را از عبادت او بازنمي‌دارد، و به هيچ چيز جز عبادت او توجه نمي‌كنند، و گويا كلام براي بيان خصــوصيـت ملـك و سلطنـت خــدا كـه در صــدر آيه آمده بود، ريخته شده است. (1)

1- الميزان ، ج: 28 ص: 92.
(102) ملائكه
«شَهِــدَ اللّــهُ اَنَّــهُ لا اِلـهَ اِلاّ هُـوَ وَ الْمَــلائِكَــةُ وَ اوُلُواالْعِلْمِ قائِما بِالْقِسْطِ!» (18/آل‌عمران)
«شهادت» يعني تحمل علم و اداي آن.
خداي متعال كه شاهد و گواه عدل است، شهادت مي‌دهد كه: «خدايي جز او نيست،» و شهادت او هم با كلام شريفش كه عبارت از «شَهِدَ اللّهُ اَنَّهُ لا اِلهَ اِلاّ هُـوَ،» باشد صورت گرفته، چنان‌كه ظاهر آيه شريفه هم شهادت قولي است. بنابراين آيه موردبحث در اشتمالش بر شهادت خداوند به توحيد و وحدانيت خود نظير آيه شريفه «لكِنِ اللّهُ يَشْهَدُ بِمـآ اَنْـزَلَ اِلَيْـكَ اَنْـزَلَـهُ بِعِلْمِـه وَ الْمَلائِكَةُ يَشْهَدُونَ وَ كَفي بِاللّهِ شَهيدا.» (166 / نساء)
اين راجع به شهادت خداوند، اما شهادت ملائكه: خداوند متعال در آيات مكيّه‌اي كه
شهادت قولي ملائكه (103)
پيش از اين آيات نازل شده، خبر مي‌دهد كه ملائكه: «بندگان مكرمي هستند كه آني نافرماني خداوند را نمي‌كنند و به تمام معنا بر طبق فرمان او عمل مي‌كنند، و همچنين خدا را تسبيح و ستايش كرده و در تسبيح و ستايش آنان شهادت و گواهي به وحدانيت خداوند مي‌باشد،» چنان‌كه فرمايد: «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ،» و مي‌فرمايد: «وَ الْمَلائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ.» (5 / شوري)
اولوالعلم و صاحبان دانش هم در اثر آن‌چه از آيات آفاقي و انفسي ديده‌اند و در اعماق قلبشان فرو رفته است همين شهادت را مي‌دهند. مقصود از «شهادت» شهادت قولي است چنان‌كه ظاهر آيه شريفه هم آن را مي‌رساند. و شهادت فعلي ـ گرچه بالذات ثابت و عالم وجود از نظام متصلش گرفته تا هر جزء جزء از اعيان موجودات آن تمامي شاهد وحدانيت اويند ـ لكـن در آيـه مـورد بحـث منظـور آن قسـم از شهادت نيست. (1)
(104) ملائكه

«اَلَّـذينَ يَحْمِلُـونَ الْعَـرْشَ وَ... يَسْتَغْفِـرُونَ لِلَّـذينَ امَنُوا... وَقِهِـمُ السَّيِّئـاتِ وَ مَـنْ تَـقِ السَّيِّئـاتِ يَـوْمَئِـذٍ فَقَـدْ رَحِمْتَـهُ!» (7 و 9 / مؤمن)
از اين آيات كه مشتمل بر دعاي ملائكه و درخواست ايشان براي مؤمنين است، دو نكته استفاده مي‌شود: اول ـ رعايت ادبي است كه ملائكه در دعاي خود كرده‌اند، و قبل از درخواست حاجت، خداي عزيز را حمد و ثنا گفته، و علاوه بر اين از اسماء حسناي او اسمـايي را كه منـاسب با درخواستشان بـوده، شفيـع قـرار داده‌انـد.
1- الميزان ، ج: 5 ص: 216.
نحوه دعا كردن ملائكه (105)
دوم ـ اين‌كه درخواست آمرزش را قبل از درخواست بهشت كرده‌اند، و اين معنا يعني ذكر آمرزش قبل از ذكر بهشت در كلام خداي تعالي هرجا كه با هم آمده‌اند مكرر آمده، و همين هم با عقل موافق است، براي اين‌كه به‌دست آمدن استعداد براي درك هر نعمتي با زوال موانع تأمين مي‌شود، يعني اول بايد موانع برطرف گردد، بعد نعمت به‌دست آيد.
ظاهرا آيه موردبحث هم از آياتي است كه دلالت مي‌كند بر اين‌كه پاداش روز قيامت خود اعمال است، همچنان‌كه كيفر اعمال زشت نيز خود آن اعمال است.
مراد از سيئاتي كه ملائكه درخـواست حفـظ مـؤمنيـن از آن‌هـا را كـرده‌اند،
(106) ملائكه
هـراس‌ها و شـدايـدي است كه در روز قيـامت همـه با آن مواجهند، نه عذاب جهنم. (1)

«... مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّهُ....» (253 / بقره)
مي‌دانيم كه قول و كلام خدا با پيامبرش حقيقت معناي قول و كلام را دارد. در مورد قول خدا با ملائكه يا شيطان و شبيه آن اگر شبيهي داشته باشند، به‌خاطر اين‌كه
1- الميـــــــــزان ، ج: 34 ص: 175.
مفهوم حرف زدن خدا و ملائكه (107)
وجودشان از سنخ وجود ما انسان‌ها نيست، يعني حيواني اجتماعي نيستند، و چون ما تكامل تدريجي و از راه تحصيل علم ندارند، بايد قول معنايي ديگر داشته باشد. در ما انسان‌ها قول عبارت بود از استخدام صوت يا اشاره به ضميمه قرارداد قبلي، كه فطرت انساني ما، و اين‌كه حيواني اجتماعي هستيم آن را ايجاب مي‌كرد و اما ملائكه و جن و شبيه آن دو به‌طوري كه از كلام خداي سبحان برمي‌آيد، چنين وجودي ندارند، پس قطعا سخن گفتن خدا با آنان طوري ديگر است.
از اين‌جا روشن مي‌شود كه سخن گفتن خود فرشتگان با يكديگر، و خود شيطان‌ها با يكديگر از راه استخدام صدا و استعمال لغت‌هائي در برابر معاني نيست و بنابراين وقتي يك فرشته مي‌خواهد، با فرشته‌اي ديگر سخن بگويد و مقاصد خود را به او بفهماند، و يا شيطاني مي‌خواهد، با شيطان ديگر سخن بگويد، اين‌طور نيست كه مانند
(108) ملائكه
ما بدني و سري و در سر دهني و در دهان زباني داشته باشد، و آن زبان، صدا را قطعه قطعه نموده از هر چند قطعه‌اش لفظي در برابر مقصدش درست كند، و شنونده‌اش هم سري و در سر سوراخي بنام گوش و داراي حس سامعه و در پشت آن دستگاه انتقال صـوت به مغـز داشته باشد، تـا سخنـان گـوينـده را بشنـود و ايـن پـرواضـح اسـت.
اما هرچه باشد، به‌طور مسلم در بين اين دو نوع مخلوق حقيقت معناي سخن گفتن و شنيــدن هسـت، و اثر قول و مخصوصا فهم معناي مقصود و ادراك آن را دارد، هرچند كه قـولي چـون قول ما را ندارند، و اين‌چنين بين خداي سبحان و بين ملائكه و شيطان قول هســت، اما نه چون ما، كه عبارتست از ايجاد صوت از طرف صاحب قول، و شنيدن آن از طـــرف مقــابـل. (1)
1- الميـــزان ، ج: 4 ص: 196.
مفهوم حرف زدن خدا و ملائكه (109)

«هَـلْ يَنْظُـرُونَ اِلاّ اَنْ يَـأْتِيَهُـمُ اللّـهُ في ظُلَـلٍ مِنَ الْغَمـامِ وَ الْمَـلائِكَـةُ...؟»
ـ آيا جـز ايـن انتظـار دارنـد كه خـدا با ملائكه در پاره‌هاي ابر بيايند و كار از كار بگذرد...؟ (210/بقره)
حال چنين اشخاصي كه پيروي گام‌هاي شيطان را مي‌كنند و موجب پراكنده شدن مؤمنان و گسستن رشته ايشان مي‌شوند، حال كساني است كه انتظار كيفر الهي و
(110) ملائكه
قضـاوت بـر طبـق وعـده‌هايـي كـه به ايشان داده شده دارند، گويي منتظرند خدا و فرشتگان بيايند و كار يكسره شود. در حـالـي كـه آنـان متـوجـه نيستند يا اعتنايي به هلاكتشان نمي‌شود و بازگشت كارها به سوي خـداست و لـذا گـريـزگـاهي از حكـم و قضـاوت او نخـواهـد بـود.
از كتاب و سنت به‌طور ضرورت ثابت شده كه خداوند متعال به صفات اجسام و خصوصيات ممكنات كه ملازم با حدوث و امكان و توأم با نياز و نقص است، متصف نمي‌شود. آيه «لَيْسَ كَمِثْلِه شَيْءٌ ـ چيزي همانند او نيست،» (11 / شوري) و آيه «وَاللّهُ هُوَ الْغَنِيُّ ـ و خداست بي‌نياز،» (15 / فاطر) و آيه «اَللّهُ خالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ـ خدا آفريننده هرچيز است،» (62 / زمر) هر سه آيه از آيات محكمات است كه متشابهات قرآن به آن‌ها بازمي‌گردد. بنابراين هر آيه‌اي كه ظاهرش نسبت دادن صفت يا فعل حادثي به خداي
مفهوم آمدن خدا و ملائكه (111)
تعالي باشد بايد با آن‌ها سنجيده شود و معنايي كه با اسماء حسني و صفات علياي الهي منافات ندارد، از آن‌ها فهميده شود.
مثلاً آياتي كه نسبت آمدن به خدا مي‌دهد ـ مانند آيه «وَ جـاءَ رَبُّكَ وَ الْمَلَكُ صَفّـا صَفّـا ـ پروردگارت آمد و فرشته صف در صف،» (22 / فجر) و آيه «فَأَتيهُمُ اللّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ـ پس خدا از جايي كه نمي‌پنداشتند بيامد،» (2 / حشر) و آيه «فَاَتَي اللّهُ بُنْيانَهُمْ مِنَ الْقَواعِدِ ـ پس خدا ساختمانشان را از پايه‌ها برآورد.» (26 / نحل)
منظور از تمام اين‌ها معنايي است كه با ساحت قدس پروردگار سازگار باشد، مانند احاطه و نظير آن ولو اين‌كه از نظر معنا مجازي باشد و بنابراين مراد از «اتيان = آمدن» در آيه مورد بحث، احاطه ذات احديت است به آنان از نظر قضا در حقشان و اجراي آن.
آمدن، آن‌طور كه ما مي‌فهميم اين است كه يك جسم، مسافتي را كه بين

خود و جسم
(112) ملائكه
ديگري دارد، با حركت و نزديك شدن به آن بپيمايد اين معني هرگاه از خصوصيات مادي تجريد شود و از نقايصي كه لازم اجسام است عاري گردد، همان معناي نزديك شدن موجودي به موجود ديگر و برداشته شدن موانع بين آن‌ها را افاده مي‌كند. اين معني را به‌طور حقيقت و بدون ارتكاب مجاز مي‌توان به خدا نسبت داد. بنابراين معناي آمدن خدا براي يكسره كردن كار مردم اين است: اموري كه بين خدا و ايشان موجود است و مـانـع از قضـاوت الهـي مي‌بـاشــد، بـرداشتـه شود.
اين حقيقتي از حقايق قرآني است كه بحث‌هاي استدلالي موفق به كشف آن نشده مگر بعد از سيرهاي طولاني، و گذشتن از سخت و سست‌ها، و پيمودن فراز و نشيب‌ها و پي بردن به اصيل بودن وجود و تشكيكي بودن حقيقت آن. (1)
1- الميــزان ، ج: 3 ص: 144.
مفهوم آمدن خدا و ملائكه (113)

«... ثُـمَّ قُلْنـا لِلْمَـلاآئِكَـةِ اسْجُـدُوا لاِدَمَ فَسَجَـدُوآا اِلاّ اِبْليـسَ....» (11 / اعراف)
در آيه فوق و همچنين در آيه «فَسَجَدَ الْمَـلائِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ،» (30 / حجر) خداي‌تعالي خبر مي‌دهد از سجده كردن تمامي فرشتگان مگر ابليس، و در آيه «كانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّه،» (50 / كهف) علت سجده نكردن وي را اين دانسته كه وي از جنس فرشتگان نبوده، بلكه از طايفه جن بوده است. از آيه «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ.
(114) ملائكه
لايَسْبِقُـونَـهُ بِالْقَـوْلِ وَ هُـمْ بِـاَمْـرِه يَعْمَلُـونَ،» (26 و 27 / انبياء) هم استفاده مي‌شود كه اگـر ابليـس از جنـس فـرشتگـان مـي‌بــود، چنيـن عصيـانـي را مـرتكـب نمـي‌شـد.
مفسرين در توجيه اين استثنا اختلاف كرده‌اند كه آيا امري كه به وي شده بود، همان امر به ملائكه بوده يا آن‌كه ابليس به امر ديگري مأمور به سجده شده بود. حقيقت مطلب اين است كه از ظاهر آيه استفاده مي‌شود كه ابليس با ملائكه بوده و هيچ فرقي با آنان نداشته، او و همه فرشتگان در مقامي قرار داشتند كه مي‌توان آن را مقام قدس نـاميـد، و امـر به سجـده هم متـوجـه اين مقام بوده، نه به يك يك افرادي كه در اين مقام قرار داشته‌اند.
بنابراين معلوم مي‌شود، ابليس قبل از تمردش فرقي با ملائكه نداشته و پس از تمرد حسابش از آنان جدا شده، ملائكه به آن‌چه مقام و منزلتشان اقتضا مي‌كرد، باقي ماندند
تفاوت جنس ملائكه با جنس شيطان (115)
و خضوع بندگي را از دست ندادند و لكن ابليس بدبخت از آن مقام ساقط گرديد، همچنان‌كه فرمود: «كانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّه ـ چون از جنس جن بود نسبت به امر پروردگارش فسق ورزيد،» (50 / كهف) و زندگاني‌اي را اختيار كرد كه جز خروج از كرامت الهي و اطاعت بندگي چيز ديگري نبود.
خلاصه بحث اين شد كه ابليس موجودي است از آفريده‌هاي پروردگار كه مانند انسان داراي اراده و شعور بوده و بشر را دعوت به شر نموده و به سوي گناه سوق مي‌دهد. اين موجود قبل از اين‌كه انساني به‌وجود آيد، با ملائكه مي‌زيسته و هيچ امتيازي از آنان نداشته است، پس از اين‌كه آدم عليه‌السلام پا به عرصه وجود گذاشت، وي از صف فرشتگان خارج شده برخلاف آنان در راه شر و فساد افتاد، و سرانجام كارش به اين‌جا رسيد كه

تمامي انحراف‌ها و شقاوت‌ها و گمراهي‌ها و [اعمال] باطلي كه در بني ملائكه (116)
نـوع بشـر بـه وقـوع بپيـونـدد، همـه بـه يـك حسـاب مستنـد بـه وي شـود، برعكس ملائكه كه هر فردي از افراد بشر به سوي غايت معارف و سرمنزل كمال و مقام قرب پـروردگـار راه يـافتـه و مي‌يـابـد، هـدايتـش بـه يـك حسـاب مستند به آنهاست. (1)

«وَ لِلّـهِ يَسْجُـدُ مـا فِـي السَّمـواتِ وَ ما فِي‌الأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَالْمَلائِكَةُ...!» (49 / نحل)
1- الميـزان ، ج: 15 ص: 29 و 57.
تفاوت حركت ملائكه با ساير جنبندگان (117)
«دابَّة» به معناي هر چيزي است كه تحرك و انتقال از جايي به جايي داشته باشد. عموميت كلمه «دابَّة»، انسان و جن و هر دو را شامل مي‌شود، چون خدا در كلام خود براي جن نيز دبيب (جنبش) را كه براي ساير جنبندگان از انسان و حيوان هست، اثبات مي‌كند. و از اين‌كه ملائكه را جداگانه اسم برد، كاملاً مي‌توان فهميد كه هرچند ملائكه نيز آمد و شد و حركت و انتقال از بالا به پايين و به عكس دارند، لكن حركت آنان از نوع حـركت جنبنـدگان و انتقـال مكاني آنان نيست.
اين آيه دلالت دارد بر اين‌كه در غير كره زمين از كرات آسمان نيز جنبندگاني هستند كه در آن‌جا مسكن داشته و زندگي مي‌كنند. (1)
1- الميزان ، ج: 24 ص: 134.
(118) ملائكه

«... يَـــوْمَ يَقُـــومُ الـــرُّوحُ وَ الْمَـــلائِكَـــةُ صَفّـــا...!» (38 / نبـــأ)
روحي كه متعلق به ملائكه است، از افاضه روح به اذن خداست، و اگر در مورد روح ملك تعبير به تأييد و نفخ نفرموده، و در مورد انسان اين دو تعبير را آورده، در مورد ملائكه فرموده: «فَـاَرْسَلْنا اِلَيْهـا رُوحَنا،» (17 / مريم) و يا فرموده: «قُـلْ نَـزَّلَهُ رُوحُ الْقُـدُسِ،» (102 / نحل) و يا فرموده: «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمينُ،» (193 / شعراء) براي اين
تفاوت روح ملائكه با روح انسان (119)
بود كه ملائكه با همه اختلافي كه در مراتب قرب و بعد از خداي تعالي دارند، روح محض‌اند، و اگر احيانا به صورت جسمي به چشم اشخاصي درمي‌آيند، تمثلي است كه به خود مي‌گيرند، نه اين‌كه به راستي جسمي و سروپايي داشته باشند.
به خلاف انسان كه روح محض نيست، بلكه موجودي است مركب از جسمي مرده و روحي زنده، پس در مورد او مناسب همان است كه تعبير به نفخ «دميدن» بكند، هـمچنـان‌كه در مورد آدم فـرمـود: «فَاِذا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحي!» (29 / نحل)
و همان‌طور كه اختلاف روح در خلقت فرشته و انسان باعث شد تعبير مختلف شود، و در مورد فرشته به نفخ تعبير نيــاورد هـمچنيـن اختــلافي كه در اثـر روح يعني حيات هست كه از نظر شرافت و خست مراتب مختلفي دارند، باعث شده كه تعبير از تعلق آن مختلف شود، يك‌جا تعبير به نفخ كند و در جاي ديگر تعبير به تأييد نمايد، و
(120) ملائكه
روح را داراي مــراتـب مختلفــي از نظــر اختـلاف اثرش بداند. (1)

«مَنْ ذَا الَّذي يَشْفَعُ عِنْدَهُ اِلاّ بِاِذْنِهِ يَعْلَمُ ما بَيْنَ اَيْديهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ وَ لا يُحيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ اِلاّ بِما شاءَ...!» (255 / بقره)
علم خدا به پشت و روي امر شفيعان كنايه است از نهايت درجه احاطه او به ايشان،
1- الميزان ، ج: 39 ص: 446.
ميزان علم ملائكه به غيب و شهادت (121)
پس ايشان نمي‌توانند در ضمن شفاعتي كه به اذن خدا مي‌كنند، كاري كه خدا نخواسته و راضي نيست در ملكش صورت بگيرد، انجام دهند. ديگران هم نمي‌توانند از شفاعت آنــان سوء استفــاده نمــوده و در ملك خداي تعالي مداخله كنند و كاري صورت دهند كه خـدا آن را مقدر نكرده است.
آيات كريمه زير هم به همين معنا اشاره مي‌كند كه مي‌فرمايد: «وَ ما نَتَنَـزَّلُ اِلاّ بِاَمْـرِ رَبِّكَ لَهُ ما بَيْنَ اَيْدينا وَ ما خَلْفَنا وَ ما بَيْنَ ذلِكَ ـ فرشتگان به پيامبر اسلام گفتند: ما جز به امر پروردگارت نازل نمي‌شويم، پشت و رو و ظاهر و باطن ما از آنِ اوست و پروردگار تو فراموشكار نيست.» (64 / مريم)
«عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلي غَيْبِهِ اَحَدا، اِلاّ مَنِ ارْتَضي مِنْ رَسُولٍ... ـ خداست
(122) ملائكه
داناي غيب، و غيب خود را براي كسي اظهار نمي‌كند مگر براي كساني از رسولانش كه شايسته‌شان بداند. تازه از پيش رو و پشت سر، سياه زاغشان را چوب مي‌زند و آنان را مي‌پايد تا بداند رسالت‌هاي پروردگارشان را ابلاغ كردند، و خدا به آن‌چه رسولان دارند آگاه است و شمار تمامي موجودات را شمرده دارد.» (26 و 27 / جـــن)
براي اين‌كه اين آيات احاطه خدا به ملائكه و به انبياء را بيان مي‌كند تا از انبياء عملي كه او نخواسته سر نزند، و ملائكه جز به امر او نازل نشوند، و انبياء جز آن‌چه را كه او خواسته ابلاغ نكنند، و بنابراين بيان، مراد از جمله «ما بَيْنَ اَيْديهِمْ» آن رفتاري است كه از ملائكه و انبياء مشهود و محسوس است، و مراد از جمله «وَ ما خَلْفَهُمْ» چيزهايي است كه از انبياء غايب و بعيد است، و حوادثي است كه پس از ايشان رخ مي‌دهد، پس برگشت
ميزان علم ملائكه به غيب و شهادت (123)
اين دو جمله به همان غيب و شهادت است. (1)

«عالِــمُ الْغَيْـبِ فَـلا يُظْهِــرُ عَلي غَيْبِــهِ اَحَدا، اِلاّ مَنِ ارْتَضي مِنْ رَسُـولٍ....» (26 و 27 / جن)
1- الميزان ، ج: 4 ص: 227.
(124) ملائكه
ملائكه آن‌چه از وحي آسمان كه قبل از نزولش حمل مي‌كنند، و هم‌چنين آن‌چه از عالم ملكوت مشاهده مي‌كنند، نسبت به خود آنان مشهود است، نه غيب، هرچند كه براي ما غيب باشد. پس ملائكه را نمي‌توان مشمول استثناء «اِلاّ» در آيه فوق دانست، هم‌چنين جمله «فَلا يُظْهِرُ عَلي غَيْبِهِ اَحَدا،» تنها شامل اهل دنيا مي‌شود، كه در روي زمين زندگي مي‌كنند. و اگر بنا باشد از سكنه زمين تجاوز كنيم تا شامل ملائكه هم باشد، بايد مردگان را هم كه امور آخرت را كه به نص قرآن غيب اين عالم است مشاهده مي‌كنند، مشمول استثنا بدانيم و حال آن‌كه قطعا مشمول نيستند، براي اين‌كه اگر مردگان هم مشمول باشند، ديگر حتي يك نفر هم در تحت عموم «فَلا يُظْهِرُ عَلي غَيْبِهِ اَحَدا،» باقي نمي‌ماند، چون هر انسان زميني روزي از دنيا مي‌رود، و غيب عالم را مي‌بيند، و در روز قيامت كه «يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النّاسُ،» (103 / هود) و نيز «ذلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ،» (103 / هود)
ميزان دسترسي ملائكه به غيب (125)
دربــاره‌اش فـرمـوده، تمـامي مـردم يـك‌جـا مبعـوث مي‌شـونـد، و غيـب عـالـم براي همه مشهود مي‌گردد، پس همان‌طور كه اموات مشمول استثنا نيستند، به خاطر اين‌كه عالم اموات غير اين عالم است، هم‌چنين ملائكه هم مشمول نيستند، براي اين‌كه عـالمشـان غيـر ايـن عـالم است. (1)

«وَ عَلَّمَ ادَمَ الْاَسْماءَ كُلَّها ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَي الْمَلائِكَةِ... قالُوا سُبْحانَكَ لا عِلْمَ لَنا
1- الميزان ، ج: 39 ص: 224.
(126) ملائكه
اِلاّ ما عَلَّمْتَنا... اِنّي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمواتِ وَ الْاَرْضِ....» (31 تا 33 / بقره)
كلمه «اَسْماء» جمعي است كه افاده عموم مي‌كند و كلمه «كُلَّها» اين عموميت را تأييد كرده است. در نتيجه مراد از آن تمامي اسمايي خواهد بود كه ممكن است، نام يك مسمّا واقع بشود.
از سوي ديگر كلمه «عَرَضَهُمْ ـ ايشان را به ملائكه عرضه كرد،» دلالت مي‌كند بر اين‌كه هر يك از آن اسماء يعني مسمّاي به آن اسماء، موجودي داراي حيات و علم بوده‌اند، و در عين اين‌كه علم و حيات داشته‌اند، در پس حجاب غيب، يعني غيب آسمان‌ها و زمين قرار داشته‌اند.
اضافه غيب به آسمان‌ها و زمين، از آن‌جا كه مقام آيه شريفه مقام اظهار
محدوديت علم ملائكه نسبت به غيب (127)
تمام قدرت خداي تعالي، و تماميت احاطه او، و عجز ملائكه و نقص ايشانست، اضافه ملكي است و در نتيجه افاده مي‌كند: كه اسماء نامبرده اموري بوده‌اند كه از همه آسمان‌ها و زمين غايب بوده، و به كلي از محيط كون بيرون بوده‌اند.
وقتي اين جهات را در نظر مي‌گيريم يعني عموميت اسماء را، و اين‌كه مسمّاهاي به آن اسماء داراي زندگي و علم بوده‌اند، و اين‌كه در غيب آسمان‌ها و زمين قرار داشته‌اند، آن وقت با كمال وضوح و روشني همان مطلبي از آيات موردبحث استفاده مي‌شود كه آيه «وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاّ عِنْدَنا خَزائِنُهُ،» (21 / حجر) درصدد بيان آن است. پس حاصل كلام اين شد كه اين موجودات زنده و عاقلي كه خدا بر ملائكه عرضه كرد، موجوداتي عالي و محفوظ نزد خدا بودند، كه در پس حجاب‌هاي غيب محجوب بودند.
«وَ اَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وَ ما كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ،» آن‌چه ملائكه اظهار بدارند، و آن‌چه پنهان
(128) ملائكه
كنند، دو قسم از غيب نسبي است، يعني بعضي از غيب‌هاي آسمان‌ها و زمين است، و به همين جهت در مقابل آن جمله «اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمواتِ وَ

الأرْضِ،» قرار گرفت، تا شامل هر دو قسم غيب، يعني غيب داخل در عالم ارضيَ و سماوي و غيب خارج از آن بشود. (1)
1- الميزان ، ج: 1 ص: 222.

فصل سوم:عالم ملکوت

«فَسُبْحـانَ الَّـذي بِيَـدِه مَلَكُـوتُ كُلِّ شَـيْءٍ وَ اِلَيْـهِ تُـرْجَعُـونَ!» (83 / يـس)
مراد از «مَلَكُوت» آن طرف از دو طرف هر چيز است كه رو به خداست. چون هر موجودي دو طرف دارد، يكي رو به خدا، و يكي ديگر پشت به خدا.
ملكوت هر چيز سمت
(130)
رو به خداي آن چيز است، و ملك، سمت رو به خلق آن. ممكن هم هست بگوييم: ملكوت به معنـاي هـر دو طـرف هر موجود است، و آيات زير هم بر همين معنا حمل مي‌شود: «وَ كَذلِكَ نُرِيآ اِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمواتِ وَ الأَرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنينَ ـ ما هر دو سوي آسمان‌ها و زمين را به ابراهيم نشان مي‌دهيم، براي اين‌كه چنين و چنان باشد، و نيز براي اين‌كه از يقين‌داران باشد.» (75 / انعام) و آيه «اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا في مَلَكُوتِ السَّمواتِ وَ الأَرْضِ ـ چرا به هر دو سوي آسمان‌ها و زمين نظر نمي‌كنند.» (185 / اعراف) «قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ ـ بگـو آن كيسـت كـه هـر دو سـوي هـر چيـز را بـه دسـت دارد؟» (88 / مـؤمنـون)
و اگر ملكوت هر چيزي به‌دست خداست، براي اين است كه دلالت كند بر اين‌كه خداي‌تعالي مسلط بر هرچيز است، و غيرخدا كسي دراين تسلط بهره و سهمي ندارد. (1)
1- الميــزان ، ج: 33 ص: 186.

«اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا في مَلَكُوتِ السَّمواتِ وَ الأَرْضِ...؟» (185 / اعراف)
ملكوت در عرف قرآن و به طوري كه از آيه «اِنَّما اَمْرُهُ اِذا اَرادَ شَيْئا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، فَسُبْحانَ الَّذي بِيَدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ...!» (82 و 83 / يس) استفاده مي‌شود، عبارت است از باطن و آن طرف هر چيز كه به سوي پروردگار متعال است، و نظر كردن به اين طرف با يقين ملازم است، هم‌چنان‌كه از آيه «وَ كَذلِكَ نُرِيآ اِبْراهيمَ مَلَكُوتَ
(132) ملائكه
السَّمواتِ وَ الأَرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنينَ،» (75 / انعام) اين تلازم به خوبي استفاده مي‌شود.
پس غرض از اين آيه توبيخ آنان در اعراض و انصراف از وجه ملكوتي اشياء است كه چرا فراموش كردند و در آن نظر نينداختند تا برايشان روشن شود، آن‌چه را كه رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله به سوي آن دعوتشان مي‌كند حق است.
و اين‌كه فرمود: «وَ ما خَلَقَ اللّهُ مِنْ شَيْءٍ،» (185 / اعراف) معناي آيه اين است كه «چرا در خلقت آسمان‌ها و زمين و هر چيز ديگري از مخلوقات خدا نظر نكردند؟» و بايد نظر كنند، اما نه از آن طرف كه برابر اشياء است، و نتيجه تفكر در آن علم به خواص طبيعي آنهاست، بلكه از آن طرف كه برابر خداست، و تفكر در آن آدمي را به اين نتيجه مي‌رساند كه وجود اين موجودات مستقل به ذات نيست، بلكه بسته به غير و محتاج به پروردگاري‌است‌كه امر هر چيزي‌را او اراده‌مي‌كند و آن پروردگار رب‌العالمين‌است. (1)

«وَ كَـذلِـكَ نُـرِيآ اِبْـراهيمَ مَلَكُوتَ السَّمواتِ وَالاْرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنينَ!» (75/انعام)
معناي آيه اين مي‌شــود كــه ما ملكــوت آسمان‌ها و زمين را به ابراهيم نشان
1- الميـــزان ، ج: 16 ص: 259.
(134) ملائكه
داديم و همين معنا باعث شد كه پي به گمراهي پدر و قوم خود برده و به احتجاج به آنان بپردازد و ما هم پــي در پــي با همينــن ارائــه ملكوت تأييدش كرديم تا آن‌كه شب فرا رسيــد و چشمــش به ستــاره افتــاد... .
و اما معناي ملكوت آسمان‌ها و زمين ـ
بايد دانست كه ملكوت مانند ملك به معناي قدرت بر تصرف است. چيزي كه هست اين هيئت تأكيد در معنا را هم افاده مي‌كند. كلمه مزبور در قرآن نيز به همان معناي لغوي خود استعمال شده، و معناي جداگانه‌اي ندارد. و لكن مصداق آن در قرآن غير ساير مصاديق عرفي است، چه ملك و ملكوت كه يك نوع سلطنت است، در ما آدميان يك معناي فرضي و اعتباري است و واقعيت خارجي ندارد، بلكه مسأله احتياج به اجتماع و احتياج اجتماع به داشتن نظم در اعمال و افراد و برقرار داشتن امن و عدالت و نيروي
چگونگي مشاهده ملكوت (135)
اجتماعي ما را وادار به قبول و معتبر شمردن آن كرده است و لذا مي‌بينيم با بيع و هبه و غصب و امثال آن در هر لحظه از شخصي به شخص ديگري منتقل مي‌شود. و اين معناي اعتباري و قراردادي را گرچه مي‌توان درباره خداي تعالي هم تصوير كرد، از اين راه كه حكــم به حق در جــامعــه بشري ملك خداست، همچنان‌كه خودش هم فرموده: «اِنِ الْحُكْمُ اِلاّ لِلّهِ،» (57 / انعام) و نيز فرمود: «لَهُ الْحَمْدُ فِي‌الاْوُلي وَ الاْخِرَةِ وَ لَهُ الْحُكْمُ ـ در دنيا و آخـرت ستــايش او راست و او راســت حكــم!» (70 / قصص)
و لكن همين ملك اعتباري را اگر به تحليل عقل ببريم خواهيم ديد كه در ميان حقايق اصل و ريشه غيرقابل زوال و انتقالي دارد، زيرا مي‌بينيم وقتي گفته مي‌شود: «انسان مالك نفس خويش است،» معنايي جز اين ندارد كه انسان حاكم و مسلط و متصرف در چشم و گوش و ساير قوا و افعال خويش است. به اين معنا كه اگر گوش من چيزهايي را
(136) ملائكه
مي‌شنود، و چشم من چيزهايي را مي‌بيند، و ساير قوايم كارهايي را انجام

مي‌دهند، همه به پيروي از اراده و حكم من است نه اراده و حكم ديگران. و اين معنا خود حقيقتي است كه در تحقق غيرقابل زوال و انتقالش در ما هيچ شبهه و ترديدي نيست.
آري قوا و افعال و ساير آثار انسان همه از تبعات و فروعات وجود او و قائم به ذات اوست، مستقل و بي‌نياز از او و قائم به ذات خود نيست. چشم او به اذن او مي‌بيند و گوشش به اذن خود او مي‌شنود، چه اگر او نبود چشمي و ديدني و گوشي و شنيدني نبود، اوست كه در اين قوا مانند پادشاهي كه افراد جامعه همه به اذن او كار مي‌كنند حكومت دارد، و هم‌چنان‌كه اگر پادشاهي نبود كه زمام تمامي امور در دست وي گرد آمـده، جـامعـه‌اي تشكيـل نمـي‌يـافـت، هـم‌چنيـن اگر نفـس انسان نبود قوايش نيز متشكل نمي‌شد.
چگونگي مشاهده ملكوت (137)
و نيز هم‌چنان‌كه اگر پادشاهي، فردي را از تصرفي جلوگيري كند، نمي‌تواند سرپيچي نمايد و ديگر حكمش در آن تصرف نافذ نيست. هم‌چنين اگر انسان يكي از قواي خود را از عمل بازبدارد، ديگر آن قوه نمي‌تواند در آن عمل به‌كار بيفتد. مالكيت خداي تعالي هم از همين باب است، و نظير مالكيت انسان نسبت به خانه و اثاث خانه خود اعتباري نيست، بلكه مانند مالكيت آدمي نسبت به قوا و افعالش واقعي و حقيقي است، زيرا عالم و هرچه در آن است همه فعل خداوند است، و هيچ موجودي از خداوندي كه عالم را آفريده و نظام آن را در دست دارد، نه در ذاتش و نه در توابع ذاتش و نه در قوا و نه در افعالش بي‌نياز نيست، و در هيچ حال از خود استقلال ندارد، نه در حال انفرادش و نه در حالي كه با ساير اجزاء عالم اجتماع و ارتباط داشته و از آن اجتماع و امتزاج اين نظام عامي كه مي‌بينيم به‌وجود آمده است.
(138) ملائكه
از آيه شريفه «قُلِ اللّهُمَّ مالِكَ الْمُلْكِ،» (26 / آل‌عمـران) و «وَ لِلّـهِ مُلْـكُ السَّمـواتِ وَ الاْرْضِ،» (189 / آل‌عمران) و «تَبارَكَ الَّذي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ هُوَ عَلي كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ، اَلَّذي خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَيوةَ... اَلَّذي خَلَقَ سَبْعَ سَمواتٍ طِباقا،» (1 تا 3 / ملك) هم مالكيت آسمان‌ها و زمين را تعليل مي‌كند به اين‌كه خداوند آن‌ها را آفريده، استفاده مي‌شود كه اگر خداي تعالي را مالك آسمان‌ها و زمين دانسته، براي اين بوده كه وجود و واقعيت آن از خداوند است ؛ و بنابراين بايد گفت به همين جهت كسي شريك ملك خدا نيست، و مالكيتش قابل زوال و انتقال و واگذاري به غير نبوده و معقول نيست كسي او را از مالكيتش عزل نموده و خود به جايش بنشيند.
آيه شريفه «اِنَّما اَمْرُهُ اِذا اَرادَ شَيْئا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، فَسُبْحانَ الَّذي بِيَدِه مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ،» (82 و 83 / يس) نيز به همين معنا تفسير

مي‌شود، چه آيه دومي
چگونگي مشاهده ملكوت (139)
بيان مي‌كند كه ملكوت هر چيزي همان كلمه «كُنْ» است كه خداي سبحان مي‌گويد، و گفتن او عين فعل و ايجاد اوست، پس معلوم شد كه ملكوت همان وجود اشياء است از جهت انتسابي كه به خداي سبحان داشته و قيامي كه به ذات او دارند، و معلوم است كه چنين امري قابل شركت نبوده و ممكن نيست چيز ديگري با خداوند در آن شركت داشته باشد، و بنابراين نظر در ملكوت اشياء به‌طور قطع آدمي را به توحيد هدايت مي‌كند همچنان‌كه فرمود: «اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا في مَلَكُوتِ السَّمواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما خَلَقَ اللّهُ مِنْ شَيْءٍ ـ آيا نظر نكردند در ملكوت آسمان‌ها و زمين و آن‌چه كه خداوند آفريده؟» (85 / اعراف)
با در نظر گرفتن اين مطالب اگر در جمله «وَ كَذلِكَ نُرِيآ اِبْراهيمَ مَلَكُوتَ السَّمواتِ وَ الْأَرْضِ،» و هم‌چنين ساير آيات مربوط به آن دقت شود، به خوبي معلوم مي‌شود كه مراد از نشان دادن ملكوت آسمان‌ها و زمين همانا نشان دادن خداست، خود را به ابراهيم از مسير مشاهده اشياء، و از جهت استنادي كه اشياء به وي دارند، چه وقتي اين استناد قابل شركت نبود هركسي كه به موجودات عالم نظر كند، بي‌درنگ حكم مي‌كند به اين‌كه هيچ يك از اين موجودات مربي ديگران و مدبر نظام جاري در آن‌ها نيست.
(140) ملائكه
«وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنينَ!» (75 / انعام)
«يقين» عبارت است از علم صد در صدي كه به هيچ وجه شك و ترديدي در آن رخنه نداشته باشد. و بعيد نيست غرض از ارائه ملكوت اين بوده كه ابراهيم عليه‌السلام به پايه يقين به آيات خداي برسد به طوري كه در جاي ديگر فرمود: «وَ جَعَلْنا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنا لَمّا صَبَرُوا وَ كانُوا بِاياتِنا يُوقِنُونَ.» همان يقيني كه نتيجه‌اش يقين به اسماء حسني و صفات عُلياي خداوند است، و اين مرحله همان مرحله‌اي است كه درباره رسيدن پيغمبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله به آن پايه فرموده است: «سُبْحانَ الَّذي اَسْري بِعَبْدِه لَيْلاً مِنَ
چگونگي مشاهده ملكوت (141)
الْمَسْجِدِ الْحَرامِ اِلَي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذي بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اياتِنا،» (1 / اسراء) و اين يقين به آيات پروردگار منتها درجه‌اي است كه انبياء عليهم‌السلام در سير تكاملي خود مي‌توانند، به آن برسند. و اما ذات پروردگار، پس قرآن كريم ساحتش را عالي‌تر از آن دانسته كه ادراكي به آن تعلق گيرد و احاطه كند و وجودش را امري مسلم دانسته است.
قرآن كريم براي علم يقيني به آيات خداوند آثاري

برشمرده كه يكي از آن آثار اين است كه پرده حواس از روي حقايق عالم كون كنار رفته و از آن‌چه در پس پرده محسوسات است، آن مقداري كه خدا خواسته باشد ظاهر مي‌شود، و در اين باره فرموده است: «كَلاّ لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقين، لَتَرَوُنَّ الْجَحيمَ،» (5 و 6 / تكاثر) نيز فرموده: «كَلاّ اِنَّ كِتابَ الْاَبْرارِ لَفي عِلّيّينَ، وَ ما اَدْريكَ ما عِلّيُّونَ، كِتابٌ مَرْقُومٌ، يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ.» (18 تا 21 / مطففين) (1)

(142) ملائكه

ملكوت و امر هر موجود

«وَ يَسْئَلُونَكَ عَنِالرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي وَ ما اُوتيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلاّ قَليلاً!»
(85 / اسراء)
امر الهي در هر چيز عبارت است از ملكوت آن چيز و فراموش نشود كه ملكوت ابلغ از ملك است، بنابراين براي هر موجودي ملكوتي و امري است آن چنان كه فرمود: «اَوَ
1- الميزان ، ج: 13 ص: 267.
ملكوت و امر هر موجود (143)
لَمْ يَنْظُرُوا في مَلَكُوتِ السَّمواتِ وَ الاْرْضِ؟» (185 / اعراف) و نيز فرمود: «تَنَزَّلُ الْمَلائِكَةُ وَ الرُّوحُ فيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ.» (4 / قدر)
پس ازآن‌چه‌گذشت، اين‌معني روشن‌گرديد كه اَمر خدا عبارت از كلمه ايجاد اوست و كلمه‌ايجاداوهمان‌فعل‌مخصوص به‌اوست بدون‌اين‌كه اسباب‌كوني و ماديدرآن دخالت داشته و با تأثيرات تدريجي خود در آن اثر بگذارد. اين همان وجود مافوق نشئه مادي و ظرف زمان است، و روح وجودش از همين باب است يعني از سنخ امر و ملكوت است. (1)

1- الميـــزان ، ج: 25 ص: 335.
(144) ملائكه
«اِلاّ مَــنْ خَطِــفَ الْخَطْفَــةَ فَــاَتْبَعَــهُ شِهــابٌ ثــاقِــبٌ!» (10 / صــافــات)
مفسرين براي اين‌كه مسأله استراق سمع شيطان‌ها در آسمان را تصوير كنند و نيز تصوير كنند كه چگونه شيطان‌ها در اين هنگام با شهاب‌ها تيراندازي مي‌شوند، توجيهاتي ذكر كرده‌اند، كه همه بر اين اساس استوار است، كه آسمان عبارت است از افلاكي كه محيط به زمين هستند، و جماعت‌هايي از ملائكه در آن افلاك منزل دارند، و آن افلاك در و ديواري دارد، كه هيچ چيز نمي‌تواند وارد آن شود، مگر چيزهايي كه از خود آسمان باشد، و اين‌كه در آسمان اول، جماعتي از فرشتگان هستند، كه شهاب‌ها به دست گرفته، و در كمين شيطان‌ها نشسته‌اند، كه هر وقت نزديك بيايند تا اخبار غيبي
حقايق عالم ملكوت و حفظ اسرار آن (145)
آسمان را استراق سمع كنند، با آن شهاب‌ها بر سر ايشان بكوبند، و دورشان سازند، و اين معاني همه از ظاهر آيات و اخبار به ذهن مي‌رسد.
و لكن امروز بطلان اين حرف‌ها به خوبي روشن شده، لاجرم بايد توجيه ديگري كرد، و آن توجيه به احتمال ما ـ و خدا داناتر است ـ اين است كه اين بياناتي كه در كلام خداي تعالي ديده مي‌شود، از باب مثال‌هايي است كه به منظور تصوير حقايق خارج از حــس زده شــده، تا آن‌چه خارج از حس است به صورت محسوسات در افهام بگنجد: «وَ تِلْكَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنّاسِ وَ ما يَعْقِلُها اِلاَّ الْعالِمُونَ ـ اين‌ها همه مثال‌هايي است كه ما براي مردم (ظاهربين) مي‌زنيم، و اين مثل‌ها را نمي‌فهمند مگر مردم عاقل.» (43 / عنكبوت) و اين‌گونه مثل‌ها در كلام خداي تعالي بسيار است، از قبيل عرش، كرسي، لوح و كتاب.
و بنابراين اساس، مراد از آسماني كه ملائكه در آن منزل دارند، عالمي ملكوتي
(146) ملائكه
خواهد بود كه افقي عالي‌تر از افق عالم ملك و محسوس دارد، همان‌طور كه آسمان محسوس ما با اجرامي كه در آن هست، عالي‌تر و بلندتر از زمين ما هستند.
مراد از نزديك شدن شيطان‌ها، به آسمان، و استراق سمع كردن، و به دنبالش هدف شهاب‌ها قرار گرفتن، اين است كه شيطان‌ها مي‌خواهند، به عالم فرشتگان نزديك شوند، و از اسرار خلقت و حوادث آينده سردرآورند،

و ملائكه هم ايشان را با نوري از ملكوت كه شيطان‌ها تاب تحمل آن را ندارند، دور مي‌سازند. و يا مراد اين است كه شيطان‌ها خود را به حق نزديك مي‌كنند، تا آن را به تلبيس‌ها و نيرنگ‌هاي خود به صورت باطل جلــوه دهند و يا باطل را به تبليس و نيرنگ به صورت حق درآورند، و ملائكه رشته‌هاي ايشان را پنبه مي‌كننــد، و حق صريح را هويدا مي‌سازند، تا همه به تلبيس آن‌ها پي برده، حق را حق ببينند و باطل را باطل.

حقايق عالم ملكوت و حفظ اسرار آن (147)

و هميــن كه خداي سبحــان، داستان استــراق سمع شياطيــن را و هدف شهاب قرار گرفتنشان را دنبــال سوگند به ملائكــه وحي و حافظان آن از مداخله شيطان‌ها ذكر كــرده، تا انــدازه‌اي گفتــار ما را تأييد مي‌كنــد، و در عين حال خدا داناتر است. (1)

«فَقَضهُنَّ سَبْعَ سَمواتٍ في يَوْمَيْنِ وَ اَوْحي في كُلِّ سَماءٍ اَمْرَها وَ زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيـا بِمَصابيحَ....» (12 / فصلت)
1- الميزان ، ج: 33 ص: 200.
(148) ملائكه
آن‌چه از ظاهر آيه استفاده مي‌شود، اين است كه آسمان دنيا از بين آسمان‌هاي هفت‌گانــه عبارت اســت از آن فضايــي كه اين ستارگان بالاي سر ما در آن قرار دارند.
دوم اين‌كه اين آسمان‌هاي هفتگانه نامبرده، همه جزو خلقت جسماني‌اند، و خلاصه همه در داخل طبيعت و ماده هستند، نه ماوراي طبيعت. چيزي كه هست اين عالم طبيعت هفت طبقه است، كه هريك روي ديگري قرار گرفته، و از همه آن‌ها نزديك‌تر به ما، آسماني است كه ستارگان و كواكب در آن‌جا قرار دارند، و اما آن شش آسمان ديگر، قرآن كريـم هيچ حرفي درباره‌شــان نزده، جز اين‌كه فرمــوده: روي هــم قــرار دارند.
سوم اين‌كه منظور از آسمان‌هاي هفتگانه، سيّارات آسمان و يا خصوص بعضي از آن‌ها، از قبيل خورشيد و ماه و غير آن دو نيست.
مفهوم آسمان‌هاي ملكوت و آسمان دنيا (149)
چهارم اين‌كه اگر در آيات و روايات آمده كه آسمان‌ها منزلگاه ملائكه است، و يا ملائكه از آسمان نازل مي‌شوند، و امر خداي تعالي را با خود به زمين مي‌آورند، و يا ملائكه با نامه اعمال بندگان به آسمان بالا مي‌روند، و يا اين‌كه آسمان درهايي دارد، كه براي كفار باز نمي‌شود، و يا اين‌كه ارزاق از آسمان نازل مي‌شود، و يا مطالبي ديگر غير اين‌ها، كه آيات و روايات متفرق بدان‌ها اشاره دارد بيش از اين دلالت ندارد، كه امور نامبرده نوعي تعلق و ارتباط با آسمان‌ها دارند. اما اين‌كه اين تعلق و ارتباط نظير ارتباطي است كه مابين هر جسمي با مكان آن جسم مي‌بينيم، بوده باشد، آيات و روايات هيچ دلالتي بر آن ندارد، و نمي‌تواند هم داشته باشد، چون جسمانيت مستلزم آن است كه محكوم به نظام مادي جاري در آن‌ها باشد، همان‌طور كه عالم جسماني محكوم به دگــرگــوني است، محكــوم به تبدل و فنا، و سستي است، آن امور هم محكوم به اين احكام بشود.
(150) ملائكه
آري امروز اين مسأله واضح و ضروري شده كه كرات و اجرام آسماني هرچه و هرجا كه باشند، موجودي مادي و عنصري جسماني هستند، كه آن‌چه از احكام و آثار كه در عالم زميني ما جريان دارد، نظيرش در آن‌ها جريان دارد، و آن نظامي كه در آيات شريفه قرآن براي آسمان و اهل

آسمان ثابت شده، و آن اموري كه در آن‌ها جريان مي‌يابد، هيچ شباهتي به اين نظام عنصري و محسوس در عالم زميني ما ندارد، بلكه به كلي منافي با آن است.
پس ملائكه براي خود عالمي ديگر دارند. عالمي است ملكوتي كه (نظير عالم مادي ما) هفت مرتبه دارد، كه هر مرتبه‌اش را آسماني خوانده‌اند، و آثار و خواص آن مراتب را آثار و خواص آن آسمان‌ها خوانده‌اند، چون از نظر علو مرتبه و احاطه‌اي كه به زمين

دارند، شبيه به آسمانند، كه آن نيز نسبت به زمين بلند است، و از هر سو زمين را احاطه كرده. و اين‌تشبيه را بدان‌جهت كرده‌اندكه دركش‌تا حدي براي ساده‌دلان‌آسان‌شود. (1)
1- الميزان ، ج: 34 ص: 272.

فصل چهارم:رابطه انسان و ملائکه

«وَ لَقَـدْ كَرَّمْنــا بَني ادَمَ وَ... وَ فَضَّلْناهُــمْ عَلي كَثيـرٍ مِمَّنْ خَلَقْنــا تَفْضيـلاً!» (70 / اسراء)
بعيد نيست كه مراد از «مِمَّنْ خَلَقْنا ـ كساني كه خلق كرديم،» انواع حيوانات داراي
(154)
شعور و هم‌چنين جن باشد كه قرآن آن را اثبات كرده. آري قرآن كريم انواع حيوانات را هم امت‌هايي زميني خوانده، مانند انسان كه يك امت زميني است، و آن‌ها را به منزله صاحبان عقل شمرده و فرمود: «وَ ما مِنْ دآبَّةٍ فِي الأَرْضِ وَ لا طئِآرٍ يَطيرُ بِجَناحَيْهِ اِلاّ اُمَمٌ اَمْثالُكُمْ...،» (38 / انعام) و اين احتمال با معناي آيه مناسب‌تر است، چون مي‌دانيم كه غرض از آيه موردبحث بيان آن جهاتي است كه خداوند با آن جهات، آدمي را تكريم كرده، و بر بسياري از موجودات اين عالم برتري داده، و اين موجودات ـ تا آن‌جا كه ما ســراغ داريم ـ حيوان و جــن هستند. و اما ملائكــه از آن‌جائـي كه موجودات مادي و در تحت نظــام حاكم بر عالــم ماده، قرار ندارنــد، نمي‌توانيم آن‌هــا را نيز مشمــول آيه بگيريم.
بنابراين معناي آيه اين مي‌شود كه ما بني‌آدم را از بسياري مخلوقاتمان كه حيوان
اختلاف وجودي انسان و ملائكه (155)
و جن بوده باشند، برتري داديم. و اما بقيه موجودات كه در مقابل كلمه «بسيار» قرار دارند يعني ملائكه خارج از محل گفتارند، زيرا آن‌ها موجوداتي نوري و غيرمادي‌اند، و داخل در نظام جاري در اين عالم نيستند.
و آيه شريفه هرچند درباره انسان بحث مي‌كنــد، و لكــن از اين نظــر مــورد بحــث قــرارش داده كــه يكــي از موجودات عــالــم مــادي است كــه او را بــه نعمت‌هــاي نفســي و اضــافــي تكريم كرده است.
اين آيه ناظر به كمال انساني از حيث وجود مادي است، و تكريم و تفضيلش در مقايسه با ساير موجودات مادي است، و بنابراين ملائكه به خاطر اين‌كه از تحت نظام كوني و مادي اين عالم خارجند، از محل كلام بيرونند، و خلاصه تفضيل و برتري دادن انسان از بسياري موجودات تفضيل از غير ملائكه از موجودات مادي اين عالم است، و امــا ملائكه اصولاً وجودشــان غير اين وجــود است، پس آيه هيچ نظري به برتري
(156) ملائكه
آدمـي از ملائكه ندارد. (1)

«وَ قالُــوا اتَّخَذَ الرَّحْمــنُ وَلَدا سُبْحانَــهُ بَلْ عِبـادٌ مُكْرَمُونَ....» (26 / انبياء)
خداي تعالي حال ملائكه را در آيه فوق بيان كرده كه بندگاني مكرمند. مراد از اكرام ملائكه اكرامشان به خاطر همان عبوديت بوده، نه به غير آن. مراد از اين‌كه ملائكه را «عِباد» خواند، با اين‌كه تمامي موجودات داراي شعور، همه «عِباد» و بندگانند، خواست
1- الميزان ، ج: 25 ص: 268.
تفاوت كرامت ملائكه و انسان (157)
به آنــان بفهمــانـد كــه عبوديتي كه دارند، خدا به ايشان كرامت كرده است و اين موهبت، عطيه‌اي است الهـي.
فــرق ميان كرامت ملائكه و كرامت بشر، هرچند كه در هر دو موهبتي است، اين است كه اين موهبــت را به بشر از راه اكتساب مي‌دهند، ولي به ملائكه بدون اكتساب. (1)

«وَ لَقَـدْ كَرَّمْنا بَني ادَمَ وَ... وَ فَضَّلْناهُــمْ عَلي كَثيــرٍ مِمَّنْ خَلَقْنــا تَفْضيــلاً!» (70 / اسراء)
1- الميـــــــزان ، ج: 28 ص: 109.
(158) ملائكه
مسلمين اختلاف دارند، در اين‌كه از انسان و ملك كدام‌يك برترند؟ معروف اين است كه انسان افضل است و مراد از افضليت انسان نه همه افراد انسان‌ها است، بلكه افراد مؤمن است، زيرا حتي دو نفر هم اختلاف ندارند، در اين‌كه پاره‌اي از افراد انسان از چهارپايان هم پست‌تر و گمراه‌ترند.
قوام ذات فرشتگــان از قوام ذات انسان افضل و اعمال فرشته خالص‌تر و خدايي‌تر از اعمــال انسان است، اعمــال فرشتگان همرنــگ ذات آنان و اعمــال آدمي همرنگ ذات اوست و كمالــي كه انسان آن را براي ذات خــود هدف قرار داده و در پرتــو اطاعت خدا جستجويــش مي‌كند، اين كمال را ملائكـه در ابتداي وجـودشان دارا هستند.
البته اين هم هست كه ممكن است همين انسان كه كمال ذاتي خود را به تدريج يا به
برتري انسان بر ملائكه و عوامل آن (159)
سرعت و يا به كندي از راه به‌دست آوردن استعدادهاي تازه كسب مي‌كند در اثر آن استعدادهاي حاصله به مقامي از قرب و به حدي از كمال برسد كه مافوق حدي باشد كه ملائكه با نور ذاتي‌اش در ابتداي وجودش به آن رسيده است. ظاهر كلام خداي تعالي هم اين امكان را تأييد مي‌كند.
براي اين‌كه در داستان خلق كردن خليفه براي زمين، برتري انسان را براي ملائكه بيان كرده و فرمود: اين موجود در تحمل علم به اسماء قدرتي دارد كه شما نداريد، او مي‌تواند علم به تمامي اسماء را تحمل كند، و همين تحمل مقامي است از كمال كه مقام تسبيح ملائكه به حمد خدا و تقديسشان به آن پايه نمي‌رسد، و مقامي است كه باطن انســان را از فساد و سفــك دماء پاك مي‌كند و لذا مي‌بينيم كه ملائكه به اين قانع شدند.
و نيز داستان مأمور شدن ملائكه به سجده كردن بر آدم و اين‌كه همه آنان وي را
(160) ملائكه
سجده كردند، يادآور شده و مي‌فرمايد: «فَسَجَدَ الْمَـلائِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ،» (30 / حجر) سجده‌ملائكه‌بر آدم‌از باب‌خضوع‌ايشان در برابر مقام‌كمال‌انساني بوده و آدم‌جنبه قبله را براي ايشان داشته، وي با وجود

خود، انسانيت را در برابر ايشان مجسم نموده بود، ايـن بود آن‌چه كه از ظاهر آيات موردبحث و ساير آياتي كه آورديم، استفاده مي‌شد. (1)

«وَ اِذْ قــالَ رَبُّــكَ لِلْمَــلائِكَــةِ اِنّــي خــالِــقٌ بَشَــرا...، فَــاِذا سَوَّيْتُهُ
1- الميزان ، ج: 25 ص: 274.
خدمت ملائكه در حركت كمالي انسان (161)
وَ نَفَخْــتُ فيــهِ مِــنْ رُوحــي فَقَعُــوا لَهُ ســاجِدينَ....» (29 و 30 / حجر)
ملائكه مأمور شده بودند بر نوع بشر سجده كنند، نه بر شخص آدم، و خلاصه خصوصيات فردي آدم دخالتي در اين امر نداشته، بلكه خصوصيات نوعي‌اش باعث شده. و اين سجده هم صرفا از باب تشريفات اجتماعي نبوده، نتيجه‌اي حقيقي و واقعي باعث شده است، و آن عبارت است از خضوع به حسب خلقت. پس ملائكه بر حسب غرضي كه در خلقتشان بوده، خاضع براي انسانند، آن هم بر حسب غرضي كه در خلقت انسان بوده، (يعني نتيجه خلقت بشر اشرف از نتيجه خلقت ملائكه است،) و ملائكــه مسخّــر براي بشــر و در راه سعادت زندگي اوســت و به عبــارت ديگر انسان منزلتي از قرب و مرحله‌اي از كمال دارد كه مافــوق قرب و كمــال ملائكــه است.
(162) ملائكه
پس اين‌كه مي‌بينيم، همه ملائكه مأمور به سجده بر آدم شدند، مي‌فهميم همه آنان مسخّر در راه به كمال رساندن سعادت بشرند، و براي فوز و فلاح او كار مي‌كنند، پس ملائكه اسبابي الهي و اعواني براي انسانند كه او را در راه رساندنش به سعادت و كمال ياري مي‌كنند.
اين‌جاست كه براي كساني كه متدبّر و فطن باشند، روشن مي‌گردد كه امتناع ابليس از سجده به خاطر استنكافي بود كه از خضوع در برابر نوع بشر داشت، و او نمي‌خواســت ماننــد ملائكــه در راه سعادت بشر قــدم بردارد و او را در رسيدنــش به كمال مطلوبش كمــك نمايد، ولي ملائكـه در اين بــاب اظهــار خضــوع نمودنــد. (1)
1- الميــزان ، ج: 23 ص: 232.
خدمت ملائكه در حركت كمالي انسان (163)

«اِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ اِنّي خالِقٌ بَشَرا مِنْ طينٍ، فَاِذا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحــي فَقَعُوا لَهُ ساجِـديــنَ!» (71 و 72 / ص)
اين دو آيه كلام خداي تعالي است، كه به زمان بگومگوي ملائكه اشاره مي‌كند. جمله «اِنّي جاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَليفَةً،» (30 / بقره) كه خطاب ديگري است از خدا به ملائكه، و جمله «اِنّي خالِقٌ بَشَرا مِنْ طينٍ،» (71 / ص) كه آن نيز خطاب خدا به ملائكه است، دو
 ملائكه
جمله متقارن است، كه در يك زمان و يك ظرف واقع شده‌اند.
«فَــاِذا سَــوَّيْتُــهُ وَ نَفَخْــتُ فيـهِ مِــنْ رُوحــي، فَقَعُــوا لَــهُ ســاجِــديــنَ،»
تسويه انسان به معناي تعديل اعضاء اوست، به اين‌كه اعضاي بدني او را با يكديگر تركيب و تكميل كند، تا به صورت انساني تمام عيار درآيد، و دميدن روح در آن، عبارت است از اين‌كه او را موجودي زنده قرار دهد، و اگر روح دميده شده در انسان را به خود خداي تعالي نسبت داده، و فرموده: «از روح خودم در آن دميدم،» به منظور شرافت دادن بــه آن روح است. و جمله «فَقَعُوا» امر است، و اين امر نتيجه و فرع تسويه و نفخ روح واقع شده، مي‌فرمايـد حال كه از روح خودم در آن دميدم، شما ملائكه بر او سجده كنيد.
«فَسَجَدَ الْمَلائِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ، اِلاّ اِبْليسَ....» (73 و 74 / ص) دلالت اين جمله بر اين‌كه تمامي‌فرشتگان براي‌آدم سجده‌كردند، و احدي‌ازآن تخلف‌نكرده،روشن‌است. (1)

«وَ اِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ اِنّي جاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَليفَةً... وَ عَلَّمَ ادَمَ الأَسْماءَ كُلَّها ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَي الْمَلائِكَةِ....» (30 و 31 / بقره)
ملائكه از كلام خداي تعالي كه فرمود: «مي‌خواهم در زمين خليفه بگذارم،» چنين فهميده بودند كه اين عمل باعث وقوع فساد و خونريزي در زمين مي‌شود، چون مي‌دانستند كه موجود زميني به خاطر اين‌كه مادي است، بايد مركب از قواي غضبي و
1- الميزان ، ج: 34 ص: 37.

شهوي باشد، و چون زمين دار تزاحم و محدود الجهات است و بقا در آن به حد كمال نمـي‌رسـد، مگـر بـا زندگـي دسته‌جمعـي و معلـوم است كه اين نحـوه زندگـي بـالاخـره به فسـاد و خونـريـزي منجـر مي‌شـود.
در حالي كه مقام خلافت همان‌طور كه از نام آن پيداست، تمام نمي‌شود مگر به اين‌كه خليفه نمايشگر مستخلف باشد و تمامي شئون وجودي و آثار و احكام و تدابير او را حكايت كند، البته آن شئون و آثار و احكام و تدابيري كه به خاطر تأمين آن‌ها خليفه و جانشين براي خود معين كرده است.
و اين سخن فرشتگان پرسش از امري بوده كه نسبت به آن جاهل بوده‌اند. خواسته‌انـد اشكالي را كه در مسألـه خلافت يك موجود زميني به ذهنشان رسيده، حل كنند، نه اين‌كه در كار خداي تعالي اعتراض و چون و چرا كرده باشنـد. به دليـل

اين اعترافـي كه خداي تعالـي از ايشان حكايـت كرده، كه دنبـال سؤال خـود گفته‌انـد: «اِنَّكَ اَنْـتَ الْعَليمُ الْحَكيمُ ـ تنها داناي علي الاطلاق و حكيم علي‌الاطلاق تو هستـي.» (32 / بقره) چون اين جملـه با حرف «اِنَّ» آغـاز شده، مي‌فهمانـد كه فرشتگان مفـاد جمله را مسلـم مي‌دانسته‌انـد.
«اِنّـي اَعْلَمُ مـا لا تَعْلَمُـونَ وَ عَلَّـمَ ادَمَ الأَسْمـاءَ كُلَّهـا!» (30 و 31 / بقره)
خداي سبحان در رد پيشنهاد ملائكه، مسأله فساد در زمين و خونريزي در آن را از خليفه زميني نفي نكرد و نفرمود كه نه، و نيز دعوي ملائكه را مبني بر اين‌كه ما تسبيح و تقديس تو مي‌كنيم انكار نكرد، بلكه آنان را بر دعوي خود تقرير و تصديق كرد. در عوض مطلب ديگري عنوان نمود و آن، اين بود كه در اين ميان مصلحتي هست، كه ملائكه قادر به ايفاي آن نيستند و نمي‌توانند آن را تحمل كنند، ولي اين خليفه زميني

(168) ملائكه
قادر بر تحمل و ايفاي آن مي‌باشد. آري انسان از خداي سبحان كمالاتي را نمايش مي‌دهد، و اسراري را تحمل مي‌كند، كه در وسع و طاقت ملائكه نيست.
اين مصلحت بسيار ارزنده و بزرگ است، به طوري كه مفسده فساد و سفك دماء را جبران مي‌كند. ابتدا در پاسخ ملائكه فرمود: «من مي‌دانم آن‌چه را كه شما نمي‌دانيد.» و در نوبت دوم، به جاي آن جواب، اين طور جواب مي‌دهد كه: «آيا به شما نگفتم من غيب آسمان‌ها و زمين را بهتر مي‌دانم؟» و مراد از غيب، همان اسماءِ است نه علم آدم به آن اسما. چون ملائكه اصلاً اطلاعي نداشتند، از اين‌كه در اين ميان اسمايي هست، كه آنان علم بدان ندارند. ملائكه اين را نمي‌دانستند، نه اين‌كه از وجود اسماء اطلاع داشته، و از علم آدم بدان‌ها بي‌اطلاع بوده‌اند، وگرنه جا نداشت خداي تعالي از ايشان از اسماء بپـرسـد، و اين خود روشن است، كه سؤال نامبرده به خاطر اين بوده كه ملائكه از وجـود اسمـاء بي‌خبـر بـوده‌اند.
دانش انسان به علم الاسماء و جهل ملائكه (169)
پس اين سياق به ما مي‌فهماند: كه ملائكه ادعاي شايستگي براي مقام خلافت كرده، و اذعان كردند به اين‌كه آدم اين شايستگي را ندارد، و چون لازمه اين مقام آن است كه خليفه اسماء را بداند، خداي تعالي از ملائكه از اسماء پرسيد، و آن‌ها اظهار بي‌اطلاعي كردند، و چون از آدم پرسيد، و جواب داد، بدين وسيله لياقت آدم براي حيازت اين مقام و عدم لياقت فرشتگان ثابت گرديد.
نكته ديگر كه در اين‌جا هست، اين است كه خداي سبحان دنبال سؤال خود، اين جمله را اضافه فرمود: «اِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ ـ اگر راستگو هستيد؟» و اين جمله اِشعار دارد بر اين‌كه ادعـاي ملائكه ادعاي صحيحـي نبوده، چون چيـزي را ادعا كرده‌اند كه لازمـه‌اش داشتـن علـم اسـت.
(170) ملائكه
«وَ عَلَّمَ ادَمَ الْاَسْمـاءَ كُلَّها، ثُـمَّ عَرَضَهُـمْ....» (31 / بقره)
اين جمله اِشعار دارد بر اين‌كه اسماء نامبرده، و يا مسمّاهاي آن‌ها موجودات زنده و داراي عقل بوده‌اند كه در پس پرده غيب قرار داشته‌اند، و به همين جهت علم به آن‌ها غير آن نحوه علمي است كه ما به اسماء موجودات داريم، چون اگر از سنخ علم ما بود، بايد بعد از آن‌كه آدم به ملائكه خبر از آن اسماء داد، ملائكه هم مثل آدم داناي به آن اسماء شده باشند، و در داشتن آن علم با او مساوي باشند، براي اين‌كه هرچند در اين صورت آدم به آنان تعليم داده، ولي خود آدم هم به تعليم خدا آن را آموخته بود. پس ديگر نبايد آدم اشرف از ملائكه باشد و خدا او را بيشتر گرامي

بدارد.
و نيز اگر علم نامبرده از سنخ علم ما بود، نبايد ملائكه به صرف اين‌كه آدم علم به اسماء دارد، قانع شده باشند و استدلالشان باطل شود. و سخن كوتاه، آن‌كه معلوم

مي‌شود آن‌چه آدم از خدا گرفت و آن علمي كه خداي به وي آموخت، غير آن علمي بود كه ملائكه از آدم آموختند. علمي كه براي آدم دست داد، حقيقت علم به اسماء بود، كه فراگرفتن آن براي آدم ممكن بود، و براي ملائكه ممكن نبود، و آدم اگر مستحق و لايق خلافت خدايي شد به خاطر همين علم به اسماء بود، نه به خاطر خبر دادن از آن وگرنه بعد از خبر داشتن ملائكه هم مانند او باخبر شدند، ديگر جا نداشت كه باز هم بگويند ما علمي نداريم «سُبْحانَكَ لا عِلْمَ لَنا اِلاّ ما عَلَّمْتَنا....»
پس، از آن‌چه گذشت، روشن شد كه علم به اسماء آن مسميّات، بايد طوري بوده باشد كه از حقايق و اعيان وجودهاي آن‌ها كشف كند، نه صرف نام‌ها، كه اهل هر زباني براي هر چيزي مي‌گذارند.
پس معلوم شد كه آن مسميّات وناميده‌ها كه براي آدم معلوم شد، حقايق و

موجوداتي خارجي بوده‌اند، نه چون مفاهيم كه ظرف وجودشان تنها ذهن است. و نيز موجوداتي بوده‌اند كه در پس پرده غيب، يعني غيب آسمان‌ها و زمين نهان بوده‌اند، و عالم شدن به آن موجودات غيبي، يعني آن طوري كه هستند، از يك سو تنها براي موجود زميني ممكن بوده، نه فرشتگان آسماني و از سوي ديگر آن علم در خلافت الهي دخالت داشته است.
اسماء نامبرده اموري بوده‌اند كه از همه آسمان‌ها و زمين غايب بوده و به كلي از محيط كون بيرون بوده‌اند. وقتي عموميت اسماء را در نظر بگيريم و اين‌كه مسمّاهاي به آن اسماء داراي زندگي و علم بوده‌اند، و اين‌كه در غيب آسمان‌ها و زمين قرار داشته‌اند، آن وقت با كمال وضوح و روشني همان مطلبي از آيات موردبحث استفاده مي‌شود كه آيه زير درصدد بيان آن است:

«وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاّ عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ اِلاّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ـ هيچ چيز نيست مگر آن‌كه نزد ما خزينه‌هاي آن هست، و ما از آن خزينه‌ها نازل نمي‌كنيم مگر به اندازه معلوم.» (21 / حجر)
اين موجودات زنده و عاقلي كه خدا بر ملائكه عرضه كرد، موجوداتي عالي و محفوظ نزد خدا بودند، كه در پس حجاب‌هاي غيب محجوب بودند و

خداوند با خير و بركت آن‌ها هر اسمي را كه نازل كرد، در عالم نازل كرد و هرچه كه در آسمان‌ها و زمين هست از نور و بهاي آن‌ها مشتق شده است، و آن موجودات با اين‌كه بسيار و متعددند، در عين حال تعدد عددي ندارند، و اين‌طور نيستند كه اشخاص آن‌ها با هم متفاوت باشنــد، بلكه كثرت و تعــدد آن‌ها از باب مرتبه و درجه است، و نزول اسم از ناحيه
(174) ملائكه
آن‌ها نيز به اين نحـو نزول است. (1)

«...ثُمَّ قُلْنا لِلْمَلاآئِکَةِ اسْجُدُوا لاِدَمَ...!» (11 / اعراف)
سجده ملائكه براي جميع بني نوع بشر و در حقيقت خضوع براي عالم بشريت بوده، و اگر حضرت آدم عليه‌السلام قبله‌گاه سجده ملائكه شده، از جهت خصوصيت شخصي‌اش
1- الميزان ، ج: 1 ص: 219.
خضوع ملائکه در مقابل عالم بشریت (175)
نبوده، بلكه از اين باب بوده كه آدم عليه‌السلام نمونه كامل انسانيت بوده، و در حقيقت از طرف تمـام افـراد انسان به منزله نماينده بوده است.
قضيه‌خلافتي‌كه آيات 30 تا 33سوره‌بقره متعرض‌آن‌است، برمي‌آيدكه مأمورشدن ملائكه به سجده متفرع بر خلافت مزبور بوده، و خلافت مزبور مختص به آدم عليه‌السلام نبــوده، بلكــه در همـه افراد بشر جــاري است.
پس سجــده ملائكه هم سجــده بر جميع افراد انسان است. (1)

1- الميـــــــزان ، ج: 15 ص: 26.
(176) ملائكه
«نَحْــنُ اَوْلِيــاؤُكُــمْ فِي الْحَيــوةِ الدُّنْيــا وَ فِــي الْاٰخِــرَةِ!» (31 / فصلــت)
اين‌كه در آيه شريفه فوق ولايت ملائكه را ذكر كرده، نه ولايت خدا را، براي اين بوده باشد كه بين اولياي خدا و دشمنان او مقابله و مقايسه كند، چون در حق دشمنانش فــرمــوده بــود: «وَ قَيَّضْنــا لَهُــمْ قُــرَنــاءَ!» (25 / فصلــت) و در آيــه مـورد بحث در مقــابــل آن قــريــن‌هــا، از قول ملائكــه‌اش مي‌فـرمـايد: «ما اولياي شما هستيم!»
و نتيجه اين مقابله آن است كه معلوم شود كه مراد از ولايت ملائكه براي مؤمنين، تشديد و تأييد مؤمنين است، چون ملائكه مؤيد آن‌هايند كه مختص به اهل ولايت خدايند. و امّا ملائكه‌اي كه حارس و نگهبان خلقند، و يا آن‌هايي كه موكل بر ارزاق و اجل‌هاي
خدمات عمومي و خصوصي ملائكه به انسان‌ها (177)
مــردم و ساير شئون آن‌هايند، اختصاصي به مؤمنين ندارند، بلكه مؤمن و كافر برايشـان يكسان است. (1)

«ثُمَّ قُلْنــا لِلْمَلاآئِكَـةِ اسْجُــدُوا لاِدَمَ فَسَجَدُوآا اِلاّاِبْليسَ لَمْيَكُنْ مِنَ‌السّاجِدينَ!»
(11 / اعراف)
1- الميزان ، ج: 34 ص: 305.
(178) ملائكه
امر به سجده در قصه خلقت آدم و همچنين امتثال ملائكه و تمرّد ابليس و رانده‌شدنش از بهشت در عين اين‌كه امر و امتثال و تمرّد و طرد تشريعي و معمولي بوده، در عين حال از يك جريان تكويني و روابط حقيقي كه بين انسان و ملائكه و انسان و ابليس هست حكايــت مي‌كند، و مي‌فهمانــد كه خلقت ملائكــه و جن نسبت به سعادت و شقــاوت انســان چنيــن رابطـــه‌اي دارد.
امر پروردگار به اين‌كه ملائكه بر آدم سجده كنند، براي احترام آدم و به‌خاطر قرب منزلتي بود كه وي در درگاه پروردگار داشت.
خداي تعالي آدم را با نعمت خلافت و كرامت ولايت، شرافت و منزلتي داد كه ملائكه در برابر آن منزلت ناگزير از خضوع بودند، و اگر ابليس سر برتافت به خاطر ضديتي
رابطه تكويني ملائكه با سعادت انسان (179)
بود كه جوهره ذاتش با سعادت انساني داشت، و لذا هرجا كه با انسان برخورد كرده و مي‌كند درصدد تباهي سعادت وي برمي‌آيد، و به محضي كه با او مساس پيدا مي‌كند گمراهش مي‌سازد، آري «كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلاّهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَ يَهْديهِ اِلي عَذابِ السَّعيرِ ـ قلم ازلي درباره شيطان چنين نوشته كه هركه با او دوستي كند، او وي را به ضلالت افكنده و به سوي آتش سوزانش راهبر شود.» (4 / حج) (1)
1- الميزان ، ج: 15 ص: 34.
(180) ملائكه

«ثُمَّ قُلْنا لِلْمَلاآئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوآا اِلاّٰ اِبْليسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ‌السّاجِدينَ!»(11 / اعراف)
معني فريب شيطان خوردن و در تحت ولايت شيطان درآمدن، همين است كه گمراه بشود و نداند چه كسي او را گمراه كرده «اِنَّهُ يَريكُمْ هُوَ وَ قَبيلُهُ مِنْ حَيْثُ لاتَرَوْنَهُمْ اِنّا جَعَلْنَا الشَّياطينَ اَوْلِياآءَ لِلَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ ـ او و گروه وي به‌طور مسلم شما را از آن‌جايي كه خودتان احساس نكنيد، مي‌بينند. آري، ما شيطان‌ها را اولياي كساني قرار داديم كه ايمان نمي‌آورنـد.» (27 / اعراف)
ولايت ملائكه (181)
قرآن كريم نظير اين ولايتي را كه شيطان در گناه و ظلم بر آدميان دارد، براي ملائكه در اطاعت و عبادت اثبات نموده، مي‌فرمايد: «اِنَّ الَّذينَ قالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ‌الْمَلائِكَةُ اَلاّ تَخافُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ اَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِالَّتي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ، نَحْنُ اَوْلِياؤُكُمْ فِي الْحَيوةِ الدُّنْيا ـ كساني كه گفتند: پروردگار ما خداست و پاي گفته خود هم ايستـاده استقامـت نمودنـد، فرشتگـان بر آنـان نـازل شـده، نويد مي‌دهنـد كه مترسيـد و غمگين مباشيد، و به بهشتي كه خدايتان وعده داده دلخـوش باشيد (و مطمئن بدانيد كه) ما در زنـدگـي دنيـا اولياي شمـا هستيم.» (30 و 31 / سجده)
البته اين دو نوع ولايت منافاتي با ولايت مطلقه پروردگار كه آيه «لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَ لا شَفيعٌ،» (51 / انعام) آن را اثبات مي‌كند، ندارد. (1)
1- الميزان ، ج: 15 ص: 55.
(182) ملائكه

«قــالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَـرينَ، اِلــي يَــوْمِ الْوَقْـتِ الْمَعْلُومِ!» (37 و 38 / حجر)
اگر خداي تعالي ابليس را عليه بشر تأييد نموده و او را تا وقت معلوم مهلت داده است، خود بشر را هم به وسيله ملائكه ـ تا دنيا باقي است، باقي هستند ـ تأييد فرموده
مهلت ملائكه تا آخرين روز زندگي بشر (183)
است. و لذا مي‌بينيم در پاسخ ابليس در آيات فوق نفرموده: «تو مهلت داده شده‌اي،» بلكه فرمود: «تو از زمره مهلت داده شدگاني،» پس معلوم مي‌شود، غير ابليس كسان ديگري هم هستند كه تا آخرين روز زندگي بشر زنده‌اند.
مهلــت دادن ابليس تا روز وقت معلوم از باب تقديم مرجوح بر راجح و يا ابطال قانون عليت نيست، بلكــه از باب آسان ساختــن امر امتحان است و لذا مي‌بينيم دو طرفي است و در مقابل ابليس، ملائكه را هم مهلت داده است. (1)

1- الميزان ، ج: 23 ص: 239.
(184) ملائكه
«اَلَّذينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ... وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذينَ امَنُوا رَبَّنا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَ عِلْما فَاغْفِرْ لِلَّذينَ... .» (7 / مؤمن)
ملائكه حامل عرش از خداي سبحان مي‌خواهند تا هركس را كه ايمان آورده، بيامرزد. جمله فوق حكايت متن استغفار ملائكه است. ملائكه قبل از درخواست خود نخست خدا را به سعه رحمت و علم ستوده‌اند. و اگر در بين صفات خداوندي، رحمت را نام برده و آن را با علم جفت كردند، بدين جهت بود كه خدا با رحمت خود بر هر محتاجي انعـام مي‌كند، و با عمـل خود احتياج هر محتـاج و مستعد رحمت را تشخيص مي‌دهد.
«...فَاغْفِـرْ لِلَّذينَ تابُوا وَ اتَّبَعُـوا سَبيلَكَ وَقِهِمْ عَـذابَ الْجَحيمِ!» (7 / مؤمن)
دعاي ملائكه در پذيرش توبه انسان‌ها (185)
اين جمله فرع و نتيجه ثنايي است كه ملائكه در جمله قبلي كرده، و خدا را به سعه علم و رحمت ستودند. مراد از سبيلي كه مؤمنين پيروي آن كردند، همان ديني است كه خدا براي آنان تشريع كرده، و آن دين اسلام است، و پيروي دين اسلام عبارت است از اين‌كه عمـل خود را با آن تطبيـق دهند، پس مراد از توبـه اين است كه با ايمان آوردن به طرف خدا برگردند.
و معناي جمله اين است كه خدايا حال كه رحمت و علم تو واسع است، پس كساني را كه با ايمان آوردن به يگانگي تو و با پيروي دين اسلام تو به سوي تو برگشتند، بيامرز، و از عذاب جحيـم حفظشـان فرمـا. و اين همـان غايت و غرض نهايي از مغفرت است.
«رَبَّنـا وَ اَدْخِلْهُـمْ جَنّـاتِ عَـدْنِ الَّتـي وَعَـدْتَهُـمْ...!» (8 / مؤمـن)
در اين آيه مجددا نداي (رَبَّنا) را تكرار كردند، تا عطوفت الهي را بيشتر برانگيزند، و
(186) ملائكه
مراد از وعده‌اي كه خداي تعالي داده، وعده‌هايي است كه به زبان انبيائش و در كتب آسماني‌اش داده است.
«وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ ابائِهِمْ وَ اَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيّاتِهِمْ...!» (8 / مؤمن)
مـراد از صلاحيت، صلاحيـت براي داخل بهشت شـدن است و معنـاي جمله چنين اسـت: پروردگـارا، هركـس از ايشان و پـدران و همسـران و فرزنـدان ايشان را كه صلاحيت داخل شدن بهشت دارنـد، داخل بهشت‌هاي عدن بفرما.
اين نكته از سياق آيات به خوبي معلوم است كه: استغفار ملائكه براي

عموم مؤمنين است، و نيز معلوم است كه مؤمنين را دو قسمت كردند: يكي آن مؤمنيني كه خودشان توبه كرده، و راه خدا را پيروي كردند، كه خدا هم وعده جنات عدن به ايشان داده، و قسم دوم آن مؤمنيني كه خودشان چنين نبوده‌اند، و لكن صلاحيت داخل شدن در بهشت را
دعاي ملائكه در پذيرش توبه انسان‌ها (187)
دارند، و ملائكه، قسم اول را متبوع و قسم دوم را تابع آنان خواندند.
از اين تقسيم برمي‌آيد، طايفه اول اشخاصي هستند كه در ايمان و عمل كاملند، چون مقتضاي حقيقت معناي «لِلَّذينَ تابُوا وَ اتَّبَعُوا سَبيلَكَ،» (7 / مؤمن) همين است، لذا اول اين طايفه را ذكر كردند و از پروردگار خود خواستند تا ايشان را بيامرزد، و وعده بهشت عدني كه به ايشان داده در حقشان منجز فرمايد.
و طائفه دوم در مقام و منزلت پايين‌تر از طائفه اولند، كساني هستند كه ايمان و عمل صالح خود را به حد كمال نرسانده‌اند، ايماني ناقص و ضعيف دارند، و عملي زشت، ولي با طائفه اول منسوبند، يا پدر و يا فرزند و يا همسرانشانند. از خداي تعالي درخواست كرده‌اند: كه اين طايفه را هم به طايفه اول و كاملين در ايمان ملحق نموده، در جنات عدن به ايشان برساند، و از بدي‌ها حفظشان فرمايد. «... اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ،
(188) ملائكه
وَقِهِمُ‌السَّيِّئاتِ وَ مَنْ تَقِ السَّيِّئاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ!» (8 و 9 / مؤمن) (1)
دعاي ملائكه در تشريع دين انسان‌ها
«وَالْمَلائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِرَبِّهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي‌الأَرْضِ!» (5 / شوري)
فرشتگان، خداي را از هرچه كه لايق به ساحت قدسش نيست منزه داشته، و او را با شمردن كارهاي جميلش ثنا مي‌گويند، و يكي از چيزهائي كه لايق ساحت قدس او
1- الميزان ، ج: 34 ص: 171.
دعاي ملائكه در تشريع دين انسان‌ها (189)
نيست، همين است كه امر بندگان خود را مهمل گذارد، و آنان را به سوي ديني كه خود تشريع مي‌كند، و از راه وحي ابلاغ مي‌فرمايد هدايت نكند، با اين‌كه اين هدايت يكي از كارهايي است كه انجامش از ناحيه خدا جميل و پسنديده است.
و از خداي سبحان درخواست مي‌كنند كه اهل زمين را بيامرزد، و معلوم است كه حصول اين آمرزش سببي دارد كه قبلاً بايد حاصل شده باشد، و آن سبب عبارت است از پيمودن طريق بندگي، و آن هم احتياج به هدايت خود خدا دارد. پس برگشت درخواست مغفرت براي اهل زمين به اين درخواست است كه خدا براي آنان ديني تشريع كند، و آن‌گاه كساني را كه به آن دين مي‌گروند، بيامرزد. پس معناي جمله موردبحث اين مي‌شود: كه

ملائكه از خداي سبحان درخواست مي‌كنند كه براي ساكنين زمين از طريق وحي ديني تشريع كند، و آن‌گاه به وسيله آن دين ايشان را بيامرزد.
(190) ملائكه
البته معنا ندارد كه ملائكه براي همه اهل زمين طلب مغفرت كنند، و از خدا بخواهند حتي مشركين را كه مي‌گفتند «اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَدا،» بيامرزد، با اين‌كه قبلاً از خود ملائكه حكايت كرده بود كه «يَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذينَ امَنُوا ـ براي خصوص مؤمنين استغفار مي‌كنند.» (7 / مؤمن) پس ناگزير بايد بگوييم منظور از طلب مغفرت، طلب وسيله و سبب مغفرت است، و آن همين است كه نخست براي اهل زمين ديني تشريع كند، تا سپس متدينين به آن دين را بيامرزد. (1)

1- الميزان ، ج: 35 ص: 18.
صلوات ملائكه به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله و آل او (191)
«اِنَّ‌اللّهَ وَ مَلائِكَتَهُ‌يُصَلُّونَ عَلَي‌النَّبِيِّ يا اَيُّهَا الَّذينَ امَنُوا صَلُّواعَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْليما!»(56 / احزاب)
كلمه «صَلوة» در اصل به معناي انعطاف بوده، صلاة خدا بر پيغمبر به معناي انعطاف او به وي است، به وسيله رحمتش، البته انعطافي مطلق، چون در آيه شريفه صلاة را مقيد به قيدي نكرده است، و همچنين صلاة ملائكه او بر آن جناب انعطاف ايشان است بر وي، به اين‌كه او را تزكيه نموده، و برايش استغفار كنند، صلاة مؤمنين بر او انعطاف ايشان است، به وسيله درخواست رحمت براي او.
و در اين‌كه قبل از امر به مؤمنين كه بر او صلوات بفرستيد، نخست صلوة
(192) ملائكه
خود و ملائكه خود را ذكر كرد، دلالتي هست بر اين‌كه صلوات مؤمنين بر آن جناب پيروي خداي سبحان و متابعت ملائكه اوست.
از طريق شيعه و سني هم روايت بسيار زياد رسيده، در اين‌كه طريق صلوات فرستادن، مؤمنين بر آن جناب، اين است كه از خدا بخواهند، بر او و آل او صلوات بفرستند. (1)

1- الميــزان ، ج: 32 ص: 221.
شرايط شفاعت ملائكه (193)
«وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي‌السَّمواتِ لاتُغْني شَفاعَتُهُمْشَيْئا اِلاّمِنْ بَعْدِ اَنْ يَأْذَنَاللّهُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَرْضي!» (26/نجم)
فرق ميان «اذن» و «رضا» ايــن است كه رضا امري است باطني، ولي اذن امر ظاهري است و اعلام صاحب اذن است.
اين آيه درصدد اين است كه بفرمايد ملائكه از ناحيه خود مالك هيچ شفاعتي نيستند، به طوري‌كه در شفاعت كردن بي‌نياز از خداي سبحان باشند، آن‌طور كه بت‌پرستان معتقدند، چون تمامي امور به دست خداست، پس اگر شفاعتي براي فرشته‌اي باشد، بعد از آن است كه خدا به شفاعتش راضي باشد و اذنش داده باشد. بنابراين مــراد از جملــه «لِمَنْ يَشاءُ» ملائكه است. و معناي آيه اين است كه چه بسيار
(194) ملائكه
از فرشتــه در آسمان‌ها هستند كه شفاعتشان هيــچ اثري ندارد، مگر بعد از آن‌كه خــداي به هريــك از ايشان كه بخواهــد و راضي باشــد، اجازه شفاعــت داده باشــد.
به هر حال از اين آيه اين معنا به طور مسلم برمي‌آيد كه، براي ملائكه شفاعتي قايل است. چيزي‌كه‌هست شفاعت‌ملائكه را مقيد به‌اذن و رضاي‌خداي سبحان كرده است. (1)

«اِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا وَ ماتُوا وَ هُمْ كُفّارٌ اُولئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّهِ وَ الْمَلائِكَةِ وَ النّاسِ اَجْمَعينَ!» (161 / بقره)
1- الميـــزان ، ج: 37 ص: 78.
دانشمندان مورد لعن ملائکه (195)
در آيه موردبحث مراد از «الَّذينَ كَفَرُوا» كساني است كه حق را تكذيب مي‌كنند و معاند هستند ـ و همان‌هائي هستند كه در آيه قبل فرمود: آن‌چه را خدا نازل كرده كتمان مجازاتشان كرد، كه اين خود فرماني است از خداي سبحان كه هر لعنتي كه از هر انسان‌و از هر ملكي سر بزند، متوجه ايشان بشود، بدون هيچ استثنا.
پس اين گونه اشخاص سبيل و طريقه‌شان، طريقه شيطان است كه خدا درباره‌اش فرمود: «وَ اِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَـةَ اِلـي يَوْمِ الدّينِ!» (35 / حجر) چون در اين جمله خداي تعالي تمامي لعنت‌ها را متوجه شيطان كرده. معلوم مي‌شود اين اشخاص هم (يعني علمائي كه علم خود را كتمان مي‌كنند) در اين لعنت تمام شركاي شيطان، و شيطان‌هاي ديگري چون اويند.
(196) ملائکه
و چــه‌قــدر لحــن ايـــن آيــه شديــد و امــر آن عظيــم اســت.
«خالِدينَ فيهـا،» يعني اين علماي كتمانگر و اين شيطان‌هاي انسي، در لعنت خدا و ملائكه جاودانند (و جمله عذاب از آن‌ها تخفيف نمي‌پذيرد و حتي مهلت هم داده نمي‌شــونــد) كه در آن عــذاب در جــاي لعنت آمده، دلالت دارد بر اين‌كه لعنت خدا و مــلائكــه مبــدل به عذاب مي‌شود. (1)

1- الميــزان ، ج: 2 ص: 336.
كمال انسان و تبديل باطن او به ملائكه (197)
«وَ لَوْ نَشــاءُ لَجَعَلْنــا مِنْكُــمْ مَلائِكَـةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُــونَ!» (60 / زخرف)
ظاهر اين آيه شريفه مي‌خواهد اين استبعادَ را برطرف كند كه چگونه ممكن است يك فرد بشر داراي اين همه كمالاتي كه قرآن درباره عيسي عليه‌السلام نقل مي‌كند، بوده باشد؟ بتواند مرغ بيافريند، مرده زنده كند، و در روزهائي كه طفل گهواره است با مردم حرف بزند و خوارقي مثال اين از خود بروز دهد، و خلاصه مانند ملائكه واسطه فيض در احيا و اماته و رزق و ساير انواع تدبير باشد، و در عين حال عبد باشد، نه معبود، و مألوه باشد، نه اله.
آري اين گونه كمالات در نظر وثنيت مختص به ملائكه، و ملاك الوهيت آن‌هاست، كه
(198) ملائكه
بايــد به خاطر داشتن آن‌ها پرستيــده شوند، و كوتــاه سخن اين‌كه از نظر وثنيت محال است، بشري پيدا شود كه اين نوع كمالاتي را كه مختص ملائكه، اســت دارا باشد.
آيه شريفه مي‌خواهد اين استبعاد را برطرف ساخته، و بفرمايد خداي تعالي مي‌تواند انسان را آن چنان تزكيه كند و باطنش را از لوث گناهان پاك سازد، كه باطنش باطن ملائكه گردد، و ظاهرش ظاهر انسان باشد و با ساير انسان‌هاي روي زمين زندگــي كند، خودش از انساني ديگر متولد شود، و انساني ديگــر از او متولد گردد، ولي باطنش باطن ملائكــه باشد، و آن‌چـه از ملائكه به ظهور مي‌رسد از او نيز سربزند.
اين كار انقلاب ماهيت نيست، كه بگوئي في نفسه امري است محال، و قابل آن نيست كه از خدا سربزند، بلكه نوعي تكامل وجودي است، خداي‌تعالي انساني را از حدي از كمــال بيــرون آورده، به حــدي بالاتر از آن مي‌برد كه امكان و ثبوتش در جاي خود ثــابــت و مسلــم شــده اســت. (1)
كمال انسان و تبديل باطن او به ملائكه (199)

«يآ اَيُّهَا الَّذينَ امَنُوآا امِنُوا بِاللّهِ وَ رَسُولِه... وَ مَنْ يَكْفُرْ بِاللّهِ وَ مَلاآئِكَتِه وَ كُتُبِه وَ رُسُلِه وَ الْيَوْمِ الاْخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلالاً بَعيدا!» (136 / نساء)
اين آيه به مؤمنين امر مي‌كند كه دو مرتبــه ايمان بياورند. امر به آن است كه
1- الميزان ، ج: 35 ص: 189.
(200) ملائكه
مؤمنين، ايمان اجمالــي خود را بر تفاصيــل اين حقايق بســط دهند، زيرا اين‌ها معارفـي است كه هركدام به ديگري مربوط هستند و مستلزم يكديگرند.
ايمان به يكي از اين حقايق جز به ايمان به همه آن‌ها بدون استثناء، تمام نيست. اگر به پاره‌اي از اين حقايق ايمان آورند و پاره‌اي ديگر را رد كنند، اگر اين معني را ظاهر كنند، كفر و اگر كتمان و اخفا كنند نفاق است.
قسمت اول آيه مردم را دعوت مي‌كند كه بين همه چيزهائي كه در آيه ذكر شده جمع كنند و اين دعوت با اين ادعاست كه اجزاي اين مجموع به هم مربوطند و از يكديگر جدا نيستند. معني قسمت دوم آيه اين است كه: هركس به خدا يا ملائكه خدا يا كتب خدا يا رســولان خدا يا روز بازپسين كافــر شود، يعني هركس به هريــك از اجزاي ايمان كافر شود به گمراهــي دوري افتــاده اســت.
ملائكه، جزئي از اجزاي ايمان بشري (201)
آيات قرآني ناطق است كه كسي كه به هريك از آن‌چه در اين آيه ذكر شده ـ به‌طور جدا جدا ـ كافر باشد، به حقيقت كافر است. (1)

«... وَ لكِنَّ الْبِرَّ مَنْ امَنَ بِاللّهِ وَ الْيَوْمِ الاْخِرِ وَ الْمَلائِكَةِ وَ الْكِتابِ وَ النَّبِيّينَ وَ اتَي الْمالَ....» (177 / بقره)
جمله فوق تعريف ابرار و بيان حقيقت حال ايشان است كه هم در مرتبه اعتقاد
1- الميزان ، ج: 9 ص: 175.
(202) ملائكه
تعريفشان مي‌كند، و هم در مرتبه اعمال و هم اخلاق. درباره اعتقادشان مي‌فرمايد: «مَنْ امَنَ بِاللّهِ،» و درباره اعمالشان مي‌فرمايد: «اُولئِكَ الَّذينَ صَدَقُوا،» و درباره اخلاقشان مي‌فرمايد: «وَ اُولئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ.»
و در تعريف اولي كه از ايشان كرده و فرموده: «كساني هستند كه ايمان به خدا و روز جزا و ملائكه و كتاب و انبيا دارند.» و اين تعريف شامل تمامي معارف حقه‌اي است كه خداي سبحان، ايمان به آنها را از بندگان خود خواسته است. مراد از ايمان، ايمان كاملي است، كه اثرش هرگز از آن جدا نمي‌شود، و تخلف نمي‌كند، نه در قلب و نه در جوارح.
در قلب تخلف نمي‌كند چون صاحب آن دچار شك و اضطراب و يا اعتراض و يا در پيش آمدي ناگوار دچار خشم نمي‌گردد، و در اخلاق و اعمال هم تخلف نمي‌كند، (چون وقتي ايمان كامل در دل پيدا شد، اخلاق و اعمال هم اصلاح مي‌شود). (1)
ضرورت ايمان به ملائكه (203)

«امَنَ الرَّسُولُ بِمـا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ امَنَ بِاللّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِـهِ وَ رُسُلِــهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ!» (285 / بقره)
اين قسمت از آيه ايمان پيامبر و مؤمنين را تصديق مي‌كند، و اگر پيامبر را جداي از مؤمنين ذكر كرده بوده و فرمود: رسول بدان‌چه از ناحيه پروردگارش نازل شده ايمان
1- الميزان ، ج: 2 ص: 414.
(204) ملائكه
دارد، و آنگاه مؤمنين را به آن جناب ملحق كرد، براي اين بود كه رعايت آن جناب را فرموده باشد. و اين عادت قرآن است، كه هر جا مناسبتي پيش آيد، از آن جناب احترامي بـه عمل بيـاورد، و او را جداي از ديگران ذكر نموده، سپس ديگران را به او ملحق سازد.
«كُلٌّ امَنَ بِاللّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ!»
اين جمله تفصيل آن اجمالي است كه جمله قبل بر آن دلالت مي‌كرد، چون جمله قبل اجمالاً مي‌گفت رسول و مؤمنين به آنچه نازل شده ايمان آوردند، و شرح نمي‌داد كه آنچه نازل شده به چه چيز دعوت مي‌كند. جمله موردبحث شرح مي‌دهد كه كتاب نازل بر رسول خدا مردم را به سوي ايمان و تصديق همه كتب آسماني و همه رسولان و ملائكه خــدا كه بندگان محتــرم اويند دعــوت مي‌كند، هركــس بدان‌چــه بر پيامبر اسلام نازل شده ايمان داشته باشــد، در حقيقت به صحيح همه مطالب نامبرده ايمان دارد. (1)
ايمان و تصديق ملائكه (205)
1- الميزان ، ج: 4 ص: 439.
(206) ملائكه
(207)

فصل پنجم:وظیفه ملائکه در حفظ انسان و اعمال و گفتار او

«لَهُ مُعَقِّبٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِه يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّهِ!»
«بـراي آدمي كه به سوي پروردگـارش برمي‌گـردد، تعقيـب كنندگانـي است كه از پيـش رو و از پشـت مراقـب اوينـد.» (11 / رعـد)
(208)
از مشرب قرآن معلوم و پيداست كه آدمي تنها اين هيكل جسماني و اين بدن مادي محسوس نيست، بلكه موجودي است مركب از بدن و نفس و شئون و امتيازات عمده او همه مربوط به نفس اوست، نفس اوست كه اراده و شعور دارد، و به‌خاطر داشتن آن، مورد امر و نهي قرار مي‌گيرد. هر چند نفس بدون بدن كاري نمي‌كند و لكن بدن كاري نمي‌كنـد و لكن بدن جنبه آلت و ابزاري را دارد كه نفس براي رسيدن به مقاصد و هدفهاي خود آن‌را بكار مي‌زند .
بنابر اين جمله «مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِه،» توسعه مي‌يابد، هم امور مادي و جسماني را شامل مي‌شود، و هم امور روحي را، پس همه اجسام و جسمانياتي كه در طول حيات انسان به جسم او احاطه دارد، بعضي از آن‌ها در پيش سر او واقع شده‌اند، و همچنين جميع مراحل نفساني كه آدمي در مسيرش به سوي پروردگارش مي‌پيمايد، و جميع
ملائكه محافظ انسان و اعمال او (209)
احوال روحي كه به خود مي‌گيرد، و قرب و بعدها و سعادت و شقاوتها و اعمال صالح و طالح و ثواب و عقابهائي كه براي خود ذخيره مي‌كند، همه آنها يا در پشت سر انسان قرار دارند، و يا در پيش رويش .
و اين معقباتي كه خداوند از آن‌ها خبر داده در اينگونه امور از نظر ارتباطش به انسانها دخل و تصرفهائي دارند،و اين انسان كه خداوند او را توصيف كرده به اين‌كه مالك نفع و ضرر و مرگ و حيات و بعث و نشور خود نيست و قدرت بر حفظ هيچيك از خود و آثار خود را چه آن‌ها كه حاضرند و چه آنها كه غايبند ندارد، و اين خداي سبحان است كه او و آثار حاضر و غائب او را حفظ مي‌كند، و در عين اين‌كه فرموده: «اللّهُ حَفيظٌ عَلَيْهِمْ ـ خداوند بر ايشان حافظ است!» (6 / شوري) و نيز فرموده: «وَ رَبُّكَ عَلي كُلِّ شَيءٍ حَفيظٌ ـ و پروردگـارت بر هر چيزي نگهبان است!» (21 / سبأ)
در عين حال وسائطي را
(210) ملائكه
هـم در اين حفظ كـردن اثبات نمـوده، مي‌فرمايـد: «وَ اِنَّ عَلَيْكُمْ لَحـافِظين ـ به درستي بر شمـا نگهبانانـي هسـت.» (10 / انفطار)
پس اگر خداي تعالي آثار حاضر و غائب انساني را به وسيله اين وسائط كه

گاهي آن‌ها را «حافظين»ناميده و گاهي «معقبات» خوانده، حفظ نمي‌فرمود، هر آينه فنا و نابودي از هر جهت آن‌ها را احاطه نموده، هلاكت از پيش رو و پشت سر به سويش مي‌شتافت. چيزي كه هست همان‌طور كه حفظ آن‌ها به امري از ناحيه خداست هم‌چنين فناي آن و فساد و هلاكتش به امر خداست .
و اگر ملائكه عملي مي‌كنند، آن نيز به امر خداست. از همين جا معلوم مي‌شود كه اين معقبات (نگهبانان) همان‌طور كه آن‌چه حفظ مي‌كنند به امر خدا مي‌كنند، هم‌چنين از امر خدا حفظ مي‌كنند، چون فنا و هلاكت و فساد هم امر خداست، همانطور كه بقا و استقامت
ملائكه محافظ انسان و اعمال او (211)
و صحت به امر خداست، پس هيچ مركب جسماني و مادي دوام نمي‌يابد مگر به امر خدا، و هيچ يك از آن‌ها تركيبش انحلال و فساد نمي‌يابد، مگر به امر خدا. در معنويات هم حالت روحي و يا عمل و يا اثر علمي دوام نمي‌يابد مگر به امر خدا، و هيچ يك از آنها دچار حبط و زوال و فساد نمي‌شوند مگر باز به امر خدا. آري امر همه‌اش از خداست و همه‌اش به سوي خدا برگشت دارد .
آيه شريفه به طوري كه سياق مي‌رساند ـ و خدا داناتر است ـ اين معنا را افاده مي‌كند كه براي هر فردي از افراد به هر حال كه بوده باشند معقب‌هايي هستند، كه ايشان را در مسيري كه به سوي خداوند دارند تعقيب نموده، و از پيش رو و از پشت‌سر در حال حاضر و درگذشته به امر خدا حفظشان مي‌كنند، و نمي‌گذارند حالشان به هلاكت و فساد و يا شقاوت كه خود امر ديگر خداست متغير شود، و اين امر ديگر كه
(212) ملائكه
حال را تغيير مي‌دهد وقتي اثر خود را مي‌كند كه مردم خود را تغيير دهند، در اين هنگام است كه خدا هم آنچه از نعمت كه به ايشان داده تغيير مي‌دهد، و بدي را برايشان مي‌خواهد، و وقتي بدي را براي مردمي خواست ديگر جلوگيري از آن نيست.
اين‌كه خدا حافظ است و او ملائكه‌اي دارد كه متصدي حفظ بندگانند، خود يك حقيقت قرآني است. (1)

1- الـميـــــــزان ج: 22، ص: 195.
ملائكه محافظ عمل و نيت انسان (213)
«اِنْ كُــلُّ نَفْـسٍ لَمّـا عَلَيْهــا حــافِـــظٌ!» (4 / طارق)
معناي آيه اين است كه هيچ نفسي نيست، الاّ اين‌كه نگهباني بر او موكل است؛ و مراد از موكل شدن نگهباني براي حفظ نفس اين است كه فرشتگاني اعمال خوب و بد هركسي را مي‌نويسد، و به همان نيت و نحوه‌اي كه صادر شده مي‌نويسد، تا بر طبق آن در قيامت حساب و جزا داده شوند، پس منظور از حافظ فرشته و منظور از محفوظ، عمل آدمي است. هم‌چنان‌كه در جاي ديگر فرموده: «و به‌درستي كه بر هر يك از شما حافظاني موكلند، حافظاني بزرگوار و نويسنده، آنچه شما انجام دهيد مي‌دانند.»
و بعيد نيست كه مراد از حفظ نفس حفظ خود نفس و اعمال آن باشد و منظور از حافظ جنس آن بوده باشد كه در اين صورت چنين افاده مي‌كند كه جان‌هاي انسان‌ها
(214) ملائكه
بعد از مردن نيز محفوظ است، و با مردن نابود و فاسد نمي‌شود، تا روزي كه خداي سبحان بدن‌ها را دوباره زنده كند، در آن روز جان‌ها به كالبدها برگشته، دوباره انسان به عينه و شخصه همان انسان دنيا خواهد شد، آن‌گاه طبق آن‌چه اعمالش اقتضا دارد جزا داده خواهد شد، چون اعمال او نيز نزد خدا محفوظ است، چه خيرش و چه شرش .
بسياري از آيات قرآن كه دلالت بر حفظ اشياء دارد اين نظريه را تأييد مي‌كند، مانند: «بگو ملك الموتي كه موكل بر شماست، شما را تحويل مي‌گيرد.» و «خداست كه جانها را در حين مرگش مي‌گيرد، و جانهايي را كه هنوز نمرده و به خواب مي‌رود مي‌گيرد، اگر اجلش رسيده باشد ديگر به بدنش برنمي‌گردد، و نزد خود نگه مي‌دارد.»
ظاهر آيه‌اي كه در سوره انفطار بود و مي‌گفت وظيفه ملائكه حافظ، حفظ نامه‌هاي اعمال است، با اين نظريه منافات ندارد، براي اينكه حفظ جان‌هاهم مصداقي از نوشتن
ملائكه محافظ عمل و نيت انسان (215)
نامه است، همچنانكه از آيه:«اِنّا كُنّا نَسْتَنْسِخُ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ،» (29 / جاثيه) اين معنا استفــاده مي‌شـود.(1)

«وَ اِنَّ عَلَيْكُمْ لَحافِظينَ كِراما كاتِبينَ يَعْلَمُونَ ماتَفْعَلُونَ!» (10تا12 / انفطار)
اين آيه شريفه اشاره دارد به اين‌كه اعمال انسان غير از طريق يادآوري خود صاحب عمل از طريقي ديگر محفوظ است، و آن محفوظ بودن اعمال با نوشتن ملائكه
1- الميزان ج: 40، ص: 171.
(216) ملائكه
نويسنده اعمال است، كه در طول زندگي هر انساني موكل بر اوست، و بر معيار آن اعمال پاداش و كيفر مي‌بيند، همچنان كه فرمود: « وَ نُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيمَةِ كِتابا يَلْقيهُ مَنْشُورا. اِقْرَا كِتابَكَ كَفي بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسيبا ـ روز قيامت برايش نامه‌اي بيرون مي‌آوريم كه آن‌را گشوده مي‌بيند به او گفته مي‌شود كتابت را بخوان كه در امروز خودت براي حسابرسي عليه خودت كافي هستي.» (13و14/ اسراء)
ـ «اِنَّ عَلَيْكُمْ لَحافِظينَ!»
يعني از ناحيه ما حافظاني موكل بر شما هستند كه اعمال شما را با نوشتن حفظ مي‌كنند.اين آن معنائي است كه سياق افاده‌اش مي‌كند .
ـ « كِراما كاتِبينَ!»
حافظاني كه داراي كرامت و عزتي نزد خداي تعالي اند، و اين توصيف يعني
ملائكه نويسنده و تشخيص كيفيت اعمال (217)
توصيف ملائكه به كرامت در قرآن كريم مكرر آمده، و بعيد نيست كه با كمك سياق بگوييم: مراد از اين است كه فرشتگان به حسب خلقت موجوداتي مصون از گناه و معصيتند، و مفطور بر عصمت، مؤيد اين احتمال آيه شريفه « بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ. لايَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِاَمْرِه يَعْمَلُونَ،» (26 و 27 / انبياء)است كه دلالت بر اين دارد كه ملائكه اراده نمي‌كنند، مگر آنچه را خدا اراده كرده باشد و انجام نمي‌دهند مگر آنچه كه او دستور داده باشد، و همچنين آيه «كرام بررره.»
و مراد از كتاب در كلمه «كاتبين» نوشتن اعمال است، به شهادت اين‌كه مي‌فرمايد: «يَعْلَمُونَ ما تَفْعَلُونَ،» (12 / انفطار) و « اِنّا كُنّا نَسْتَنْسِخُ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ،» (29 / جاثيه)
ـ «يَعْلَمُونَ ما تَفْعَلُونَ!»
در اين جمله مي‌خواهد بفرمايد: فرشتگان در تشخيص اعمال نيك از بد

حسنه آن دچار اشتباه نمي‌شوند، پس اين ملائكه را منزه از خطا مي‌دارد، همچنانكه آيه قبلي آنان را منزه از گناه مي‌داشت، بنابر اين ملائكه به افعال بشر با همه جزئيات و صفات آن احاطه دارند، و آن را همان‌طور كه هست حفظ مي‌كنند .
در اين آيات عدّه اين ملائكه كه مأمور نوشتن اعمال انسانند معين نشده، بله در آيه زير كه مي‌فرمايد: «اِذْ يَتَلَقَّي الْمُتَلَقِّيانِ عَنِ الْيَمينِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعيدٌ،» (17 / ق) استفاده مي‌شود كه براي هر يك انسان دو نفر از آن مــلائكــه موكلند، يكي از راست و يكي از چپ .
در تفسير آيه «اِنَّ قُرْانَ الْفَجْرِ كانَ مَشْهُودا،» (78 / اسراء) اخبار رسيده دلالت دارد بر اينكه نويسندگان اعمال هر روز بعد از غروب خورشيد بالا مي‌روند و نويسندگان ديگري نازل مي‌شوند و اعمال شب را مي‌نويسند تا صبح شود، و بعد از طلوع فجر
ملائكه نويسنده و تشخيص كيفيت اعمال (219)
صعود نموده مجددا ملائكه روز نازل مي‌شوند. در روايات آمده كه فرشته طرف راست مأمــور نوشتن حسنات و طرف چپ مأمور نوشتن گناهان است .
در آيه مورد بحث كه مي‌فرمايد:«يَعْلَمُونَ ما تَفْعَلُونَ،» دلالتي بر اين معناست كه نويسندگان داناي به نيات نيز هستند، چون مي‌فرمايد: آن‌چه انسان‌ها مي‌كنند مي‌دانند. و معلوم اســت كه بدون علــم به نيات نمي‌تواننــد به خصوصيــات افعال و عناوين آن، و اينكــه خيــر است يــا شــرّ علــم پيدا كننــد. پس معلــوم مي‌شــود ملائكــه دانــاي بـه نيــات نيـز هستند .(1)
1- الميـــــــزان ج: 40، ص: 105.

«اِذْ يَتَلَقَّي الْمُتَلَقِّيانِ عَنِ الْيَمينِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعيدٌ.» (17 / ق)
مراد از «مُتَلَقِّيانِ» به طوري كه از سياق استفاده مي‌شود دو فرشته‌اي است كه موكل بر انسانند و عمل او را تحويل گرفته و آنرا با نوشتن حفظ مي‌كنند و جمله «عَنِ‌الْيَمينِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعيدٌ،» يعني دو فرشته‌اي كه يكي از طرف دست راست نشسته، و يكي از طرف چپ نشسته ،كه منظور از دست راست و چپ، راست و چپ آدمي است .
اين جمله مي‌خواهد موقعيتي را كه نسبت به انسان دارند تمثيل كند. دو طرف خير و

شر انسان را كه حسنات و گناهان منسوب به دو جهت است، به راست و چپ محسوس انسان تشبيه كند، (وگرنه فرشتگان موجوداتي مجردند كه در جهت قرار نمي‌گيرند.)
«اِذْ يَتَلَقَّي الْمُتَلَقِّيانِ،» يعني به يادآور و متوجه باش اين را كه دو فرشته عمل انسان را مي‌گيرند. منظور از اين دستور اين است كه به علم خداي تعالي اشاره كند، و بفهماند كه خداي سبحان از طريق نوشتن اعمال انسانها به وسيله ملائكه، به اعمال انسان علم دارد، علاوه بر آن علمي كه بدون وساطت ملائكه و هر واسطه‌اي ديگر نسبت به انسان دارد. (1)
1- الميزان ج: 36، ص: 235.

«ما يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلاّ لَدَيْهِ رَقيبٌ عَتيدٌ!»
«هيچ سخني در فضاي دهان نمي‌آورد، مگر آن‌كه در همان‌جا مراقبان آماده است.» (18 / ق)
كلمه «رَقيبٌ» به معناي محافظ و كلمه «عَتيدٌ» به معناي كسي است كه فراهم كننده مقدمــات آن ضبط و حفظ است: يكي مقدمات را براي ديگري فراهم مي‌كند تا او از نتيجه كار وي آگــاه شـود .
و اين آيه شريفه بعد از جمله «اِذْ يَتَلَقَّي الْمُتَلَقِّيانِ،» كه آن نيز درباره فرشتگان

موكــل است، دوباره راجــع به مراقبــت دو فرشتــه سخن گفته، با اينكه جمله اولي تمامي كارهــاي انسان را شامل مي‌شــد، و جمله دوم تنهـا راجـع تكلم انسان است. (1)

«وَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً!» (61 / انعام)
«حَفَظَةً» كارشان حفظ آدمي است از همه بليّات و مصايب، نه تنها بلاي خصوصي .
1- الـميـــــزان ج: 36، ص: 236.
(224) ملائكه
و جهت احتياج آدمي به اين حفظه اين است كه نشئه دنيوي نشئه اصطكاك و مزاحمت و برخورد است، و هيچ موجودي در اين نشئه نيست مگر اين‌كه موجودات ديگري از هر طرف مزاحم آنند، آري اجزاي اين عالم همه و همه در صدد تكامل‌اند، و هر كدام در اين مقامند كه سهم خود را از هستي بيشتر كنند. و پر واضح است كه هيچ كدام سهم بيشتري كسب نمي‌كنند، مگر اينكه به همان اندازه از سهم ديگران مي‌كاهند، به همين جهت موجودات جهان همواره در حال تنازع و غلبه بر يكديگرند .
يكي از اين موجودات انسان است، كه تا آنجا كه ما سراغ داريم تركيب وجوديش از لطيف‌ترين و دقيق‌ترين تركيبات موجود در عالم صورت گرفته، و معلوم است كه رقبا و دشمنان چنين موجودي از رقباي هر موجود ديگري بيشتر خواهند بود، و لذا به طوري كه از روايات هم بر مي‌آيد خداي تعالي از ملائكه خود كساني را مأمور كرده تا او را از
ملائكه محافظ انسان از حوادث (225)
گزند حوادث و از دستبرد بلايا و مصايب حفظ كنند، و حفظ هم مي‌كنند، و از هلاكت نگهش مي‌دارند، تا اجلش فرا رسد. در آن لحظه‌اي كه مرگش فرا مي‌رسد، دست از او برداشته او را به دست بليات مي‌سپارند تا هلاك شود. (1)

«لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِه يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّهِ اِنَّ اللّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَـوْمٍ حَتّـي يُغَيِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ!» (11 / رعد)
1- الـميـــــزان ج: 13، ص: 207
(226) ملائكه
خداي تعالي محافظيني از ملائكه (معقبات) قرار داده و بر افراد بشر موكل كرده تا او را به امر خدا از امر خدا حفظ نمايند، و از اين‌كه هلاك شود، و يا از وضعي كه دارد دگرگون گردد، نگهدارند. چون سنت خدا بر اين جريان يافته كه وضع هيچ قومي را دگرگون نسازد مگر آن‌كه خودشان حالات روحي خود را دگرگون سازند، مثلاً اگر شكرگزار بودند بــه كفران مبدل نماينــد، و يا اگر مطيــع بودند عصيان بورزند، و يا اگــر ايمــان داشتنــد، به شــرك بگرايند در اين هنگــام است كه خــدا هم نعمــت خــود را به نقمــت، و هدايتـش را به اضــلال، و سعادت را به شقاوت مبـدل مي‌سـازد.
اين جمله يعني «اِنَّ اللّهَ لا يُغَيِّرُ ما بِقَوْمٍ،» چكيده‌اش اين است كه خداوند چنين قضا رانده و قضايش را حتم كرده كه نعمت‌ها و موهبت‌هايي كه به انسان مي‌دهد مربوط به
نقش مراقبت ملائكه و تحول جوامع انساني (227)
حالات نفساني خود انسان باشد، كه اگر آن حالات موافق با فطرتش جريان يافت، آن نعمت‌ها و موهبت‌ها هم جريان داشته باشد. مثلاً اگر مردمي به خاطر استقامت به خدا ايمان آورده و عمل صالح كردند، دنبال ايمان و اعمالشان نعمت‌هاي دنيا و آخرت به سويشان سرازير شود.(1)
1- الميــزان ج: 22، ص: 197.
(228) ملائكه
(229)

فصل ششم:وظيفه ملائكه در انزال وحي الهي

«قُلْ لَوْ كانَ فِي الْأَرْضِ مَلئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّينَ لَنَزَّلْنا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَكا رَسُــولاً.» (95 / اَســـراء)
عنايــت الهي چنين تعلق گرفت كه اهل زمين را هدايت فرمايد، و اين صورت
(230)
نمي‌گيرد مگر به وسيله وحي آسماني، چون بشر از پيش خود هدايت نمي‌شود. پس انسان‌ها كه در زميــن زندگي مي‌كننــد، هيچ‌وقــت بي نياز از وحــي آسماني نيستنــد، به ناچار بايــد فرشتــه‌اي به عنــوان رســول به يــك دسته از ايشــان كه همــان انبيــا هستنــد نــازل گـــردد .
و اين خصيصه زندگي زميني و عيش مادي است كه به هدايت الهي نيازمند است و آن هم نمي‌شود مگر به وسيله نزول وحي از آسمان، حتي اگر فرضا عده‌اي از فرشتگان هم در زمين زندگي كنند و محكوم به عيش مادي و زميني شوند، بر آنان نيز فرشته‌اي نازل مي‌كرديم تا وحي ما را به ايشان برساند. آري، اين مسئله از خصايص زندگي زميني است .
عنايــت و نقطه اتكا در آيه شريفــه به دو جهت اســت: يكي اين كه زندگي بشر
انحصار هدايت با وحي به وسيله ملائكه (231)
زمينــي و مادي است، و دوم اين كه هدايت كه خداي تعالــي بر خود واجــب كرده، تنها از راه وحــي آسماني و به وسيلــه يكي از فرشتگــان عملــي است و راه ديگري ندارد .
زندگي بشر زميني و مادي است و وحي‌اي كه از آسمان به ايشان مي‌شود به وسيله فرشته‌اي آسماني است، و اين وحي هر چند براي بشر است و لكن همه افراد بشر قابل دريافت آن نيستند. آري افراد نوع بشر از نظر سعادت و شقاوت و كمال و نقص و پاكي و ناپاكي بــاطــن مختلفنــد، تنهــا از ميان افراد اين نوع آن عده معدودي مي‌توانند حامل دريافت كننده آن باشند كه مــانــد فــرشتــه آورنــده آن، پــاك و از مســاس شيطــان منــزه بــاشند، و آن عــده معــدود همان رسولان خــدا و انبيــاء هستنــد.
چون ملائكه واسطه‌هاي هر نوع بركت آسماني اند، ناگزير نزول دين بر بشر هم به وسيله ايشان صورت مي‌گيرد، و اين آمد و شد ملائكه عبارت است از رسالت، و آن
(232) ملائكه
شخصــي هم كه گيرنــده وحي و دين خداســت (كه البته به خاطــر اينكه

بايــد داراي طهارت باطنــي و روحي از امر خدا باشد افرادي از بشر خواهند بود، نه همگي ايشان) نبـي و پيغمبر است. (1)

«يُنَزِّلُ الْمَلائِكَــةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْــرِه عَلي مَنْ يَشــاءُ مِنْ عِبــادِه!» (2 / نحل) معنــاي «روُح» عبارت است از چيــزي كه مايه حيــات و زندگي اســت، البته
1- الميزان ج: 25، ص: 348.
همراهي ملائكه و روح در نزول وحي (233)
حياتي كه ملاك شعور و اراده باشد .
و امّا حقيقت آن چيست؟ مي‌توان بطور اجمال از آيات كريمه قرآن استفاده نمود كه روح حقيقتي و موجودي مستقل است، و موجودي است داراي حيات و علم و قدرت، نه اين‌كه از مقوله صفات و احوال بوده، آن‌طور كه بعضي پنداشته‌اند قائم موجودي ديگر باشد. قرآن كريم از سوي ديگر روح را معرفي مي‌كند به اينكه از امر پروردگار است و سپس امر پروردگار را چنين معرفي مي‌كند: «امر او جز اين نيست كه وقتي چيزي را اراده كند بگويد باش و مي‌باشد، پس منزه است آن كسي كه به دست اوست ملكوت هر چيزي.» و مي‌رساند كه امر خدا همان «كلمه ايجاد» است خداي سبحان هر چيز را با آن ايجاد مي‌فرمايد، و به عبارت ديگر امر خداي سبحان همان وجودي است كه به اشياء افاضه مي‌فرمايد، اما نه وجود از هر جهت، بلكه امر خدا عبارت است از وجود از اين جهت كه مستند به خداي تعالي است، و آميخته با ماده و زمان و مكان نيست، آنجا كه مي‌فرمايد: «و امر ما نيست جز واحد چشم بر هم زدن.»
(234) ملائكه
پس اين‌كه فرمود: «يُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه،» (50 / قمر) تنزيل ملائكه با مصاحبت و همراهي روح عبارت از القاي آن در قلب پيامبر، تا قلب وي با داشتن آن روح آماده گرفتن معارف الهي بگردد. و به تفسير ديگر نيز تنزيل ملائكه به سبب روح به همين معناست، چون كلمه خداي تعالي كه همان كلمه حيات باشد در ملائكه اثر گذاشته و آنان را مانند انسانها زنده مي‌كند، و معناي آيات اين است كه: خداي تعالي منزه و متعالي از شرك ورزيدن و از شريكي كه مشركين برايش گرفته‌اند، مي‌باشد. و به خاطر همين تعالي و تنزه از شريك است كه ملائكه را با همراهي روح كه از سنخ امر اوست و از كلمه وي است ـ و يا به سبب امر او و كلمه اوست ـ بر قلب هر كس از بندگانش كه بخواهد
همراهي ملائكه و روح در نزول وحي (235)
نــازل مي‌كند تا او بشــر را انذار كند كه معبــودي جز من نيست و زنهار از گرفتن معبود ديگر بپرهيزيد.(1)

«يُلْقِـي الـرُّوحَ مِـنْ اَمْـرِه عَلـي مَـنْ يَشـاءُ مِـنْ عِبـادِه!» (15 / مؤمن)
اين جمله اشاره دارد به امر رسالت، كه يكي از شئون آن انذار است، و اگر روح را به
1- الميـزان ج: 24، ص: 38.
(236) ملائكه
قيد «مِنْ اَمْرِه» مقيد كرد، براي اين بود كه دلالت كند بر اين‌كه مراد از روح همان روحي است كه در آيه «قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي،» (اسراء/ 85) آمده،و همان روحي است كه در آيه «يُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه عَلي مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِه اَنْ اَنْذِرُوا ـ ملائكه با معيت روح كـه از امـر اوست بـر هـر كس كه او بخـواهـد نـازل مي‌شوند، و به او اين مـأمـوريت را ابلاغ مي‌كنند كه بايد انذار كنيد.» (2 / نحل) بدان اشاره فرموده است .
در نتيجه مراد از القاي روح بر هر كس كه خدا بخواهد، نازل كردن ملائكه وحي است بر آن كس، و مراد از جمله «مَنْ يَشـآءُ مِـنْ عِبـادِهِ،» رسولاني هستند كه خدا ايشان را براي رسالت خود برگزيده، و در معناي روح القاء شده به رسول صلي‌الله‌عليه‌وآله اقوال ديگري هست، كه قابل اعتناء نيستند. (1)
1- الـميـــــزان ج: 34، ص: 187
القاي روح و نزول وحي (237)

«وَ ما كانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّهُ اِلاّ وَحْيا اَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ اَوْ يُـرْسِـلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِه ما يَشاءُ!» (51 / شوري)
«وَحْي»، و دو قسم بعد از آن، يعني «تكلم از وراء حجاب» و «ارسال رسول» هر سه از مصــاديــق تكلم خــداست، البته مصداق اعم از حقيقي و مجازي. پس هر سه نوع

تكلمــي كــه در ايــن آيـه ذكـر شده، يعني وحي و تكلم از وراء حجاب، و ارسال رسول نــوعــي از تكلم با بشر است .
معناي آيه اين است كه هيچ بشري در اين مقام قرار نمي‌گيرد، كه خدا با او تكلم كند به نوعي از انواع تكلم كردن، مگر به يكي از اين سه نوع ، اول اين‌كه به نوعي به او وحي كنــد، دوم اين‌كه از وراي حجــاب با او سخــن گويد، و ســوم اين‌كه رسولي بفرستند، و بـه اذن خــود هر چــه مي‌خواهــد، وحي كنــد .
نكته ديگري كه در اين آيه هست، اين است كه اين سه قسم را با كلمه «او» عطف به يكديگر كرده، و ظاهر اين كلمه آن است كه سه قسم نامبرده با هم فرق دارند، و بايد هم همين طور باشد، چون مي‌بينيم دو قسم اخير را مقيد به قيدي كرده، يكي را مقيد به حجاب و دومي را به رسول كرده، ولي اولي را به هيچ قيدي مقيد ننموده است. ظاهر اين

مقابله آن است كه مراد از قسم اول تكليم خفي باشد، تكليمي كه هيچ واسطه‌اي بين خدا و طرف مقابلش نباشد، و اما دو قسم ديگر به خاطر اين‌كه قيدي زايد در آن آمده، كه يا حجاب است و يا رسولي كه به وي وحي مي‌شود، تكليمي است كه با واسطه انجام مي‌شود. چيزي كه هست در يكي واسطه رسول است كه وحي را از مبدأ وحي گرفته به پيامبر مي‌رساند، و در ديگري آن واسطه حجاب است، كه خودش رساننده وحي نيست، ولي وحي از ماوراي آن صورت مي‌گيرد .
قسم سوم يعني «اَوْ يُـرْسِـلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِه ما يَشاءُ،» (51 / شوري) عبارت است از وحي به توسط رسول كه همان فرشته وحي باشد، پيام خدا نخست به او داده مي‌شود، و او هر چه را خداي سبحان اذن داده باشد، به پيامبر وحي مي‌كند، همچنان‌كه قرآن كريم در اين باره فرموده: «نَـزَلَ بِـهِ الـرُّوحُ الاْمِيـنُ عَلـي قَلْبِـكَ ـ روح الامين آن‌را

بر قلب تو نازل كرد.» (193 و 194 / شعرا) و نيز فرموده: «قُلْ مَنْ كانَ

عَدُوّا لِجِبْريلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّه ِ ـ بگو هر كس كه دشمن جبرئيل است بايد بداند كه همو قرآن را به اذن خدا بر قلب تو نازل مي‌كند.» (97 / بقره) در عين حال وحي كننده خداي سبحان است، هم‌چنانكه فرمود: «بِمآ اَوْحَيْنآ اِلَيْكَ هذَا الْقُرْآنَ ـ ما داستان يوسف را به وسيله اين قرآن كه به تو وحي كرديم برايت بسروديم.» (3 / يوسف) (1)

1- الميزان ج: 35، ص: 119.
برگزيدگان و رسولان از ملائكه و انسان (241)
«اَللّهُ يَصْطَفي مِنَ‌الْمَلائِكَةِ رُسُلاً وَ مِنَ‌النّاسِ.» (75/حج)
كلمه «اِصْطِفاء» به معناي خلاصه‌گيري از هر چيز است يا گرفتن صافي و خالص هر چيزي. «اِصْطِفاء» خدا از ملائكه و از مردم رسولاني، به معناي انتخاب و اختيار رسولانـي از ميان آنان است، كه آن رسول صافي و خالص و صالح براي رسالت باشد .
اين آيــه و آيه بعديش دو حقيقت را بيان مي‌كند، يكي اين‌كه مسئله قرار دادن رســولان براي بشــر، بر خــدا واجــب اســت، و يكي هــم اين‌كــه واجــب است كه اين رســولان معصوم باشنــد، و اين مطلــب آيــه شريفــه را به آيــه قبــل، كه آن نيــز از مسئله رسالت بحــث مي‌كرد و مي‌فرمــود: «لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنا مَنْسَكا هُمْ ناسِكُوهُ،» (67/حج) تــا اندازه‌اي متصــل و مربــوط مي‌ســازد .
(242) ملائكه
همان‌طور كه اشاره شد، اين آيه از دو مطلب خبر مي‌دهد، يكي اين‌كه خداي را پيامبراني است از جنس بشر، و رسولاني است از ملك، دوم اين‌كه اين رسالت بدون قيد و شرط نيست كه هر جور شد بشود، و هر كس رسول شد بشود، بلكه در تحت نظام «اِصْطِفاء» قرار دارد، و آن كسي را انتخاب مي‌كند كه صالح براي اين كار باشد .
جمله «اَنَّ اللّهَ سَميعٌ بَصيرٌ،» اصل ارسال رسول را تعليل مي‌كند، كه اصلاً چرا بايد رسولاني مبعوث شوند، و بيانش اين است كه نوع بشر بطور فطري محتاج به اين هستند، كه خدا به سوي سعادتشان و كمالشان هدايت فرمايد، همان كمالي كه براي آن خلق شده‌اند همان‌طور كه ساير انواع موجودات را هدايت كرده است. پس مسئله احتياج به هدايت حاجتي است عمومي، و ظهور حاجت در آن‌هاست. به عبارتي ديگر اظهار حاجت از ايشان همان سئوال و درخواست رفع حاجت است، و خداي سبحان شنواي
برگزيدگان و رسولان از ملائكه و انسان (243)
سئوال فطري ،و (زبان حال) ايشان، و بصير و بيناي به احتياج فطري ايشان به هدايت است. پس مقتضاي سميع و بصير بودن او اين است كه رسولي بفرستد تا ايشان را به‌سوي سعادت و كمالشان هدايت كند، چون همه مردم كه شايستگي اتصال به عالم قدس را ندارند، زيرا اگر يكي از ايشان پاك است ده‌ها ناپاكند، و اگر يكي صالح باشد، صدها طالح در آن‌هاست، پس بايد يكي را خودش برگزيند، و اين رسول دو نوع است يكي

از جنس فرشته تا وحي را از ناحيه خدا گرفته، به رسول از قسم دوم كه بشري است برساند. قسم دوم رسول انساني است كه وحي را از رسول فرشته‌اي گرفته، به انسان‌هــا مي‌رساند. (1)
1- الميزان ج: 28، ص: 300.

«قُلْ لَوْ كانَ فِي الْأَرْضِ مَلئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّينَ لَنَزَّلْنا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَكا رَسُولاً!» (95 / اسراء)
آيــه اشاره مي‌كنــد به عموميت رسالــت ملائكه و مي‌فهماند كه در حقيقت ملائكه
عموميت رسالت ملائكه (245)
به شخص پيامبر نازل نشده، بلكه بر عموم انســان نازل شده است. چيزي كه هست تلقــي و گرفتــن وحي مخصــوص به يك فــرد از ايشــان اســت، و اگــر ديگــران از آن محرومنــد به خاطر قصوري است كه در خود ايشان است، وگرنه فيض خداي سبحان عمومي اسـت، هر چنــد كه مستفيــض از آن اشخــاص مخصوصــي باشنـد .
هم‌چنان‌كه فرمــود: «وَ ما كانَ عَطاءُ رَبِّكَ مَحْظُورا ـ عطاي پروردگارت ممنوع نيست!» (اسراء / 20) و نيــز فرموده: «قالُوا لَنْ نُؤْمِــنَ حَتّي نُؤْتي مِثْلَ ما اُوتِيَ رُسُلُ اللّهِ اللّــهُ اَعْلَمُ حَيْــثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ ـ گفتنــد: ايمان نمي‌آوريم تا هم به ما داده شود آنچه كه رسولان خدا داده شده، خداوند بهتر مي‌داند رسالت خود را كجا قرار دهد.» (124/انعام) (1)
1- الميزان ج: 25، ص: 352.
(246) ملائكه

«تَكادُ السَّمواتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَ الْمَلائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الأَرْض!» (5 / شوري)
آنچه از سياق آيه و نظم كلام كه درباره بيان حقيقت وحي و آثار و نتايج آن است به دست مي‌آيد اين است كه مراد از پاره شدن آسمان‌ها از بالاي سر مردم، شكافتن آن‌هاست به وسيله وحيي كه از ناحيه خداي علّي عظيم نازل مي‌شود، و فرشتگان آن
شكافته شدن آسمانها با وحي و عبورملائكه (247)
وحي را از همــه آسمان‌ها عبـور مي‌دهند، تا به زمين نازل كنند. چــون مبدأ وحي خــداي سبحــان است و آسمان‌ها به حكم آيه «وَ لَقَدْ خَلَقْنا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرائِــقَ،» (17/مؤمنون) راه‌هائي است به‌سوي زمين.
اما اين‌كه چرا جمله «يَتَفَطَّرْنَ» را مقيد كرد به جمله «مِنْ فَوْقِهِنَّ» وجهش روشن است، براي اين‌كه وحي از مافوق و بالاي سر نازل مي‌شود، چون از ناحيه خدايي نازل مي‌شود كه ما فوق هر چيز است، و علوي مطلق و عظمتي مطلق دارد، قهرا اگر آسمان‌ها شكافته شوند، از بالا شكافتــه مي‌شونــد.
و نيز مي‌خواهد امر وحي را بزرگ بدارد، از اين جهت كه وحي كلام كسي است كه علي و عظيم است، پس از اين جهت كه كلام خدائي است داراي عظمت مطلقه، آسمان‌ها در هنگام نزول آن نزديك به پاره شدن مي‌شود، و از اين جهت كه كلام خدائي است علّي
(248) ملائكه
و داراي علو. اگر آسمان‌ها پاره شوند، از بالا پاره مي‌شوند. پس آيه شريفه در مقام بزرگداشت كلام خداست، از اين جهت كه در هنگام نزولش از آسمانها عبور مي‌كند، نظير آيه شريفه «حَتّي اِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذا قالَ رَبُّكُمْ قالُوا الْحَقَّ وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبيرُ ـ تا آن‌كه ترس از دل‌هاي ملائكه زايل شود، آن وقت از فرشتگان وحي مي‌پرسند: پروردگارتان چه وحي كرده بود؟ مي‌گويند: حق را، و او علّي و كبير است!» (23 / سبأ) در مقــام بزرگداشت وحـي است، نه از حيث نزول، از حيث ملائكه حامل آن به سوي زمين.
نظير آيه شريفه «لَوْ اَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ عَلي جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خاشِعا مُتَصَدِّعا مِنْ خَشْيَةِ اللّهِ ـ اگر ما اين قرآن را بر كوهي نازل مي‌كرديم، آن وقت مي‌ديدي كه چگونه خاشع مي‌شد، و از ترس خدا متلاشي مي‌گشت،» (21 / حشر) كه در مقام بزرگداشت وحي است، بر فرضي كه بر كوهي نازل شود .

شكافته شدن آسمانها با وحي و عبورملائكه (249)
نيز نظير آيه شريفه «اِنّا سَنُلْقي عَلَيْكَ قَــوْلاً ثَقيـلاً ـ به زودي سخني سنگين بر تو القاء مي‌كنيم،» (5 / مزمل) كه در مقام بزرگداشت وحي از نظر سنگيني و صعوبت عمل آن است. اين آن مطلبي است كه سياق آنرا دست مي‌دهد. (1)

«وَالْمُرْسَلاتِ عُرْفا، فَالْعاصِفاتِ عَصْفا، وَ النّـاشِراتِ نَشْرا، فَالْفارِقاتِ فَرْقا، فَالْمُلْقِيـاتِ ذِكْـرا، عُذْرا اَوْ نُـذْرا، اِنَّما تُوعَدوُنَ لَواقِعٌ!» (1 تا7 / مرسلات)

1- الـميـــــزان ج: 35، ص: 16.

(250) ملائكه

آيــات ششگانه فوق سوگندهائـي است از خــداي تعالــي، به امــوري كه از آن امور تعبير كــرده به مرسلات ـ عاصفات ـ ناشرات ـ فارقات ـ ملقيات ذكرا عذرا او نذرا.

«وَ الْمُرْسَلاتِ عُرْفا» ـ سوگند مي‌خورم به جماعات ملائكه وحي، كه روانه مي‌شوند. «فَـالْعاصِفاتِ عَصْفا» ـ سوگند مي‌خورم به ملائكه‌اي كه پشت سر هم روانه مي‌شوند، و ايشــان با سرعت سيــري كه دارند، مــانـنــد بــادهاي تند مأموريت خود را انجام مي‌دهند. «وَ النّـاشِراتِ نَشْرا» ـ اين جمله سوگندي ديگر است و نشر صحيفه و كتاب و جامعه و امثال آن، به معناي گشودن آن است، و مراد از نشر،گشودن صحف وحي است. معناي آيه اين است كه سوگند مي‌خورم به ملائكه‌اي كه صحيفه‌هاي آسماني را باز مي‌كنند، صحيفه‌هايــي كه وحي الهي بر آن نوشتــه شده تا پيغمبر آن‌را تلقي كند .

سرعت حركت در نزول ملائكه (251)

« فَالْفارِقاتِ فَرْقا» ـ مراد از فارقات فرق‌هايي است كه بين حق و باطل، و حلال و حرام است. و فرق نامبرده صفتي است كه بر نشر نامبرده متفرع مي‌شود .

«فَالْمُلْقِياتِ ذِكْرا عُـذْرا اَوْ نُـذْرا» ـ مراد از ذكر قرآن است كه او را به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله مي‌خواند. و ممكن هم هست وحي نازل بر انبيا باشد، كه بر آنان خوانده مي‌شد، و صفات سه گانه‌اي كه اخيرا ذكر شده، يعني نشر، و فرق، و القاء سه صفت است كه مترتب بر يكديگرند، يعني اوّل بايد صحف آسماني نشر بشود، تا فرق ميانه حق و باطل و حلال و حرام محقق شود، پس با نشر است كه فرق تحقق خود را آغاز مي‌كند، و با القاي تحققش تمام مي‌شود، پس فرق مرتبه‌اي از وجود نشر است، كه بر آن مترتب مي‌شود، و القاء مرتبه ديگري است كه بر وجود آن مترتب مي‌شود، و وجود نشر را تمام مي‌كند. حاصل معناي آيه اين است كه فرشتگان ذكر را القاء مي‌كنند تا حجت بر

(252) ملائكه

تكذيــب گران تمام شــود، و تهديدي براي غيــر ايشان باشد. «اِنَّما

تُوعَدوُنَ لَواقِعٌ» ـ ايــن جملــه جــواب از آن چند سوگنــد است و معنــاي جمله اين است كه چيزي كه خــدا شمــا را بــدان وعــده داده، يعنــي مسئلــه بعــث و ثواب، خــواه و ناخــواه واقــع خواهــد شد. (1)

«عالِمُ‌الْغَيْبِ فَلايُظْهِرُ عَلي غَيْبِهِ اَحَدا اِلاّ مَنِ‌ارْتَضي مِنْ‌رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ
1- الميزان ج: 39، ص 391.
نقش ملائكه در صيانت از وحي تا ابلاغ (253)
بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَدا.» (26و27/جن)
آيه شريفه راه رسيدن پيام غيبي يعني آن رسالت‌هايي كه به رسول وحي مي‌شود، وصف مي‌كند. معناي آيه اين است كه «احدي را بر غيب خود مسلط نمي‌كند، مگر رسولي را كه پسنديده باشد، كه چنين رسولي را بر غيب خود مسلط مي‌كند، چون او نگهباني از ملائكه بين رسول و مردم دارد، و نگهباناني هم بين رسول و خودش گمارده است!» البته اين را مي‌دانيم كه سلوك رصد در پيش رو و در پشت سر رسول براي حفظ وحي از هر تخليط و تغيير دادن، يعني كم و زياد كردن است، كه ممكن است از ناحيه شيطان‌ها با واسطه و يا بي‌واسطه صورت بگيرد.
جمله «اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ،» علت سلوك رصد در پيش رو و پشت سر رسول
(254) ملائكه
را بيان مي‌كند، و مي‌فرمايد :براي اين رصد مي‌گماريم، تا محقق شود كه رسولان رسالت پروردگارشان را به مردم ابلاغ كرده‌اند و بدون تغيير و تبديل ابلاغ كرده‌اند .
جمله «وَ اَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ،» به طرف دل رسول اشاره مي‌كند و اين‌كه خداي تعالي احاطه علمي به دل رسول دارد، در نتيجه آيه شريفه مي‌فهماند كه وحي خدا از مصدر وحي گرفته تا نفس رسول و از رسول گرفته تا مردم از هر گونه تغيير و تبديلي ايمن است .
جمله «فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ،» تا آخر دو آيه دلالت دارد بر اين كه وحي الهي از آن لحظه كه از مصدر وحي صادر مي‌شود تا زماني كه به مردم مي‌رسد و همچنين در طريق نزولش تا وقتي كه به شخص مورد وحي برسد، از هر دستبرد و تغييري محفوظ است .
نقش ملائكه در صيانت از وحي تا ابلاغ (255)
و امّا مصونيت وحي در آن حال كه رسول آنرا از فرشته وحي دريافت مي‌كند، دليلش جمله «لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ،» است، كه از آن مي‌فهميم رسول طوري وحي الهي را دريافت مي‌كند كه در گرفتنش اشتباه رخ نمي‌دهد، و ذهنش آن را فراموش نمي‌كند، و شيطان در دل او دست نمي‌اندازد، در نتيجه وحي خدا دچار تغيير و تبديل نمي‌گردد، و نيز در رساندند وحي به مردم نيز اين مصونيت هست، و شيطان در اين مرحله

هم كاري نمي‌تواند بكند، جمله نامبرده بر همه اين مصونيت‌ها دلالت دارد، چون مي‌فرمايد: غرض از گماردن رصد اين است كه بداند انبياء رسالات پروردگار خود را رسانند، يعني اين ابلاغ در خارج محقق شود، و لازمه آن، مصونيت وحي در همه مراحل و رسيدن آن به مردم است. و اگر رسول در جهات سه گانه بالا ـ يعني گرفتن و حفظ كردن و رساندن ـ مصونيت نداشته باشد، غرض خداي تعالي حاصل نمي‌شود، و اين
(256) ملائكه
كاملاً روشن است، و چون خداي تعالي براي حاصل شدن اين غرض غير از مسئله سلوك رصد طريقه ديگري ذكر نكرده، مي‌فهميم كه وحي آن زمان هم كه به دست رسول رسيده، به وسيله ملائكه حراست مي‌شود، همينطور كه در طريق رسيدنش به رسـول به وسيله آنـان حراست مي‌شد، و جمله «وَ اَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ،» اين دلالتها را تأييد مي‌كند.
آيه شريفه دلالت دارد براين كه آن چه خدا از دين خودش بر مردم و از طريق رسالت و وحي نازل مي‌كند، مصون در همه مراحل است، تا به دست مردم برسد، و يكي از آن مراحل مرحله گرفتن وحي و دوم مرحله حفظ آن و سوم مرحله تبليغ آن به مردم است. و تبليغ رسالت به مردم تنها به زبان نيست بلكه تبليغ عملي هم تبليغ است پس رسول بايد در مرحله عمل از هر معصيت و ارتكاب هر گناه و ترك واجب ديني معصوم
نقش ملائكه در صيانت از وحي تا ابلاغ (257)
باشد، چون اگر نباشد نقيض و ضد دين را تبليغ خصوصيت عصمت مانند رسول كرده است، پس پيغمبر از ارتكاب معصيت معصوم است، همچنانكه از خطا در گرفتن وحي هم معصوم است، و هم چنانكه از فراموش كردن آن و از خطاي زباني در رساندنش به مـــردم معصـــوم اســـت. (1)

«وَ الصّافّــاتِ صَفّــا فَالـزّاجِــراتِ زَجْــرا فَالتّالِيـاتِ ذِكْـرا.» (1 / صافات)
1- الميـــــــــزان ج: 39، ص 219.
(258) ملائكه
ما احتمال مي‌دهيم ـ و خدا داناتر است كه: مراد از هر سه طايفه يعني صافات و زاجرات و تاليات، سه طايفه از ملائكه باشند كه مأمور نازل كردن وحي باشند، و راه اين كار را از مداخله شيطان‌ها ايمن كنند، و آنرا به پيغمبران و يا خصوص پيامبر اسلام حضرت محمد صلي‌الله‌عليه‌وآله برسانند. و اين معنا از آيه: «عالِمُ الْغَيْبِ فَـلا يُظْهِرُ عَلـي غَيْبِـهِ اَحَدا اِلاّ مَنِ ارْتَضي مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِـنْ خَلْفِهِ رَصَداليَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ وَ اَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ،» (26 تا 28 / جن) نيز استفاده مي‌شود، چه در اين آيه مي‌فرمايد: خداي داناي غيب است. احدي را بر غيب خود مسلط نمي‌كند. مگر تنها كسي را از رسولان كه شايسته اين كار بدانند، چون او همراه آن فرشته رسول و بعد از او جاسوساني مي‌فرستد تا معلوم كنند آيا آن فرشتگان و رسولان رسالت پروردگار خود را ابلاغ كردند يا نه؟ و به آنچه كه مي‌كنند احاطه يابد.
ملائكه مأمور نزول و مراقبت وحي (259)
و بنابر اين احتمال، معناي آيات مورد بحث اين مي‌شود كه ـ «سوگند مي‌خورم به فرشتگاني كه در سر راه وحي صف بسته‌اند، و سوگند به فرشتگاني كه شيطان‌ها را از اين‌كه در كار وحي مداخله و دست اندازي كنند زجر مي‌دهند، و سوگند به فرشتگاني كه وحي را بر پيغمبر مي‌خوانند.» و همان‌طور كه گفتيم مراد از اين پيغمبر و وحي يا عموم وحي‌هايي است كه به عموم پيامبران مي‌شده، و يا خصوص وحيي است كه به پيامبر اسلام مي‌شده، و عبارت است از قرآن ؛ و مؤيد اين احتمال دوم است كه از آن تعبير فرموده به تلاوت ذكر، چون در قرآن كريم كلمه ذكر اصطلاحي است براي قرآن .
ملائكه صافات و زجرات و تاليات اعوان جبرئيلند. اگر بگوييم اين سه طايفه وحي را نازل مي‌كنند، باز در حقيقت جبرئيل نازل كرده، همچنان‌كه خود قرآن در جاي ديگر
(260) ملائكه
فرموده: «فَمَنْ شاءَ ذَكَرَهُ في صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَـةٍ مُطَهَّرَةٍ بِاَيْدي سَفَرَةٍ كِرامٍ بَرَرَةٍ ـ قرآن در صحيفه‌هايي مورد احترام، و بلند پايه و پاك، به دست سفيراني بزرگوار، و نيك سرشت نازل شد.» (13 ـ 16 / عبس) و نيز از همان فرشتگان حكايت مي‌كند كه گفتند: «وَ ما نَتَنَزَّلُ اِلاّ بِاَمْرِ رَبِّكَ ـ ما به

وحي نازل نمي‌شويم مگر به امر پروردگارت!» (64 / مريم) پس معلوم مي‌شود متصدي آوردن وحي يك نفر نيست، و نيز گفتند:«وَ اِنّـا لَنَحْـنُ الصّـافُّـونَ وَ اِنّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُـونَ ـ مائيم كه همواره در صفيم، و مائيم كه هميشه در تسبيح هستيم!» (165ـ 166 / صافات) و اين‌كه يك جا وحي را تنها به جبرئيل نسبت مي‌دهد، و در مواردي ديگر به جماعاتي از ملائكه، منافات ندارد و نظير اين است كه يك جا قبض ارواح را به خصوص ملك الموت نسبت مي‌دهد و در جائي ديگر به فرشتگاني فرستاده از ناحيــه خودش و اين بــدان جهت است كه اينان اعوان ملك الموتند و ملك الموت رئيـس ايشان است. (1)

«وَ حِفْظا مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ مارِدٍ لا يَسَّمَّعُونَ اِلَي الْمَـلاَءِ الاَعْلـي وَ يُقْـذَفـُونَ مِـنْ كُـلِّ جـانِـب!» (7 و 8 صافات)
مراد از «شَيْطاَن» افراد شرير از جن، و مراد از «مـارِد» آن فرد خبيثي است كه عاري
1- الميزان ج: 33، ص 194.
(262) ملائكه
از خير باشد. و اين كه فرمود: «شيطان‌هاي خبيث نمي‌توانند به آنچه در ملأ اعلا مي‌گذرد گوش دهند،» كنايه است از اين كه آن‌ها ممنوع از نزديكي بدانجا هستند، و به همين عنايت است كه عبارت نامبرده صفت همه شيطان‌ها شده است. ملأ اعلي همان‌هايي هستند كه شيطان‌ها مي‌خواهند به گفتگوي ايشان گوش دهند، و منظور ملائكه مكرمي هستند كه سكنه آسمان‌هاي بالا را تشكيل مي‌دهند، به دليل اين آيه كه مي‌فرمايند: «لَنَزَّلْنا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَكا رَسُولاً ـ هر آينه از آسمان فرشته‌اي نازل مي‌كرديم تا رسول برايشان باشد.» (95 / اسراء) مقصود شيطان‌ها از گوش دادن به ملأ اعلي اين است كه بر اخبار غيبي كه از عالم ارضي پوشيده است، اطلاع پيدا كنند، مانند حوادثي كه بعدها در زمين رخ مي‌دهد، و اسرار پنهاني كه آيه:«وَ ما تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّياطينُ وَ ما يَنْبَغي لَهُمْ وَ ما يَسْتَطيعُونَ، اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ـ شيطان‌ها نمي‌توانند قرآن را نازل كنند، و سزاوار
كيفيت محافظت اخبار غيبي حوادث زمين (263)
نيستند، چون ايشان از شنيدن ممنوع‌اند،» (210 و 212) بدان اشاره دارد. همچنين آيه: «وَ اَنّا لَمَسْنَا السَّمآءَ فَوَجَدْناها مُلِئَتْ حَرَسا شَديدا وَ شُهُبا وَ اَنّا كُنّا نَقْعُدُ مِنْها مَقاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الاْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهابا رَصَدا ـ ما شيطانها آسمان را لمس كرديم (بدان نزديك شديم) ديديم كه پر از نگهبانان قهرمان، و پر است از تيرها، با اين كه ما قبل از بعثت ايــن پيامبر همــواره در آسمان‌هــا به گوش مي‌نشستيــم، ولي الان هر كسي به صدارس آسمان نزديك شده خواهد ديد كه تيرها در آن كمين كرده‌اند.» (8 و 9 / جن)
«دُحُورا وَ لَهُمْ عَذابٌ واصِبٌ .اِلاّ مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهابٌ ثاقِبٌ!»
معناي آيات پنج گانه مورد بحث اين است كه ما آسمان دنيا را يعني نزديك‌ترين آسمان‌ها به شما ـ و يا پائين‌تر آسمان‌ها را ـ با زينتي بياراستيم، و آن همان ستارگان بود كه در آسمان قرار داديم، و همان آسمان را از هر شيطاني خبيث و عاري از خير

(264) ملائكه
حفظ كرديم، و حتي از اين‌كه سخنان ساكنين آسمان را بشنوند، منع‌شان نموديم، تا از اخبار غيبي كه ساكنان ملأ اعلي بين خود گفتگو مي‌كنند اطلاع نيابند، و به همين منظور از هرطرف تير باران‌مي‌شوند، در حالي كه مطرود و رانده هستند، و عذابي واجب دارند، كه هرگز از ايشان جدا شدني نيست .
پس كسي از جن نمي‌تواند، به اخبار غيبي كه در آسمان دنيا بين ملائكه رد و بدل مي‌شود اطلاع يابد، مگر آنكه از راه اختلاس و قاچاق چيزي از آن به دست بياورد كه در اين صورت مورد تعقيب شهاب ثاقب واقع مي‌شود، تير شهابي كه هرگز از هدف خطا نمي‌رود. (1)
1- الميزان ج: 33، ص 998.
كيفيت محافظت اخبار غيبي حوادث زمين (265)

پرتاب شهاب جهت حفظ اخبار آسمان

«وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِي‌السَّماءِ بُرُوجا وَ زَيَّنّاها لِلنّاظِرِينَ.وَ حَفِظْناها مِنْ كُلِّ شَيْطـانٍ رَجيمٍ. اِلاّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبينٌ.» (16تا18 / حجر)
مقصود از زينت دادن آسمان براي ناظرين همين بهجت و جمالي است كه مي‌بينيم، با ستارگان درخشنده و كواكب فروزانش، كه اندازه‌هاي مختلف و لمعات متنوعي دارند، و عقلها را حيران مي‌سازند. در قرآن كريم اين معنا در چند جا تكرار شده، و
(266) ملائكه
همين تكرار كشف مي‌كند از اين كه خداي سبحان عنايت بيشتري به يادآوري آن دارد، يك‌جا مي‌فرمايـد: «وَ زَيَّنَّا السَّمـاءَ الدُّنْيا بِمَصابيحَ ـ زينت داديم آسمان دنيا را به چراغ‌ها،» (12 / فصلت) و جاي ديگر مي‌فرمايد: «زينت داديم آسمان دنيا را به زينتي كه هر يـك كوكبي است، و هم حفـظ است از هر شيطـان رانده شـده، هر وقـت بخواهند از عالم بالا خبـردار شوند، از هر طـرف تير باران و رانـده مي‌شوند و مر ايشانراسـت عذابـي متعاقـب و دائم، مگر آن‌هـا به طور قاچـاق نزديك شوند كه شهاب ثاقب دنبالشان مي‌كند.»
استراق سمع به معناي خبرگيري در پنهاني است، مانند كسي كه در گوشه‌اي پنهان شده گفتگوي محرمانه ديگران را گوش مي‌دهد و استراق سمع از شيطان‌ها به طوري كه از آيات سوره صافات بر مي‌آيد، عبارت از اين است كه در صدد برآيند از گفتگوي ملائكه خبردار شوند.
پرتاب شهاب جهت حفظ اخبار آسمان (267)
كلمه شهاب به معناي شعله‌اي است كه از آتش بيرون مي‌آيد، اجرام روشني هم كه در جو ديده مي‌شونـد از اين جهت شهـاب گفته‌انـد كه گويا ستـاره‌اي كه ناگهان از يك نقطـه آسمان بيـرون آمده، به سرعـت مي‌رود و پس از لحظه‌اي خاموش مي‌گردد.
بنابر اين ظاهر آيات اين مي‌شود كه ـ ما در آسمان (كه عبارت از جهت بالاي زمين است) برج‌ها و قصرها كه همان منزل‌هاي آفتاب و ماه است، قرار داديم، و آن را يعني آسمان را براي بينندگان به زينتي آراستيم، و آن زينت همانا نجوم و كواكب است، و نيز ما آن را يعني آسمان را از هر شيطان رانده شده، حفظ كرديم كه شيطان‌ها از آنچه كه در ملكوت عالم است خبردار نشوند: مگر آن شيطاني كه براي استراق سمع نزديك شود، تا گفتگوي ملائكه را درباره امور غيبي و حوادث آينده، و امثال آن را بشنود، كه به محض نزديك شدن شهابي مبين دنبالش مي‌كند. (1)
(268) ملائكه

«اَللّـهُ يَصْطَفـي مِـنَ الْمَـلائِكَـةِ رُسُـلاً وَ مِـنَ النّـاسِ. يَعْلَـمُ ما بَيْـنَ اَيْديهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ.» (76 / حج)
از ظاهر سياق برمي‌آيد كه ضمير جمع در هر دو كلمه «اَيْديهِمْ» و «خَلْفَهُمْ» به رسولاني از ملك و انس برگردد، و آياتي ديگر هست كه شهادت مي‌دهد بر اين كه چنين تعبيـــري دربـاره رسـولان شـــده است.
1- الميزان ج: 23، ص 203.
مراقبت الهي از وحي نزد ملائكه و بعداز آن (269)
منظور از اين كه خداي تعالي مراقب روش انبياي خويش است كه مبادا دچار اختلالي گردد، نه في نفسه دچار فراموشي يا تغيير و يا به وسيله كيدهاي شيطاني و تسويلات او دستخوش فساد و نه ميانه وحي و مردم اختلالي رخ دهد، همه اين‌ها بدين جهـت است كه فلان وحـي در برابر چشـم و علم او هستنـد، مي‌دانـد آنچه پيش روي آن‌هاست و آنچـه دنبال آن‌هاسـت و آنان همه در گذر كمين گاه خدا قرار دارند.
از همين جا روشن مي‌شود كه مراد از «مابَيْنَ اَيْديهِمْ،» ما بين ايشان و آن كسي كه وحي را به او مي‌دهند، پس «ما بين ايدي» رسول ملكي ما بين او و بين رسول انساني كه وحي به او مي‌دهد، و ما بين ايدي رسول انساني عبارت است از ما بين او و بين مردم كه رسول انساني وحي را به ايشان مي‌رساند، و مراد از ما خلف ملائكه و خداست كه همه آنان از جانب خدابه سوي مردم روانند، پس وحي از روزي كه از ساحت عظمت و كبريائي حق صادر مي‌شود در مأمني محكم است تا روزي كه به مردم برسد و لازمه آن اين است كه پيغمبران نيز مانند ملائكه معصوم باشند، معصوم در گرفتن وحي و معصوم در حفظ آن، و معصوم در ابلاغ آن به مردم .
(270) ملائكه
جملـه «وَ اِلَي اللّهِ تُرْجَـعُ الاُْمُورُ،» در مقام تعليل علم خدا به ما بين ايدي ملائكه و ما خلف ايشان است و معنايش اين است كه چگونـه ما بين ايـدي ملائكه و ماخلف ايشان بر خدا پوشيده مي‌ماند؟ و حال آن كه بازگشت همه امور به سوي اوست؟ چون اين بازگشـت، بازگشت زماني نيست تا بگويـد خداوند قبـل از بازگشـت امور به آن‌ها علمـي ندارد بلكه بازگشـت ذاتي است، چون همـه مملوك خدا هستند و از وجود خـدا مستقل نيستنـد، در نتيجه پس براي خدا در خفا نخواهند بود. (دقـت فرماييـد) (1)

1- الـميـــــزان ج: 28، ص 301.
مراقبت الهي از وحي نزد ملائكه و بعداز آن (271)

«لكِنِ‌اللّهُ يَشْهَدُ بِماآاَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِه وَ الْمَلاآئِكَةُ يَشْهَدُونَ!» (166/ نساء)
آنچه پيغمبر اسلام صلي‌الله‌عليه‌وآله به وحي از طرف پروردگار خود آورده از نظر نوع با وحي‌هاي ديگري كه ساير پيغمبران آورده‌اند، فرقي نمي‌كند. پس هر كس ادعا دارد كه به آن‌چه آنان آورده‌اند ايمان دارد، بايد به هر چه پيغمبر اسلام هم آورده ـ بدون هيچ فرقي ـ ايمان آورد و بعد خداوند استدراك مي‌كند و مي‌فرمايد كه مع الوصف، خدا شاهد
(272) ملائكه
چيزهائي است كه بر پيغمبرش فرو فرستاده و ملائكه نيز شاهدند و خدا براي شهادت كافي است و متن شهادت خدا همين جمله «اَنْزَلَهُ بِعِلْمِه،» است زيرا مجرد نزول، در مدعي كافي نيست چه آنكه يكي از اقسام نزول، نزول از طريق وحي شياطين است كه شيطان، امر هدايت الهي را فاسد كند و به جاي راه حق خدا، راه باطلي گذارد يا مخلوط كند و مقداري از باطل را داخل وحي حق الهي كند و حق و باطل را به هم آميزد. به طوري كه آيه ذيل، اشاره به نفي چنين چيزي دارد: «عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلي غَيْبِهِ اَحَدا.اِلاّ مَنِ ارْتَضي مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَدا.لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسالاَتِ رَبِّهِمْ وَ اَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ وَ اَحْصي كُلَّ شَيْءٍ عَدَدا ـ خدا عالم غيب است و بر غيب خود، كسي را مطلع نمي‌كند مگر رسولي را كه مي‌پسندد و پيش رو و پشت سر او دستگاه نگهداري قرار مي‌دهد براي اين كه بداند رسالتهاي پروردگارشان را تبليغ كرده‌اند و خدا به آنچه كه نزدشان است احاطه دارد و عدد هر چيزي را مي‌شمارد.» (26 تا 28 / جن) و در جاي ديگر فرمايد: «وَ اِنَّ الشَّيطينَ لَيُوحُونَ اِليآ اَوْلِيآئِهِمْ ـ شياطين به دوستان خود وحي مي‌كنند.» (121 / انعام)
شهادت خدا و ملائكه در صحت نزول وحي (273)
خلاصه: شهادت بر مجرد نزول يا انزال، دعوا را از حال ابهام خارج نمي‌كند ولي مقيد كردن آن به كلمه «بِعِلْمِه» مراد را به طور كامل واضح مي‌كند و افاده اين معني را مي‌كند كه خداي سبحان قرآن را بر رسول خود نازل كرده و خودش مي‌داند كه چه چيز را نازل كرده و به آن احاطه دارد و از كيد شياطين حفظش مي‌كند.
«انزال وحي» به وسيله ملائكه است و خدا در وصف اين فرشته گرامي (كه حامل وحي است ـ يعني جبرئيل) چنين مي‌فرمايد: «قرآن قول رسول بزرگواري است كه نيرومند است و به نزد صاحب عرش جاي دارد و مطاع

و در آنجا امين است.» اين آيه دلالت دارد كه
(274) ملائكه
ملائكه ديگري تحت امر اين ملك مقرب يعني جبرئيل هستند. در اين آيه خدا از اين ملائكه ياد مي‌كند: «اين طور نيست كه شما فكر مي‌كنيد، قرآن براي يادآوري است هر كه خواهد از آن پند گيرد. قرآن در صحيفه‌هاي گرامي و بلند و پاكي به دست سفيراني گرامي و نيكوست.» و خلاصه چــون ملائكه واسطه انزال وحي اند، پس آنان هم شاهدند چنان‌كه خـدا شـاهد است و او براي شهادت كافي است.(1)

1- الـميـــــزان ج: 9، ص 219.
تشخيص تكلم ملائكه با رسول و نبي و محدث (275)
«وَ إِذْ قالَتِالْمَلائِكَةُ يامَرْيَمُ اِنَّ اللّهَ اصْطَفيكِ...اِذْ قالَتِ الْمَلائِكَةُ يا مَرْيَمُ اِنَاللّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ....» (42/آل‌عمران)
آن قسم وحيي كه عبارت از سخن گفتن خداوند با بنده‌اش باشد، ذاتا موجب علم يقيني است، به طوري كه حاجت و نيازي به دليل و حجتي ندارد، مي‌توان گفت: مَثَل او در القائات الهي، مَثَل علوم بديهي است كه در حصولشان براي آدمي به سبب تصديقي ـ چــون قيــاس و مانند آن ـ ندارد.
امّا موضوع «مَنام» يعني خوابي كه شخص «نبي» در آن وحي الهي را درك مي‌كند، چنانكه از روايات روشن مي‌شود، غير از رؤيايي است كه براي افراد انسان در خوابهاي شبانه روزي شان پيش مي‌آيد، زيرا ملاحظه مي‌كنيد كه در روايات آن را شبيه به حالات
(276) ملائكه
اغما و بيهوشي معرفي كرده است، پس آن حالتي است كه در آن حال حواس شخص نبي سكونت پيدا كرده و چنانكه ما در بيداري چيزهايي مشاهده مي‌كنيم، او هم در آن حال مطالبي را مشاهده و درك مي‌كند، خداوند متعال هم طوري او را به جانب حق و صواب ارشاد مي‌كند كه به طور يقين مي‌فهمد: آنچه به او وحي شده از جانب خداوند بوده، از تصرفات شيطاني نيست.
امّا حديث شنيدن شخص «مُحْدَث» عبارت از شنيدن صوت ملك مي‌باشد، ليكن شنيدن قلبي نه حسي، همچنين از قبيل خطور ذهني ـ كه به آن جز نحوي از مجاز بعيد «شنيدن صوت» نمي‌گويند ـ نيست، لذا ملاحظه مي‌كنيد كه در روايات بين «شنيدن صوت» و «القاء شدن در قلب» جمع نموده، با اين وصف آن را «تحديث» و «تكليم» هم ناميده است. پس شخص «محدث» صوت ملك را مي‌شنود، و با گوش خود آن را نگاهداري مي‌نمايد، چنانكه ما و خود او كلام عادي و اصواتي كه در عالم ماده قابل شنيدن است مي‌شنويم ليكن شنيدن كلام ملك مخصوص به خود «محدث» است و مانند شنيدن صوت مادي، و افراد عادي در آن شركتي ندارند و لذا يك امر قلبي است .
تشخيص تكلم ملائكه با رسول و نبي و محدث (277)
اين معناي «محدث» بود. امّا كيفيت علم پيدا كردنش به اين‌كه آنچه شنيده كلام ملك است نه وسوسه شيطان، بايد گفت با تأييد الهي و ارشاد و

راهنمايي اوست، چنانكه در روايتي از «محمد بن مسلم» است كه «به طوري طمأنينه و وقار به او مي‌بخشد كه مي‌داند ملك است.» وسوسه شيطاني اگر موضوع باطلي باشد كه در همان صورت باطلش به انسان مؤمن القاء شود، پر واضح است كه مؤمن آن را حديث ملائكه محسوب نخواهد داشت، زيرا او مي‌داند ملائكه بندگان مكرمي هستند كه معصيت الهي را نخواهند نمود و به باطلي دستور نخواهند داد، و اگر موضوع باطلي باشد كه در ابتدا به

(278) ملائكه

صورت حق القا شده و بعدا باطلي در دنبال خواهد داشت، در آن صورت نور هدايت الهي كه ملازم بنده مؤمن است حال آن را روشن خواهد نمود، همان نور هدايتي كه در اين آيه «اَوَ مَنْ كانَ مَيْتا فَأَحْيَيْنهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُورا يَمْشي بِه فِي النّاسِ ـ آيا كسي كه مرده (جهل و ضلالت) بود پس او را زنده كرديم و به او نور ايماني بخشيديم كه به آن نور ميان مردم راه رود...،» (122 / انعام) به آن تصريح شده است. علاوه بر اين خود اين وسوسه و دعوت شيطاني، خالي از اضطراب نفساني و تنزيل قلبي نيست: «ذلِكُمُ الشَّيْطانُ يُخَوِّفُ اَوْلِياءَهُ،» (175 / آل عمران) چنانكه در نقطه مقابل «ذكر خدا» و حديث الهي هم ملازم وقار و طمأنينه باطني مي‌باشد:«اَلا بِذِكْرِ اللّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ـ هان، كه به ياد خدا دلها آرام مي‌گيرند.» (28 / رعد) و «اِنَّ الَّـذينَ اتَّقَـوْا اِذا مَسَّهُمْ طآئِفٌ مِنَ الشَّيْطانِ تَذَكَّرُوا فَاِذاهُمْ مُبْصِرُونَ ـ چون اهل تقوي را از شيطان، وسوسه و خيالي به دل افتد همان دم خدا را به ياد آرند و همان لحظه بصيرت و بينائي پيدا كنند.» (201 / اعراف)پس هر حديث و خاطره‌اي كه به انسان القا شد و همراهش طمأنينه و وقار بود، خود دليل رحماني بودن آن و بالعكس اگر اضطراب و تزلزلي همراه داشت دليل شيطاني بودنش مي‌شود، چنانكه همراه داشتن عجله و جزع يا بالعكس سبكي و خفت نيز دليل آن مي‌گردد.

تشخيص تكلم ملائكه با رسول و نبي و محدث (279)

ولي آنچه در روايات ذكر شده ـ كه شخص « محدث» صوت ملك را مي‌شنوند، ليكن خود ملك را بالعيان نمي‌بيند ـ محمول بر جهت است، نه آنكه دلالت بر تمانع بين دو معني نمايد. به عبارت ساده‌تر: ملاك اصلي «محدث» بودن آن است كه صوت ملك را بشنود، و ديدن خود ملك لازم نيست، و اگر براي كسي اتفاق افتد كه در حين شنيدن صوت، ملك را هم مشاهده كند، آن از جهت محدث بودنش نيست. چگونه مانعي بين آن دو باشــد با اين‌كه قــرآن شريف صريحــا براي بعضي از محدثين در حين شنيدن صــوت ملــك، رؤيــت خود ملــك را هـم بيــان داشته است .

(280) ملائكه

منظور از نفي رؤيت ملك (كه در برخي جاها ذكر شده) نفي ديدن حقيقت

ملك است نه در صورتي كه با آن متمثل شده باشد، زيرا آيات مربوطه بيشتر از معاينه و ديدن ملــك را بــه صورت مثــال، چيز ديگري را ثابت نمي‌كنند.(1)

«وَ اِذْ قالَتِ الْمَلائِكَةُ يا مَرْيَمُ اِنَّ اللّهَ اصْطَفيكِ وَ طَهَّرَكِ وَ اصْطَفيكِ عَلي نِساءِ
1- الـميـــــزان ج: 6، ص 53.
مفهوم محدثه بودن مريم و تكلم ملك (281)
الْعالَمينَ. يامَرْيَمُ اقْنُتي لِرَبِّكِ !» (42و43/آل‌عمران)
آيه شريفه دليل بر آن است كه مريم عليه‌السلام محدثه بوده و كلام ملائكه را مي‌شنيده است. چون «ندا» موجب التفات پيدا كردن «طرف ندا» به «ندا كننده» است. تكرار نمودن «ندا» در مورد كلام به منزله آن است كه به مريم گفته باشند «براي تو نزد ما خبر بعد از خبري است. اكنون آن‌ها را استماع بكن: يكي كرامت‌هايي است كه خدا برتو ارزاني داشته و به آن واسطه نزد خدا گرامي شده‌اي، ديگر موضوعي است كه رعايتش در برابر لطف خداوند بر تو لازم است، و آن انجام دادن وظيفه بندگي است، و سپاس آن منزلتي است كه در پيشگاهش يافته‌اي. پس آيه «يامَرْيَمُ اقْنُتي...!» به منزله تفريع بر آيه اوّل: «يا مَرْيَمُ اِنَّ اللّهَ اصْطَفيكِ...،» مي‌باشد، يعني بيان مي‌دارد كه اكنون كه خدا چنين
(282) ملائكه
مقامي به تو كرامت كرده، تو هم قنوت و سجده و ركوع براي خداوند را ترك منما! و بعيد نيست كه هر يك از اين سه نحوه عمل به ترتيب در برابر يكي از آن سه منزلتي است كه خدايش ارزاني داشته و متفرع بر آن است. يعني چون خدايت برگزيد، ملازم عبوديت و بندگيش باش و چون پاكت گردانيد، سجده‌اش كن، و چون بر زنان جهان برتري دادت، با راكعان ركوعش كن.
از اين‌كه ملائكــه و روح با مريم تكلــم نموده‌اند، روشــن مي‌شود كه مريم «محدثه» بوده، بلكه از آيه شريفه «فَـاَرْسَلْنا اِلَيْهـا رُوحَنا فَتَمَثَّلَ لَها بَشَرا سَوِيّا ـ پس ما روح خود را بر او فرستاديم كه به صورت بشر كاملي براي او مجسم شد،» (17 / مريم) استفــاده مي‌شود كه زيادتــر از صــوت ملك، خود آن را هم مشاهــده نموده است.(1)
1- الـميـــــزان ج: 6، ص 2.
مفهوم محدثه بودن مريم و تكلم ملك (283)

«قـالَ كَذلِكَ اللّــهُ يَفْعَلُ ما يَشاءُ. قالَ ايَتُكَ اَلاّ تُكَلِّمَ النّاسَ ثَلاثَةَ اَيّامٍ اِلاّ رَمْزا!»
(39 و 40 / آل عمران)
الفاظ موضوع براي معاني است، امّا به لحاظ مشتمل بودن بر اغراض مقصوده از آن. و صوت را نيز «قول و كلام» گويند براي آنكه مفيد معناي مقصودي است كه بر آن سكوت صحيح باشد، پس هر چه افاده همان معناي مقصود تام را نمايد «كلام و قول»
(284) ملائكه
مي‌باشد ـ اعم از اين‌كه مفيد آن، صوت واحد، يا صوت‌هاي متعدد، و يا غير آن مانند «ايما» و «رمز» باشد ـ نوع مردم هم به صوتي كه مفيد همان معني است «كلام» گويند اگر چه از دو لب خارج نشود، و هم‌چنين به «ايماء و رمز» قول اطلاق كنند اگر چه مشتمل بر صوتي نباشد.
قرآن شريف هم معني هايي را كه شيطان در «قلوب مردم» القاء مي‌كند، كلام و قول شيطان محسوب داشته است، چنان‌كه از آيات ذيل استفاده مي‌شود: «وَ لاَمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُــنَّ اذانَ الأنْعــامِ ـ به آن‌ها دستــور دهــم تا گوشِ حيوانات را ببرند.» (119 / نساء)
و «كَمَثَـلِ الشَّيْطانِ اِذْ قالَ لِلاِنْسـانِ اكْفُـرْ ـ اينان در مثل چون شيطانند كه انسان را گفت: كافر شو!» (16 / حشر) و «يُوَسْوِسُ في صُدوُرِالنّاسِ ـ در دلهاي مردم وسوسه و انديشه بد افكند.» (5 / ناس) و «يُوحي بَعْضُهُمْ اِلي بَعْضٍ ـ برخي بر برخي ديگر سخنان
تكلم ملائكه با القاي معاني در انسان (285)
فريبنــده اظهار كنند.» (112 / انعام)
پر واضح است آن‌چه در اين آيات ذكر شده، همان خاطرات وارده در قلوب است كه به شيطان منسوب شده است و به نام‌هاي «امر، قول، وسوسه، وحي، وعد» ناميده شده، و همــه آن‌ها هم «قــول و كــلام» مي‌باشد، با اين كه نه زبانــي برايش به حركــت افتاده، نه از دهاني خارج شده است.
آنچه آيه «اَلشَّيْطانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَ يَأمُرُكُمْ بِالْفَحْشاءِ وَ اللّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُوَ فَضْلاً،» (268 / بقره) مشتمل آن بود، و وعده خداوندي را راجع به «مغفرت و فضلش» بيان مي‌داشت، آن همانا «كلام ملكي» است، و در قبال «وسوسه» كه «كلام شيطاني» مي‌باشد. چنان‌كه مقصود از «نور» در آيه «وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورا تَمْشُونَ بِهِ،» (28 / حديد) و «سكينه» درآيه «هُوَالَّذي اَنْزَلَ‌السَّكينَةَ في قُلُوبِ‌الْمُؤْمِنينَ...،» (4/فتح) و «شرح
(286) ملائكه

صدر» در آيه «فَمَنْ يُرِدِ اللّهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلاِْسْلمِ،» (125 / انعام) همان «كلام ملكي» است.
از تمـام آيـات فوق روشـن مي‌شود كه «شياطيـن» و «ملائكـه» هر يـك بـا القاء نمودن معانـي مربوطه به خـود در قلـوب افراد انسانـي، با آنـان تكلّم مي‌كنند.
اين يك رقم از تكلم است و قسم ديگري هم براي آن وجود دارد كه مخصوص خداونـد متعال است. چنان‌كـه در آيه شريفـه «وَ ما كانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّهُ اِلاّ وَحْيا اَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ،» (51 / شوري) آن‌را بيان‌داشته و برايش هم دو قسم شرح داده‌است:
1 ـ سخن‌گفتني‌كه بدون حجاب باشد، كه آنرا در آيه شريفه «وحي» ناميده است.
2 ـ سخن گفتني كه از پشت حجاب باشد.
اين‌هـا اقسـام كلامـي اسـت كـه آيـات گذشتـه براي خداي متعـال و ملائكـه
تكلم ملائكه با القاي معاني در انسان (287)
و همچنيـن «شيطـان» ثـابـت نمـوده اسـت.
امّا آن قسم كلام الهي كه نامش را «وحي» گويند، ذاتا مشخص و معين است و هيچ‌گونه شك و ترديدي در آن پيش نمي‌آيد، زيرا در آن صورت حجابي بين بنده و پروردگار نيست، و وقوع اشتباه در آن از محالات است.
ليكن قسم ديگر آن كه از پشت حجاب تحقق پيدا مي‌كند، البته احتياج به مميّزي دارد كه راه اشتباه را در آن مسدود نمايـد و آن به ناچـار بايـد به «وحـي» منتهـي شـود. (1)

1- الـميـــــزان ج: 5، ص324.
(288) ملائكه
«قالَ كَذلِكَ اللّهُ يَفْعَلُ ما يَشاءُ!» (40 / آل عمران)
فاعل «قالَ» گر چه خداي متعال مي‌باشد، و واسطه بودن ملائكه و يا عدم آن مانع نسبتش به خداوند نيست، ليكن آن‌چه از ظاهر آن كلام استفاده مي‌شود آن است كه به‌واسطه ملك مي‌باشد و نسبتش به خداوند از آن است كه به امر او صورت گرفته، دليل آن‌كه قائــل «ملك» است: «قالَ كَذلِــكَ قـالَ رَبُّـكَ هُـوَ عَلَـيَّ هَيِّـنٌ وَ قَـدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ تَـكُ شَيْئـا،» (9 / مريم) كه در هميـن قسمــت ايرادش مي‌باشد.
از اين‌جا روشن مي‌شود كه اولاً: زكريا صورت قائل را از همان‌جا كه اوّل شنيده بود، دوباره شنيده است، و ثانيا قول قائل كه گفت «كَذلِكَ»، يعني آن‌چه به تو بشارت

دادم از موهبت‌هايي است كه حتما واقع مي‌شود، در آن اشاره شده كه موضوع مورد نظر از قضاياي محتومي است كه بدون شك واقع خواهد شد. چنانكه نظير آن را در پاسخي كه «روح القدس» به «مريم» داده مشاهده مي‌كنيد: «قالَ كَذلِكِ قالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ،» ـ تا آن‌جاكه مي‌فرمايد: «وَ كانَ اَمْرا مَقْضِيّا!» (21 / مريم) (1)

«قالَ كَذلِـكَ اللّهُ يَفْعَـلُ ما يَشـاءُ. قالَ ايَتُكَ اَلاّ تُكَلِّمَ النّاسَ ثَلاثَةَ اَيّامٍ اِلاّ رَمْزا.»
(40 / آل عمران)
1- الـميـزان ج: 5، ص319.

منظور خواستن زكريا عليه‌السلام از خداوند متعال آيه و علامت را چه بوده؟ آيا مي‌خواستــه به آن وسيلــه راستي بشــارت را و اين‌كــه از طرف خداوندي است روشن سازد و به عبارت ساده‌تر: يقين كند كه خطاب، خطاب ملكــي بوده، نه شيطانـي؟
درست است كه انبيا به واسطه «عصمت» نبايد برايشان كلام ملك با وسوسه شيطاني اشتباه شود، ليكن سخن در آن است كه: شناختن آنان، كلام ملك را از وسوسه شيطــان، به واسطه شناسانــدن خداست، نه آن كه خود در آن استقلالي داشته باشند.
شيطان گرچه مي‌تواند انبيا را در ناحيه جسم، و يا در ناحيه تخريب و از بين بردن نتايج تبليغاتشان مسّ نمايد، و رواج دين و استقبال مردم را به آن از بين برد، لكن توانايـي تعرض و مسّ نمودن انبيا در ناحيه نفوس شريفشان قطعا ندارد، زيرا عصمت

آنان مانــع چنان تصرفي اســت و شيطان در ناحيــه جانشان نمي‌تواند مداخله نمايد.
اتفاقا آنچه را خداي متعال آيت و علامت براي «زكريا» قرار داد همان تصرف در نفس زكريا ـ به قدرت نداشتن بر تكلّم تا سه روز و بسته بودن زبانشان جز از ذكر و تسبيح خدا ـ بوده و اين خود يك نشانه و آيتي است كه بر نفس شريف و زبانش واقع شده و يك تصرف خاصي است كه شيطان از نظر عصمت انبيا و منزه بودنشان از تصرفات شيطاني بر آن توانائي و قدرت نداشته و چون حضرت زكريا از وجود آن علامت، با دانستن اين‌كه شيطان در نفوس انبيا تصرف نمي‌تواند نمايد، رحماني بودن بشارت را درك نمود.
امتياز «كلام ملكي» را از «كلام شيطاني» مي‌توان از خصوصياتي كه در آيات گذشته به آن تصريح شده به دست آورد، زيرا خاطر ملكي ملازم با «شرح صدر» بوده و

به «مغفرت و فضل» الهي دعوت و بالاخره منتهي به چيزي مي‌شود كه

مطابق دين ـ يعني معارف مذكور در قرآن و سنت نبوي ـ مي‌باشد. از طرف ديگر خاطر شيطاني، ملازم «ضيق صدر» مي‌باشد و به «متابعت هواي نفس» دعوت مي‌كند، و بالاخره منتهي به چيزي مي‌شود كه مخالف دين و معارف آن، و همچنين مخالف فطرت انساني باشد.
انبياي الهي و كساني كه مانند آنان از مقرّبين الهي محسوب اند. بعضا ممكن است ملك و شيطان را مشاهده كنند و آن‌ها را هم در عين مشاهده بشناسند، چنان كه خداي‌متعــال از آدم، ابراهيــم، لوط عليهم‌السلام هميــن معنا را حكايت فرموده و روشن است كه اينان در آن موقع احتياجي به ممّيز ندارند، زيرا در عين ديدن ملك يا شيطان و شناختن آن‌ها راه شك و اشتباهي در حق‌شان معني ندارد، اما در غير صورت مشاهده ملــك و شيطان ـ مانند ساير مؤمنين ـ احتياج و نياز به ممّيز است، كه بالاخره به «وحي» منتهي مي‌شود.(1)
تشخيص القاي ملائكه و القاي شيطان (293)

«وَ يُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْويلِ الْأحاديثِ....» (6 / يوسف)
«تَأويلِ»، آن پيش آمدي را گويند كه بعد از ديدن خواب پيش آيد و خواب را تعبير كند، و آن حادثه‌اي است كه حقيقت آن در عالم خواب براي رؤيا مجسم شده در شكل و
1- الميــزان ج: 5، ص320.
(294) ملائكه
صورتي مناسب با مدارك و مشاعر وي خودنمائي‌مي‌كند.
كلمه «اَحاديث» جمع حديث است و بسيار مي‌شود كه اين كلمه را مي‌گويند و از آن رؤياها را اراده مي‌كنند، چون در حقيقت رؤيا هم حديث نفس است، چه در عالم خواب امور به صورت‌هايي در برابر نفس انسان مجسم مي‌شود، همان‌طور كه در بيداري هر گوينده‌اي مطالب خود را براي گوش شنونده‌اش مجسم مي‌كند، پس رؤيا هم مانند بيداري حديث است.
اين‌كه گفته‌شده «خواب‌صادق حديث و گفتگوي ملائكه است و رؤياي كاذبه گفتگوي شيطان است،» صحيح نيست. زيرا بسياري از رؤياها هست كه نه مستند به ملائكه است، و نه به شيطان، مانند، رؤياهائي كه از حالت مزاجي شخص بيننده ناشي مي‌شود.
منظور از حديث فرشته يا شيطان، حديث به معناي تكلّم نيست، و بلكه مراد اين است
تأثير ملك يا شيطان در رؤيا و حديث نفس (295)
كه خواب، قصه و يا حادثه‌اي از حوادث را به صورت مناسبي براي انسان مصور و مجسم مي‌سازد، همان‌طوركه در بيداري گوينده‌اي همان قصه يا حادثه را به صورت لفظ در آورده و شنونده از آن به اصل مراد پي برد، و نيز حديث ملك و شيطان نظير اين است كه درباره شخصي كه تصميم دارد كاري بكند و يا آن را ترك كند مي‌گوييم: نفس او وي را حديث كرد كه فلان كار را بكند و يا ترك كند. معناي اين حرف اين است كه او تصور كردن يا نكردن آن عمل را نمود، مثل اين كه نفس او به او گفت كه بر تو لازم است اين كار را بكني، و يا جايز نيست بكني.
معنــاي اين كه رؤيا از احاديــث باشد اين است كه رؤيا براي نائم از قبيل تصور امور است، و عينا مانند تصوري است كه از اخبار و داستان‌ها در موقع شنيدن آن مي‌كنــد، پس رؤيــا نيز حديث است، حــالا يا از فرشتــه و يا از شيطان و يا از نفس
(296) ملائكه
خود انسان. اين است مقصود آن‌هايي كه مي‌گويند رؤيا حديث فرشته و يا

شیطان است و لکــن حق مطلب همــان است که ما گفتیــم که رؤیا حدیث خود نفس است، به مباشرت و بـدون واسطه ملك و یا شیطــان. (1)

1- المیزان ج: 21، ص 129.

فصل هفتم:جبرئیل و ملائکه وحي

«نَزَلَ بِهِالرُّوحُ الْأمينُ. عَلي قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَالْمُنْذِرينَ!» (193 و 194 / شعراء)
مراد از «رُّوحُ الْأميـن» جبرئيل عليه‌السلام است، كه فرشته وحي مي‌باشد به دليل آيه «مَنْ كانَ عَدُوّا لِجِبْريلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّهِ ـ كساني كه با جبرئيل دشمني مي‌كنند، بايد
(299)
بدانند كه اوست كه اين قرآن را به اذن خدا بر قلب تو نازل كرد.» (97 / بقره) در جاي ديگر او را «رُوحُ الْقُـدُس» خوانـده و فرمـود: «قُـلْ نَـزَّلَهُ رُوحُ الْقُـدُسِ مِنْ رَبِّـكَ بِـالْحَقِّ ـ بگـو روح القـدس آن را از ناحيـه پروردگـار بر من به حـق نـازل كـرد.» (102 / نحل)
اگر جبرئيل را «امين» خوانده، براي اين بود كه دلالت بر اين كه او مورد اعتماد خداي‌تعالي و امين در رساندن رسالت او به پيامبر اوست، نه چيزي از پيام او را تغيير مي‌دهد و نه جا به جا و تحريف مي‌كند، نه عملاً و سهوا، و نه دچار فراموشي مي‌گردد، هم‌چنان‌كه توصيف او در جاي ديگر به روح القدس نيز به اين معاني اشاره دارد، چون او را منزّه از اين گونه منقصت‌ها معرفي مي‌كند.
ضمير در «نَزَّلَ بِهِ» به قرآن برمي‌گردد، بدان جهت كه كلامي است تركيب شده از الفاظي، و البته آن الفاظ هم داراي معاني حقّه‌اي هست، نه اين كه به قول بعضي از
(300) ملائكه
مفسرين آنچه جبرئيـل آورده تنها معانـي قرآن بـوده باشد و رسـول خـدا صلي‌الله‌عليه‌وآله آن معانـي را در قالب الفاظ ريخته باشد، البته الفاظي كه درست آن را معاني را حكايت كند.
زيرا همان‌طور كه معاني از ناحيه خدا نازل شده، الفاظ هم از ناحيه نازل شده است، به شهادت آيات زير، كه به روشني اين معنا را مي‌رسانند، از آن جمله فرموده: «فَـاِذا قَـرَأْناهُ فَاتَّبِـعْ قُـرْآنَـهُ ـ چون آن را مي‌خوانيم تو نيز خواندنت تابع خواندن ما باشد، يعني آن‌طور بخوان!» (18 / قيامت) و نيز فرموده:«تِلْكَ ايـاتُ اللّهِ نَتْلُوها عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ـ اين‌ها آيات خداوندكه ما به‌حق بر تو مي‌خوانيم!» (252/بقره) و نيز آياتي ديگر، و پر واضح است كه الفاظ خواندني و تلاوت كردني است نه معاني.
مراد از قلب در كلام خداي تعالي هر جا كه به كار رفته، آن حقيقتي است از انسان كه ادراك و شعور را به آن نسبت مي‌دهند، نه قلب صنوبري شكل، كه در سمت چپ سينه آويزان است.

روح الامين (301)
در سـوره احزاب قلـب را عبارت دانستـه از آن چيزي كه در هنگام مرگ به گلوگاه مي‌رسد: «و قلب‌ها مي‌رسد به حنجره‌ها،» كه معلوم است مـراد از آن جان آدمي است. در سوره بقره آن را عبارت دانسته از چيزي كه متّصف به گناه و ثواب مي‌شود: «چنيـن كسي قلبش گناهكار است،» و معلوم است كه عضو صنوبري شكل نمي‌كند، پس مراد از آن همـان جـان و نفس آدمي اسـت.
شايد وجه اين‌كه در جمله «نَزَّلَ بِهِالرُّوحُالأْمينُ عَلي قَلْبِكَ،» پاي قلب را به ميان آورد اشاره به اين باشد كه رسول خدا چگونه وحي و قرآن نازل را تلقي مي‌كرده؟ و از آن جنـاب آن چيـزي كه وحـي را از روح مي‌گـرفتـه نفـس او بـوده، نـه مثلاً دست او، يا سـايـر حـواس ظـاهـريش، كه در امـور جـزئـي به كار بسته مي‌شود.(1)
(302) ملائكه

«قُـلْ نَـزَّلَهُ رُوحُ الْقُـدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذينَ امَنُوا وَ هُـدًي وَ بُشْري لِلْمُسْلِمينَ!» (102 / نحل)
«قُدُس» به معناي طهارت و پاكي است و ظاهرا اضافه روح به قدس به منظور اختصاص باشد، يعني روحي كه از قذارت‌هاي مادي طاهر، و از خطا و غلط منزّه است.
1- الميزان ج: 30، ص 203.
جبرئيل ـ روح القدس، روح الامين (303)
و همين روح القدس در جاي ديگر از قرآن به روح الامين تعبير شده و در جايي ديگر به جبرئيل كه يكي از ملائكه است:
ـ «نَزَلَ بِهِالرُّوحُالْأَمينُ. عَلي قَلْبِكَ ـ روح‌الامين آن‌را بر قلب تو نازل‌كرده است.»
(193 و 194 / شعراء)
ـ «مَنْ كانَ عَدُوّا لِجِبْريلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّهِ ـ هر كه با جبرئيل دشمن است بايد بداند كه جبرئيل آن را به اذن خدابر قلب تو نازل كرده است.» (97 / بقره) (1)
1- الـميـــــــزان ج: 24، ص270.
(304) ملائكه

«وَ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي وَ ماأُوتيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلاّ قَليلاً!» (85 / اسراء)
كلمه «رُوح» در آيات بسياري از سوره‌هاي مكي و مدني تكرار شده، و در همه‌جا به اين معنايي كه در جانداران مي‌يابيم و مبدأ حيات و منشأ احساس و حركت ارادي است
نفي ملك بودن روح (305)
نيامــده، مثلاً يك‌جا فرمود: «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَةُ صَفّا ـ روزي كه روح و ملائكه به صف مي‌ايستند.» (38 / نبأ) و نيز فرموده:«تَنَـزَّلُ الْمَـلائِكَةُ وَ الرُّوحُ فيها بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ ـ ملائكه و روح در آن شب به امر پروردگارشان هر چيزي را نازل مي‌كنند.» (4 / قدر) كه بدون ترديد مراد به آن در اين دو آيه غير روح حيواني و غير ملائكه است. روايتي هم از علــي عليه‌السلام نقل شده كه آن جناب به آيه: «يُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه عَلي مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبــادِه،» (2 / نحل) اســتدلال فـرمـوده بــود بر ايـن كه روح غيـر ملائكه است.
و اين روح هر چند غير ملائكه است، الاّ اين كه در امر وحي و تبليغ هم‌چنان‌كه از آيه فوق استفاده مي‌شود همراه ملائكه است.
خداي تعالــي يك‌جا آورنــده قرآن را به نام جبرئيل معرفي نموده و مي‌فرمايد: «مَنْ كانَ عَـدُوّا لِجِبْريــلَ فَاِنَّــهُ نَـزَّلَـهُ عَلـي قَلْبِـكَ.» جاي ديگــر هميــن جبرئيــل را
(306) ملائكه
روح الامين خوانده و آورنده قرآنش ناميده و فرموده: «نَـزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الأَمينُ عَلي قَلْبِكَ،» و نيز فرموده:«قُـلْ نَـزَّلَهُ رُوحُ الْقُـدُسِ مِنْ رَبِّكَ ـ بگو روح القدس از ناحيه پروردگارت آورده،» و روح را كه به‌وجهي غيرملائكه است به جاي جبرئيل كه خود از ملائكه است آورنده قرآن دانسته است، پس معلوم مي‌شود جبرئيل آورنده روح است و روح حامـل اين قــرآن خواندنــي اســت.
از همين جا آن گرهي كه در آيه: «وَ كَذلِكَ اَوْحَيْنا اِلَيْكَ رُوحا مِنْ اَمْرِنا،» بود گشوده مي‌شود، و معلوم مي‌شود كه مراد از وحي روح در آيه مزبور آوردن و نازل كردن روح‌القدس است براي رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ، و نازل كردن روح القدس براي همان وحي قرآن اسـت به او، چون همان طور كه بيان شد حامل قرآن روح القدس است.(1)
1- الـميـــــزان ج: 25، ص332.
نفي ملك بودن روح (307)

جبرئيل حامل روح، و روح حامل قرآن

«وَ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي!» (85 / اسراء)
خداي تعالي يك جا آورنده قرآن را به نام جبرئيل معرفي كرده و مي‌فرمايد: «مَنْ كانَ عَدُوّا لِجِبْريلَ فَاِنَّهُ نَـزَّلَـهُ عَلي قَلْبِـكَ بِاِذْنِ اللّهِ،» و در جاي ديگر همين جبرئيل را روح الامين خوانده و آورنده قرآنش ناميده و فرموده:«نَـزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمينُ عَلي قَلْبِكَ،» و نيز فرموده:«قُـلْ نَـزَّلَهُ رُوحُ الْقُـدُسِ مِنْ رَبِّكَ ـ بگو روح القدس از ناحيه
(308) ملائكه
پروردگارت آورده،» و روح را كه به وجهي غير ملائكه است به جاي جبرئيل كه خود از ملائكه است آورنده قرآن دانسته است، پس معلوم مي‌شود جبرئيل آورنده روح است و روح حامل اين قرآن خواندني است.(1)

«وَ اتَيْنــا عيسَي ابْنَ مَرْيَــمَ الْبَيِّنـاتِ وَ اَيَّدْناهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ.» (253 / بقره)
1- الـميــزان ج: 25، ص332.
روح القدس، و تأييد انبياء (309)
اگر در آيه فوق از ميان همه انبياء تنها نام عيسي عليه‌السلام را ذكر كرده علتش اين است كه هر چند آن‌چه از جهات فضيلت در اين‌جا براي عيسي عليه‌السلام ذكر كرده، يعني دادن بيّنات و تأييد به روح القدس، اموري است كه به حكم آيه «لَقَـدْ اَرْسَلْنـا رُسُلَنـا بِالْبَيِّنـاتِ،» و آيه «يُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ اَمْرِه عَلي مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِه اَنْ اَنْذِرُوا...،» اختصاص به عيسي بن مريم عليهم‌السلام ندارد، بلكه مشترك ميان همه رسول است، ولكن در خصوص عيسي عليه‌السلام به نحوي خاص است، چون تمامي آيات بيّنات آن جناب از قبيل مرده زنده كردنش، و با نفخه مرغ آفريدنش، و بهبودي دادن پيسي و كوريش، و از غيب خبر دادنش، اموري بوده متكي بر حيات، و ترشحي است از روح.
علاوه بر اين كه در اسم عيسي خصوصيت ديگري هست و در آيتي روشن وجود دارد، و آن اين كه وي پسر مريم است كه بدون پدر از او متولد شد، هم چنان كه آيه «وَ
(310) ملائكه
جَعَلْناها وَابْنَها ايَةً لِلْعالَمينَ،» نبودن پدر براي عيسي و نبودن همسر براي مريم را آيتي براي همه عالميان دانسته، پس مجموع پسر و مادر آيت الهيه روشني، و فضيلت اختصاصي ديگري است.(1)

«اِنَّــهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَريــمٍ. ذي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَــرْشِ مَكينٍ. مُطـاعٍ ثَمَّ اَمينٍ»
(19 تا 21 / تكوير)
1- الـميـــــزان ج: 4، ص203.
شش ويژگي جبرئيل (311)
در ايــن مقـــام جبـــرئيــل را بــه شــش صفــت تــوصيــف كـــرده اســت:
1 ـ رسـالــت: او را «رسـول» خوانــده، كــه مي‌فهمانــد او قــرآن را بــه رسول‌خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله وحي‌مي‌كند.
2 ـ كرامت: او را «كريم» خوانده، كه مي‌رساند نزد خداي تعالي كرامت و احترام دارد، و به اعزاز او عزيز شده است.
3 ـ قــوّت: او را «ذي قُــوَّت» خــوانــده، كــه مي‌فهمــانــد او داراي قوّت و قــدرت و شــدّت بــالغــه‌اي است.
4 ـ منــزلـــت: او را نــزد خــداي صــاحــب عــرش، «مَكين» خواند، يعني داراي مقـــــام و منـــزلــت است.
(312) ملائكه
5 ـ رياست: او را «مُطاع» خوانده، كه دلالت دارد بر اين كه جبرئيل در آنجا يعني نزد خدا دستور دهنده‌اي است كه زير دستانش دستورات او را به كار مي‌بندند. معلوم مي‌شــود در آنجا ملائكــه‌اي هستند كه جبرئيـل به آنان امـر مي‌كند، و ايشان اطاعتش مي‌كنند، از همين جا معلـوم مي‌شود كه جبرئيــل در كــار خــودش ياورانــي هم دارد.
6 ـ امانت: او را «اَمين» خواند كه مي‌رساند جبرئيل خدا را در دستوراتي كه مي‌دهد و در رساندن وحي و رسالت، خيانت و دخل و تصرفي نمي‌كند. (1)

1- الـميــزان ج: 40، ص89.
شديد القوي بودن جبرئيل (313)
«ما ضَلَّ صاحِبُكُــمْ وَ ما غَــوي. وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوي. اِنْ هُوَ اِلاّ وَحْيٌ يُوحي. عَلَّمَــهُ شَديدُ الْقُــوي. ذُو مِــرَّةٍ فَاسْتَوي.» (5 / نجم)
مراد از كلمه «شَديدُ الْقُوي» به طوري كه گفته‌اند، جبرئيل است، چون خداي سبحان او را در كلام مجيدش به اين صفت ياد كرده و فرمود:«اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَريمٍ ـ اين قرآن سخـن فــرستــاده‌اي است كريــم و داراي نيــرو، كه نزد خــداي ذي العــرش منزلتي دارد.»
(19 تا 21 / تكوير)
ـ «ذُو مِـرَّةٍ فَـاسْتَـوي»
آن‌هايي كه آيه را وصف جبرئيل دانسته‌اند در نتيجه اين طور معنايش كرده‌اند
(314) ملائكه
همــان جبرئيلي كه در راه خــدا شدت به خرج مي‌دهد، يا آن جبرئيلي كه عقلي پخته دارد، يا آن جبرئيلي كه به نوعــي از رســول خــدا عليه‌السلام مرور و عبــور مي‌كند، با اين‌كه خـــودش در هـــواســت.
«فَاسْتَوي» اين كلمه به معناي استقامت و مسلط شدن بر كار است و فاعل اين فعل جبرئيل است، و ضمير فاعل آن به وي برمي گردد، و معنايش اين است كه جبرئيل به همين صورت اصلي‌اش كه به آن صورت خلق شده در آمد، و تنها دو نوبت به صورت اصليش خود را به آن جناب نشان داد. ممكن هم هست معنايش اين باشد كه جبرئيل با قوّت خود مسلط شد بر آنچه مأمور انجامش شده بود.(1)
1- الميزان ج: 37، ص 55.
شديد القوي بودن جبرئيل (315)

«فيصُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍمُطَهَّرَةٍ بِأَيْديسَفَرَةٍكِرامٍ بَرَرَةٍ!»(13تا16/عبس)
معناي اين چند آيه اين است كه، قرآن تذكره‌اي است كه در صحف متعدده‌اي نوشته شــده بود، صحفي معظم، و رفيع القدر، و پاكيزه از هر پليدي، و از هر باطل و لغو و شك و تناقــض، و بدست سفيرانــي نوشته شده كه ذاتا نزد پروردگارشان بزرگوار، و در عمــل هـم نيكوكارند.
(316) ملائكه
از اين آيات بر مي‌آيد كه براي وحي ملائكه مخصوصي است، كه متصدي حمل صحف آن و نيز رساندن آن به پيامبرند. پس مي‌توان گفت اين ملائكه اعوان و ياران جبرئيلند، و تحت امر او كار مي‌كنند، و اگر نسبت القاي وحي را به ايشان داده، منافات ندارد با اين كه در جاي ديگر آن را به جبرئيل نسبت دهد و بفرمايد: «نَـزَّلَ بِهِ الرُّوحُ الْأمينُ عَلي قَلْبِكَ ـ روح الامين آن را بر قلب تو نازل كرد.»
در جاي ديگــر در تعريف جبرئيــل مي‌فرمايد: «اِنَّـهُ لَقَـوْلُ رَسُــولٍ كَـريـمٍ ذي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِيالْعَــرْشِ مَكينٍ مُطــاعٍ ثَمَّ اَمينٍ ـ اين قــرآن قول رسولي است كريم، و داراي قوّت كه نزد صاحــب عرش مكانتــي دارد و دستـوراتش مطــاع و در آن‌جا امين خوانـده مي‌شود.»
همين آيه مؤيد مطلب ماست كه مي‌فرمايد دستوراتش مطاع است، معلوم مي‌شود جبرئيل براي رساندن وحي به انبياء كاركناني از ملائكه تحت فرمان دارد، پس رساندن
دستياران جبرئيل ـ نگارش و حمل وحي (317)
آن ملائكه، هم وحي رساندن است، هم چنان كه عمل جبرئيل و اعوانش رو بر هم فعل خـــداي تعـــالي نيـــز هســت.(1)

«وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُـقِ الْمُبيـنِ!» (23 / تكوير)
نزول قرآن به رسالت فرشتهاي آسماني و جليل القدر و عظيم المنزلت و امين در
1- الميزان ج: 40، ص56.
(318) ملائكه
وحي يعني جبرئيل صورت گرفته، كه بين او و خداي عزّو جلّ هيچ حاجزي، و بين او و رسول خدا هيچ واسطهاي نيست، و نه از ناحيه خودش، و نه از ناحيه هيچ كس ديگر، انگيزهاي كه نگذارد وحي را بگيرد، و اگر گرفت نگذارد حفظش كند، و يا اگر حفظش هم كرده، نگذارد به رسول اللّه صلياللهعليهوآله برساند، وجود ندارد.
رسول خدا صلياللهعليهوآله ، فرشته حامل وحي را به چشم خود ديده، و وحي را از او گرفته و خودش هم چيزي از وحي را كتمـان نكـرده، و نمي‌كنـد، و آن را تغييـر نمي‌دهند. (1)
چگونگي مشاهده جبرئيل به وسيله رسول خدا صلياللهعليهوآله
1- الـميـــزان ج: 40، ص93.
چگونگي مشاهده جبرئيل به وسيله رسول خدا (ص) (319)
«وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِالْمُبينِ!» (23/تكوير)
كلمه «افق مبين» به معناي ناحيه ظاهر است و ظاهرا اشاره باشد به آيه «وَ هُـوَ بِالْأُفُـقِ الْأَعْلـي،» و معناي آن اين است كه سوگند مي‌خورم كه رسول اللّه صلياللهعليهوآله جبرئيل را قبلاً هم ديده بود، و جبرئيل آن زمان در افق مبين، و ناحيه ظاهر قرار داشت، و آن همان افق اعلي است، و افقي كه بلندتر از ساير افق‌هاست، البته بلندي به آن معنائي كه مناسب با عالم ملائكه است.
بعضي گفته‌اند: معنايش اين است كه رسول خدا صلياللهعليهوآله ، جبرئيل را به صورت اصلي‌اش در آن‌جاكه خورشيد طلوع مي‌كند كه همان افق اعلا از ناحيه مشرق است ديده
(320) ملائكه
بود. لكن اين حرف درست نيست، به دليل اين كه از لفظ آيه دليلي كه دلالت كند بر اين كه جبرئيل را به صورت اصلي‌اش ديده ندارد، حال جبرئيل به هر صورتي كه تمثل كرده باشد، صورت اصلي نبوده بلكه به‌اين‌شكل درآمده است. (1)
چگـونگي شنيدن صداي جبرئيل به وسيله رسول خدا صلياللهعليهوآله
«نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمينُ. عَلي قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرينَ. بِلِسانٍ عَرَبِيٍ

مُبيـن!»
(193 و 194 / شعراء)
1- الـميـــــزان ج: 40، ص91.
چگونگي شنيدن صداي جبرئيل به‌وسيله رسول خدا (321)
رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در حيني كه به وي وحي مي‌شد، هم مي‌ديد، و هم مي‌شنيد، اما بدون اين كه دو حس بينائي و شنوائيش به كار بيفتد، هم چنان كه در روايات آمده، كه حالتي شبيــه بيهوشي به آن جنــاب دست مي‌داد كه آن را به «رخــاءالوحي» نام نهاده بودند.
پس آن جناب همان طوري كه ما شخصي را مي‌بينيم و صدايش را مي‌شنويم، فرشتــه وحــي را مي‌ديد و صدايــش را مي‌شنيــد، امّا بدون ايــن‌كــه دو حاسّه بينائي و شنوائي مادي خود را چون ما به كار گيرد.
و اگر رؤيت او و شنيدنش در حال وحي عين ديدن و شنيدن ما مي‌بود، بايستي آن چه مي‌ديده و مي‌شنيده ميان او و ساير مردم مشترك باشد، و خلاصه اصحابش هم فرشته وحي را ببيند و صدايش را بشنود و حال آن كه نقل قطعي اين معنا را تكذيب
(322) ملائكه
كرده و حالت وحي، بسياري از آن جناب سراغ داده كه در بين جمعيت به وي دست داده، و جمعيتي كه پيرامونش بوده‌اند، هيچ چيزي احساس نمي‌كرده‌اند، نه صداي پائي، نه شخصي، نه سخني، كه به وي القاء مي‌شده است.(1)

«قُــلْ مَنْ كانَ عَــدُوّا لِجِبْرِيـلَ فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ!» (97 / بقره)
خداي سبحان درباره قرآن و جبرئيل با هم در دو آيه سخن گفته است. مي‌فرمايد
1- الميزان ج: 30، ص 205.
نفي تصرف جبرئيل در قلب رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله (323)
جبرئيل از پيش خود قرآن نمي‌آورد، بلكه به اذن خدا بر قلب تو نازل مي‌كند.
جبرئيل فرشته‌اي از فرشتگان خداست، و جز امتثــال دستورات خداي سبحان كاري ندارد، مثل ميكائيل و ساير ملائكه، كه همگي بندگــان مكرم خداينــد و خدا را در آن‌چــه امر مي‌كند، نافرمانـي نمي‌كنند، و هر دستوري بدهد انجام مي‌دهند.
«فَاِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلي قَلْبِكَ!»
قرآن همان طور كه جبرئيل در نازل كردنش هيچ استقلالي ندارد و تنها مأموري است مطيع، همچنين در گرفتن آن و رساندنش به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله استقلالي ندارد، بلكه قلب رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله خودش ظرف وحي خداست، نه اين كه جبرئيل در آن قلب دخل و تصــرفــي كــرده بــاشــد و خــلاصــه جبــرئيـل صــرفــا مأمور رساندن است.(1)
1- الميزان ج: 2، ص 18.
(324) ملائكه

«وَ هُوَ بِالأُفُــقِ الأعْلي. ثُمَّ دَنا فَتَدَلّي. فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْني. فَاَوْحي اِلي عَبْدِهِ ما اَوْحي!» (8 تا 11 / نجم)
كلمــه «اُفُق» به معناي ناحيه است، و ظاهرا مراد از آن افق اعلاي آسمان است، بــدون اعتبــار اين‌كــه طرف شرقــي آن باشــد. ضمير «هُــوَ» در اين آيــه به جبرئيــل و يا به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله بر مي‌گردد.

كلمه «دُنُوّ» به معناي نزديكي است و كلمه «تَدَلّي» به معناي بسته شدن و آويزان گشتن به چيزي است ولي به طور كنايه در شدت نزديكي استعمال مي‌شود. و معناي آيــه بنــابــر اين كه هر دو ضميــر به جبــرئيــل برگردد اين است كه جبرئيل سپس نزديك رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله شد، و به دامن وي دست آويخت، تا با آن جناب به آسمان‌ها عروج كند، و بعضي‌گفته‌اند: معنايش‌اين‌است كه جبرئيل از افق اعلي پائين آمد و به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله نزديك شد، تا آن جناب را به معراج ببرد.
«فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْني!»
معنــاي ايــن جملــه ايــن اســت كــه دوري او بــه قــدر دو قــوس و يــا دو ذراع و يــا كمتــر از آن بــود.
«فَـاَوْحي اِليعَبْدِهِما اَوْحي!»

ضمير در هر دو «اَوْحي» به جبرئيل برمي گردد، البته اين در آن فرضي است كه ضميرهاي گذشته هم به او برگردد. آن وقت معناي جمله چنين مي‌شود: كه جبرئيل وحي برد نزد بنده خدا كه همان رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله باشد، آن چه را كه وحي برد.
«ما كَذَبَ الْفُؤادُ ما رَاي!»
در جمله فوق از قلب نفي كذب كرده و معنايش اين است كه فؤاد در آن چه ديده بود دروغ نگفت. فؤاد رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله دروغ نگفت به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله آن چه را كه ديده بود، و خلاصــه رؤيت فــؤاد رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در آن چه كه ديد رؤيتي صادق بود.
و اين تازگي ندارد كه رؤيت را كه در اصل به معناي ديدن چشم است به فؤاد نسبت داده شود، چون براي انسان يك نوع ادراك شهودي هست، كه وراي ادراك‌هايي است كه با يكي از حــواس ظاهري و يا باطني خود دارد، ادراكي است كه نه چشم و گوش و

ساير حواس ظاهري واسطه‌اند، و نه تخيل و فكر و ساير قواي باطني، اين كه مشاهده مي‌كنيم كه ما موجودي هستيم كه مي‌بينيم كه در اين درك عياني و شهودي نه چشم ما واسطــه است و نه فكــر ما.
آري ما همان طور كه محسوسات يكي از اين حواس ظاهري و باطني را درك مي‌كنيم اين را هم درك مي‌كنيم كه فلان محسوس را با فلان حس درك مي‌كنيم، و اين درك ربطي به آن حس ندارد، بلكه كار نفس است، كه قرآن كريم از آن تعبير به فؤاد فرموده است.
و در آيه شريفه هيچ دليلي كه دلالت كند بر اين كه متعلق رؤيت خداي سبحان است، و خدا بوده كه مرئي براي آن جناب واقع شده، نيست بلكه آن چه مرئي آن جناب واقع شده همان افق اعلي و دنو و تدلي و نيز اين بوده كه آن چه به وي وحي مي‌شود خدا
(328) ملائكه
وحي كرده، و اين نام برده‌ها همان‌هايي هستند كه در آيات قبلي آمده بود، همه‌اش از سنخ آيات خدائي براي آن جناب بوده است. مؤيد اين گفتار ما آيه شريفه «مـا زاغَ الْبَصَـرُ وَ مـا طَغـي.لَقَـدْ رَاي مِـنْ اياتِ رَبِّهِ الْكُبْـري،» است كه مي‌فرمايد آن چه ديده بود از آيات كبراي پروردگارش بود. اگر هم فرض كنيم كه منظور ديدن خود خداي‌تعالي است باز اشكالي ندارد چون ديدن خدا را به قلب نسبت داده و ديدن قلب غير از ديدن چشم‌است‌كه تنها مربوط به‌اجسام است و تعلقش به خداي‌تعالي محال است.(1)

1- الميــزان ج: 37، ص 56.
رؤيت مجدد جبرئيل در سفر معراج (329)
«وَ لَقَدْ رَاهُ نَزْلَةً اُخْري....» (13 / نجم)
از اين آيه به بعد مي‌خواهد از يك نزول ديگر غير آن نزولي كه در آيات سابق بود خبر دهد. با در نظر داشتن اين كه مفسرين فاعل (رآه) را رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله دانسته و ضمير مفعولي در آن را به جبرئيل برگردانده‌اند، قهرا منظور از «نَزْلَـةً» نازل شدن جبرئيل بر آن جناب خواهد بود، نازل شدنش براي اين كه آن جناب را به معراج ببرد، و جمله «عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهي،» ظرف براي رؤيت است، نه براي نازل شدن، و مراد از رؤيت آن جناب جبرئيل است، به صورت اصلي‌اش، و معناي جمله اين است كه جبرئيل يك بار ديگر به صورت اصلي‌اش در برابر رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در آمد، تا به معراجش ببرد، و اين جريان كنار سِدْرَةِ الْمُنْتَهي واقع شد.
(330) ملائكه
پس از آن چه گذشت صحت اين نظريه هم روشن شد كه بگوييم ضمير مفعولي به خداي تعالي برگردد، و مراد از رؤيت هم رؤيت هم قلبي، و مراد به نزله اخري هم نازل شدن رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله در معراج به كنار سِدْرَةِ الْمُنْتَهي باشد، آن وقت معناي آيه چنين مي‌شود: كه رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله يك بار ديگر نزد سِدْرَةِ الْمُنْتَهي نازل شد، و اين وقتي بود كه به معــراج مي‌رفــت، و در آن نزله خــدا را مانند نــزلــه اول با قلب خود ديدار كرد.
«عِنْــدَ سِــدْرَةِ الْمُنْتَهــي. عِنْدَهــا جَنَّــةُ الْمَـأْوي. اِذْ يَغْشَــي السِّدْرَةَ ما يَغْشي!»
كلمه « سِدْرَةِ» به معناي يك درخت سدر است، و كلمه «الْمُنْتَهي» گويا نام مكاني باشد و شايد مراد از منتهاي آسمان‌ها باشد به دليل اين كه جنت مأوي در آسمان‌ها است، چون در آيه «وَ فِـي السَّمـاءِ رِزْقُكُـمْ وَ مـا تُـوعَـدُونَ!» فرموده: هم رزق شما در آسمان اســت، و هم آن بهشتي كه وعده داده شده‌ايد.
رؤيت مجدد جبرئيل در سفر معراج (331)
و اما اين كه اين درخت سدره چه درختي است؟ در كلام خداي تعالي چيزي كه تفسيرش كرده باشد نيافتيم، و مثل اين كه بناي خداي تعالي در اين جا بر اين است كه به‌طــور مبهم و با اشاره سخن بگويد، مؤيد اين معنا جمله «اِذْ يَغْشَي السِّدْرَةَ ما يَغْشي،» است، كه در آن سخن از مستوري رفته

است.
«عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوي!»
يعني بهشتي كه مؤمنين براي هميشه در آن منزل مي‌كنند. چون بهشت ديگري هست موقت، و آن بهشت برزخ است، كه مدتش تا روز قيامت تمام مي‌شود، و جنات مأوي بعد از قيامت است هم چنان كه فرمود:«فَلَهُمْ جَنّاتُ الْمَأْوي نُزُلاً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ ـ مؤمنين جنت مأوي دارند و به پاداش كارهاي نيكي كه مي‌كرده‌اند در آنجا نازل
(332) ملائكه
مي‌شوند،» و نيز فرموده:«فَإذا جاءَتِ الطّامَّةُ الْكُبْري ـ تا آن‌جا كه مي‌فرمايد:«فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ‌الْمَأْوي ـ چون قيامت بيايد چنين و چنان مي‌شود، پس به درستي كه جنت منزلگاه خواهد بود.» و اين جنت المأوي به طوري كه آيه 22 سوره ذاريات دلالت مي‌كرد در آسمان واقع است.
«إِذْ يَغْشَي السِّدْرَةَ ما يَغْشي!» معناي آيه اين است كه آن زمان كه احاطه مي‌يابد به سدرة آن چه احاطه مي‌يابد. در اين جا هم خداي تعالي مطلب را مبهم گذاشته نفرموده چه چيز به سدره احاطه مي‌يابد، چون گفتيم بناي خداي تعالي بر ابهام است.
«ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغي!» «زيغ بصر» به اين معناست كه چشم آدمي چيزي را به آن صورت كه هست نبيند و طوري ديگر ببيند، و طغيان بصر به اين معني است كه چيزي را ببيند كه اصلاً حقيقت ندارد و منظور از بصر چشم رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله است.
رؤيت مجدد جبرئيل در سفر معراج (333)
و معناي آيه اين است كه چشم رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله آن چه را كه ديد بر غير صفت حقيقي‌اش نديد، و چيزي را هم كه حقيقت ندارد نديد، بلكه هر چه ديد درست ديد، و مراد به اين ديدن رؤيت قلبي است، نه رؤيت با ديده سر. چون مي‌دانيم منظور از ديدن همان حقيقتي است كه در آيه «وَ لَقَدْ رَاهُ نَزْلَةً أُخْري،» منظور است. چون صريحا مي‌فرمايد: رؤيت در اين نزله كه نزله دومي است مثل رؤيت در نزله اولي بود، و رؤيت نزله دومي رؤيت با فؤاد بود، كه درباره‌اش فرمود:
ـ «ما كَذَبَ‌الْفُؤادُ ما رَاي. اَفَتُمارُونَهُ عَلي ما يَري؟»
ـ «لَقَدْ رَاي مِنْ ايات رَبِّهِ الْكُبْري!»
معناي آيه اين است كه سوگند مي‌خورم كه بعضي از آيات پروردگارش را بديد، و با ديدن آن‌ها مشاهده پروردگارش برايش تمام شد، چون مشاهده خدا به قلب با
(334) ملائكه
مشاهده آيات او دست مي‌دهد، زيرا آيت بدان جهت كه آيت است به جز صاحب آيت را حكايت نمي‌كند، و از خودش هيچ حكايتي ندارد، و گرنه از

جهت خودش اگر حكايت كند ديگر آيت نمي‌شود.
هـم چنــان كه خــودش فرمــود: «وَ لا يُحيطُــونَ بِـه عِلْمــا ـ به هيچ وجه به او احاطه علمي نمي‌يابند.» (1)

1- الميــزان ج: 37، ص 62.
حمايت خدا و جبرئيل از رسولان خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله (335)
«اِنْ تَظاهَرا عَلَيْهِ فَأِنَّ اللّهَ هُوَ مَوْليهُ وَ جِبْريلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنينَ وَ الْمَلائِكَةُ بَعْـدَ ذلِكَ ظَهيرٌ!» (4 / تحريم)
آيــه فوق مي‌خواهــد بفهماند خداي سبحان عنايت خاصه‌اي به رسول‌اللّه صلي‌الله‌عليه‌وآله دارد، و به همين جهــت بدون هيچ واسطــه‌اي از مخلوقاتش خود او وي را ياري مي‌كند، و متولــي امور او مي‌شود، و كلمه «مولي» به معناي ولــي و سرپرستي است كه عهــده‌دار متولــي عليــه باشــد و او را در هر خطــري كه تهديــدش كند يــاري نمايد.
«وَ الْمَــلائِكَــةُ بَعْــدَ ذلِـــكَ ظَهيـــرٌ!»
اين جمله مي‌خواهد بفهماند ملائكه در پشتيباني پيامبر متحد و متفقند، گوئي در صف واحدي قرار دارند، و مثل تن واحدند، و اگر فرمود: ملائكه بعد از خدا و جبرئيل و
(336) ملائكه
صالــح مؤمنين پشتيبــان اويند، براي اين بـود كه پشتيباني ملائكه را بزرگ جلوه دهد، تو گوئي نامبردگــان در اول آيه يك طــرف و ملائكـه به تنهائي يك طرف قرار دارند.(1)

«قُـلْ مَـنْ كـانَ عَـدُوّا لِجِبْريـلَ فَـاِنَّـهُ نَزَّلَـهُ عَلـي قَلْبِـكَ!» (97 / بقره)
سياق آيه دلالت دارد بر اين كه آيه شريفه در پاسخ از سخني نازل شده كه يهود
1- الـميـــــزان ج : 38، ص 311.
عقايد باطل و دشمني يهود در مورد جبرئيل (337)
گفته بودند، و آن اين بود كه ايمان نياوردن خود بر آن چه به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله نازل شده تعليل كرده‌اند به اين كه ما با جبرئيل كه براي او وحي مي‌آورد دشمنيم، شاهد بر اين كه يهــود چنين حرفي زده بودند اين است كه خداي سبحــان درباره قــرآن و جبرئيل با هم در اين دو آيه سخن گفته است. رواياتي هم كه در شأن نزول آيه وارد شده اين را تأييد مي‌كند.
و امّا آيات مورد بحث در پاسخ از اين كه گفتند: ما به قرآن ايمان نمي‌آوريم براي اين كه با جبرئيل كه قرآن را نازل مي‌كند دشمنيم مي‌فرمايد: اولاً ـ جبرئيل از پيش از خود قــرآن را نمي‌آورد بلكه به اذن خــدا بر قلب تو نازل مي‌كند. پس دشمني يهود با جبرئيل نبايد باعث شود كه از كلامي كه به اذن خدا مي‌آورد اعراض كنند. و ثانيا ـ قرآن كتاب‌هاي بر حق و آسماني قبل از خودش را تصديق مي‌كند و معنا ندارد كه كسي به (338) ملائكه
كتابي ايمان بياورد، و به كتابي كه آن را تصديق مي‌كند ايمان نياورد. و ثالثا ـ قرآن مايه هدايــت كسانــي است كه به وي ايمان بيــاورند. و رابعــا ـ قرآن بشارت است، و چگونه ممكــن اســت شخــص عاقــل از هدايت چشــم پوشيــده، بشارت‌هــاي آن را به‌خاطر اين كه دشمن آن را آورده، نـاديـده بگيـرد؟
و از بهانه دوّمشان كه گفتند: ما با جبرئيل دشمنيم جواب مي‌دهد به اين كه جبرئيل فرشته‌اي از فرشتگان خداست، و جز امتثال دستورات خداي سبحان كاري ندارد، مثل ميكائيل و ساير ملائكه، كه همگي بندگان مكّرم خدايند، و خدا آن چه امر كند، نافرماني نمي‌كننــد و هـر دستــوري بدهــد انجــام مي‌دهند.
و هم‌چنين رسولان خدا از ناحيه خود كاره‌اي نيستند و هر چه دارند به وسيله خدا و از ناحيه اوست. خشمشان و دشمني‌هايشان براي خداست، پس هر كس با خدا و ملائكه
عقايد باطل و دشمني يهود در مورد جبرئيل (339)
او، و پيامبرانش، و جبرئيلش و ميكائيلش دشمني كند خدا دشمن اوست.

اين بود آن دو جوابــي كـه دو آيه موردبحث بدان اشــاره دارد.(1)
1- الميزان ج: 2، ص 18.

فصل هشتم:ملك الموت و وظيفه تحويل گيرندگان جان

«اَللّهُ يَتَوَفَّي الاَْنْفُسَ حينَ مَوْتِها وَ الَّتي لَمْ تَمُتْ فيمَنامِها فَيُمْسِكُ الَّتي قَضي عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَ يُرْسِلُ الاُْخْري!» (42 / زمر)
ـ خداســت آن كسي كه جان‌ها را در دم مــرگ و هم از كسانــي كه نمرده‌انــد ولي
(341)
به خــواب رفته‌انـد مي‌گيرنــد، آن گاه آن كه قضــاي مرگش رانــده شده نگــه مي‌دارد، و آن ديگــران را رهــا مي‌كند.
چون كلمه «تَوَفّي» و «اِسْتيفا» به معناي گرفتن حق به تمام و كمال است و مضمون اين آيه از گرفتن، و رها كردن ظاهر در اين است كه ميان نفس و بدن دوئيت و فرق است.
باز از آن جمله اين است:«وَ قالُوا ءَاِذا ضَلَلْنا في الاَْرْضِ اَئِنّا لَفي خَلْقٍ جَديدٍ بَلْ هُمْ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ كافِرُونَ قُلْ يَتَوَفّكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلي رَبِّكُمْ تُرجَعُونَ ـ و گفتند آيا بعد از آن كه در زمين گم شديم، و دوباره به خلقت جديدي در مي‌آئيم؟اين سخن از ايشان صرف استبعاد است، و دليلي بر آن ندارند، بلكه علت آن است كه ايماني به ديدار پروردگارشان ندارند، بگو در دم مرگ آن فرشته مرگي كه موكل بر شماست شما را به تمام و كمال مي‌گيرد، و سپس به سوي پروردگارتان برمي‌گرديد.»
(342) ملائكه
كه خداي سبحان يكي از شبهه‌هاي كفار منكر معاد را ذكر مي‌كند، و آن اين است كه بعد از مردن و جدائي اجزاي بدن (از آب و خاك و معدني‌هايش) و جدائي اعضاي آن، از دست و پا و چشم و گوشش، و نابودي همان اجزاء عضويش و دگرگون شدن صورت‌ها و گم گشتن در زمين، به طوري كه ديگر هيچ با شعوري نتواند ما را از خاك ديگران تشخيص دهد، دوباره خلقت جديدي به خود مي‌گيريم؟
و اين شبهه هيچ اساسي به غير استبعاد ندارد، و خداي تعالي پاسخ آن را به رسول گرامي‌اش ياد مي‌دهد و مي‌فرمايد: بگو شما بعد از مردن گم نمي‌شويد، و اجزاي شما ناپديد و درهم و بر هم نمي‌گــردد، چون فرشته‌اي كه موكل به شماست، شما را به تمامي و كمال تحويل مي‌گيرد و نمي‌گذارد گم شويد، بلكه در قبضه و حفاظت او هستيد. آنچه از شما گم و درهم و برهم مي‌شــود، بدن‌هاي شماست، نه نفس شما و يا به‌گونه
تحويل انسان به ملك مسئول قبض روح (343)
آن كسي كه يك عمــر مي‌گفت «مــن» و به او مي‌گفتند «تو».(1)

«وَ لَــوْ تَرىآ اِذْ يَتَوَفَّي الَّذيــنَ كَفَرُوا الْمَلئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ اَدْبرَهُمْ!» (50 / انفال)

1- الـميـــــزان ج: 2، ص256.

(344) ملائكه

كلمه «تَوَفّي» به معناي گرفتن تمامي حق است، و بيشتر در كلام الهي به معناي قبض روح استعمال مي‌شود، و در اين آيه آن را به ملائكه نسبت داده، و در برخي آيات آن را به ملكوت منسوب كرده، مانند آيه:«قُلْ يَتَوَفّكُمْ مَلَكُالْمَوْتِ الَّذي وُكِّلَ بِكُمْ،» و در برخي ديگر به خداي سبحان نسبت داده و فرموده: «اَللّهُ يَتَوَفَّي الاَنْفُسَ حينَ مَوْتِها ـ خداونــد جان‌ها را در هنگــام مردنش مي‌گيرد.»

اين خود دليل بر اين است كه قبض روح كار ملك‌الموت است و ملك‌الموت كاركناني دارد كه به اذن او و به امرش جان‌ها را مي‌گيرند، و خود او به اذن خدا و به امر او عمل مي‌كند، و به همين جهت، هم صحيح است گرفتن ارواح را به ملائكه نسبت داد و هم به ملك‌الموت منسوب كرد و هم به‌خداي سبحان.

مأموريت حساس زير دستان ملك الموت (345)
«حَتّيآ اِذا جاآءَ اَحَدَكُمُ الْمَــوْتُ تَــوَفَّتْهُ رُسُلُنا وَ هُمْ لا يُفَرِّطُونَ!» (61 / انعام)
خــداي سبحان از طرفي ملائكه خود را چنين توصيف كرده كه«يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ ـ هر چه را كه مأمــور شوند انجام مي‌دهنــد،» و از طرف ديگــر فرموده هر امتي گروگان اجل خويش اســت، وقتي اجلشــان فرا رسد حتي براي يك ساعت نمي‌تواننــد آن را پس و پيش كنند.
از آن دو بيان استفــاده مي‌شود كه ملائكه مأمور قبض ارواح نيز از حدود مأموريــت خود تجاوز نكــرده و در انجام آن كوتاهــي نمي‌كنند. وقتــي معلومشان شد كه فلان شخص بايستي در فلان ساعت و در تحت فلان شرايط قبض روح شود حتي
(346) ملائكه
يــك لحظـه او را مهلــت نمي‌دهند. اين آن معنائــي است كه از آيــه استفــاده مي‌شود.
به هر حال بايد دانست كه اين رسل همانا كاركنان و اعوان ملك الموتند، به دليل اين كه در آيه «قُلْ يَتَوَفّكُمْ مَلَكُالْمَوْتِ الَّذي وُكِّلَ بِكُمْ،» نسبت قبض ارواح را تنها به ملك‌الموت مي‌دهد و هيچ منافاتي هم ندارد كه يك جا نسبت آن را به ملك الموت داده و در جاي ديگر يعني آيه مورد بحث به رسل و در مورد ديگر يعني آيه «اَللّهُ يَتَوَفَّي الاَنْفُسَ،» به پروردگار داده باشد چه اين خود يك نحوه تفنن در مراتب نسبت است، از نظر اين كه هر امري به خداي سبحان منتهي مي‌شود، و او مالك و متصرف علي‌الاطلاق است، قبــض ارواح را نيز به او نسبــت مي‌دهد. و از نظر اين كه ملك‌الموت مأمور خداوند است به او نسبت مي‌دهد و از نظر اين كه اعــوان او اسبــاب كار اويند به آنان نيــز منتسب مي‌كند.(1)
مأموريت حساس زير دستان ملك الموت (347)

«قُـلْ يَتَوَفّكُـمْ مَلَـكُ الْمَـوْتِ الَّـذي وُكِّـلَ بِكُـمْ ثُمَّ اِلـي رَبِّكُمْ تُرجَعُونَ!»
(11 / سجده)
كلمه «تَوَفّي» به معناي اين است كه چيزي را به طور كامل دريافت كني. اگر در اين آيه قبض روح و توفي را به ملك الموت و در آيه «اَللّهُ يَتَوَفَّي الاَنْفُسَ حينَ مَوْتِها ـ خدا جان‌ها را هنگام مردنش مي‌گيرد،» به خدا نسبت داده، و در آيه: « حَتّي اِذا جآءَ اَحَدَكُمُ
1- الميزان ج: 17، ص 157.
(348) ملائكه
الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا ـ تا آن كه مرگ يكي شان برسد فرستادگان ما او را مي‌ميرانند،» به فرستادگان، و در آيه «اَلَّذينَ تَتَوَفّيهُمُ الْمَلائِكَةُ ظالِمي اَنْفُسِهِمْ ـ آنان كه در حالي ملائكه قبض روحشان مي‌كنند كه ستمگر به خويشند،» به ملائكه نسبت داده، به خاطر اختلاف مراتب اسباب است، سبب نزديك‌تر به ميت ملائكه است، كه از طرف ملك‌الموت فرستاده مي‌شوند، و سبب دورتر از آنان خود مك الموت است، كه مافوق آنان است، و امر خداي‌تعالي را نخست او اجرا مي‌كند، و به ايشان دستور مي‌دهد، خداي تعالي هم ما فوق همه آنان و محيط بر آنان، و سبب اعلاي ميراندن و مسبب‌الاسباب است، و اگر بخواهيم اين جريان را با مثلي مجسم سازيم، نظير عمل كتابت است كه هم به قلم نسبت مي‌دهيم، و مي‌گوئيم قلم‌خوب مي‌نويسد، و هم به‌دست و انگشتان‌نسبت مي‌دهيم، و مي‌گوئيم دست فلاني به نوشتن روان است و هم به انسان نسبت مي‌دهيم و مي‌گوئيم
وجود سلسله مراتب در ملائكه مأمور اخذ روح (349)
فلانـي خـوب مي‌نـويسـد.
ـ «ثُمَّ اِلي رَبِّكُمْ تُرجَعُونَ!»
اين رجوع همان است كه در آيه قبلي از آن به لقاي خدا تعبير كرده بود، و موطن و جاي آن روز قيامت است، كه بايد بعد از توفي و مردن انجام شود، و براي فهماندن اين بعديت تعبير به «ثُمَّ» كرد، كه تراخي و بعديت را مي‌رساند.
ـ حقيقـت مرگ بطلان و نابـود شدن انسـان نيست، و شما انسان‌هـا در زميـن گم نمي‌شويـد، بلكه ملك‌الموت شما را بدون اين كه چيزي از شما كم شود بلكه به‌طور كامـل مي‌گيـرد و شمـا را از بدن‌هايتـان بيـرون مي‌كشـد، به آن معنـا كـه علاقـه شمـا را از بدن‌هايتان قطع مي‌كند.

چون تمام حقيقت شما ارواح شماست، پس شما يعني همان كسي كه كلمه (شما)
(350) ملائكه
خطاب به ايشان است، (و يك عمر مي‌گفتيد من و شما،) بعد از مردن هم محفوظ و زنده‌ايد، و چيزي از شما گم نمي‌شود، آن چه گم مي‌شود و از حالي به حالي تغيير مي‌يابد، و از اوّل خلقتش دائما در تحول و دستخوش تغيير بود، بدن‌هاي شما بود، نه شما، و شما بعد از مردن بدن‌ها محفوظ مي‌مانيد، يا به سوي پروردگارتان مبعوث گشته، دوباره به بدن‌هايتان بر مي‌گرديد.
ايــن آيه از روشن‌ترين آيات قرآني است كه دلالت بر تجّرد نفس مي‌كند و مي‌فهمانــد كه نفس غيــر از بدن اســت، نه جــزء آن اســت، و نه حالي از حالات آن.(1)
1- الـميـــــزان ج: 32، ص85.
وجود سلسله مراتب در ملائكه مأمور اخذ روح (351)

«اَلَّذيــنَ تَتَوَفّيهُمُ الْمَلائِكَةُ طَيِّبينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِما كُنْتُــمْ تَعْمَلُونَ!» (32 / نحل)
معناي «طيب» بودن متقين در حال توفي و مرگ، خلوص آنان از خبث ظلم است، در مقابل مستكبرين، كه ايشان را به ظلم در حال مرگ توصيف كرده و فرموده است: «اَلَّذينَ تَتَوَفّيهُمُ الْمَلائِكَةُ ظالِمي اَنْفُسِهِمْ!»
معناي آيه چنين مي‌شود: «متقين كساني هستند كه ملائكه آنان را قبض روح مي‌كنند، در حالي كه از خبث ظلم ـ شرك و معاصي ـ عارينـد، و به ايشان مي‌گويند سلام عليكم ـ كه
 ملائكه
تأميــن قولي آنان اســت به ايشان ـ به جنّــت درآئيد، به پاداش آن چه مي‌كرديد، و به اين سخــن ايشـان را به سوي بهشــت راهنمائـي مي‌كنند.»
پس اين آيه همان طور كه ملاحظه مي‌فرماييد متقين را به پاكي و تخلص از آلودگي به ظلم وصف نموده، ايشان را وعده امنيت و راهنمائي به سوي بهشت مي‌دهد، پس در نتيجه برگشت معنايش به اين آيه است كه مي‌فرمايد:«اَلَّذينَ ءَامَنُواْ وَ لَمْ يَلْبِسُوآ ايمنَهُمْ بِظُلْمٍ اُولآئِكَ لَهُمُ الاَْمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ: كساني كه ايمان آوردند و ايمان خود را مشوب به ظلم نكردند، چنان كساني داراي امنيت، و راه يافتگانند.»(1)
1- الـميـــــزان ج: 24، ص85.

خطاب ملائكه در لحظه مرگ كفار

«اَلَّذينَ تَتَوَفّيهُمُ الْمَلائِكَةُ ظالِمي اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ ما كُنّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ!»
(28 / نحل)
كافران كه ملائكه جان‌هايشان را مي‌گيرند در حالي كه سرگرم ظلم و كفر خويشند ناگهان تسليم گشته خضوع و انقياد پيش مي‌گيرند، و چنين وانمود مي‌كنند كه هيچ كار زشتي نكرده‌اند، ولي در همان حالت مرگ، گفتارشان را رد مي‌كنند و تكذيبشان مي‌كنند و به ايشان گفته مي‌شود آري شما چنين و چنان كرديد و خدا به آن چه مي‌كرديد قبل از اين كه به اين ورطه بيفتيد به وصف‌تان آگاه بود.
(354) ملائكه
«فَادْخُلُوا اَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدينَ فيها فَلَبِئْسَ مَثْوَي الْمُتَكَبِّرينَ!» خطاب در اين آيه مانند خطاب در آيه: «اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَ السُّوءَ عَلَي الْكافِرينَ،» و در «اَلَّذينَ تَتَوَفّاهُمُ الْمَلائِكَةُ،» به مجموع كافرين است، نه يك يك آنان. بنابراين، برگشت معناي آيه نظير اين مي‌شود كه گفته شود: «تا يك‌يك شما از دري از درهاي جهنّم كه مناسب اعمال‌تان اســت وارد شويد.» (1)

1- الميزان ج: 24، ص 82.
خطاب ملائكه در لحظه مرگ مستضعفين (355)
«اِنَّ الَّـذينَ تَــوَفّيهُمُ الْمَلائِكَةُ ظالِمياَ اَنْفُسِهِمْ. قالُوا كُنّا مُسْتَضْعَفينَ فِياْلاَرْضِ....» (97 و 98/نساء)
مراد از «ظلم» در آيه بالا، ظلم به نفس است. كساني كه آيه درباره شان سخن مي‌گويد به واسطه آن كه در شهرهاي شرك قرار گرفته و در بين كفار زندگي مي‌كرده‌اند و وسيله‌اي نداشته‌اند كه به وسيله آن معارف دين را بياموزند و وظايف بندگي و عبوديت را كه دين به سوي آن فرا مي‌خواند، بر پا دارند و از اين رو اعراض كرده و اقامه شعائر ديني نكرده‌اند.
خداوند هر گاه ظالمين را به طور مطلق ذكر كرده، ظلم را به اعراض از دين خدا و جستجــوي دين كج و تحريف شده، تفسير كرده است. اين آيه اجمالاً دلالت دارد بر
(356) ملائكه
همان معنائي كه اخبــار، آن را «سئــوال قبر» يعنــي سئوال ملائكــه از ديــن ميــت بعد از فرا رسيدن مرگ ناميده است.
سئوال ملائكه اين بود: «فيمَ كُنْتُم ـ در چه ديني بوديد؟» اين سئوال از ديني است كه اينان در زندگي داشتند. اينان كه مورد سئوال قرار گرفته‌اند داراي يك حال عادي معتنابه و مورد توجهي نبوده‌اند و لذا در جواب گفتند كه «در سرزميني زندگي مي‌كرده‌اند كه نمي‌توانسته‌اند در آنجا متلبس به دين گردند، زيرا اهالي آن سرزمين قوي و مشرك و زورمند بودند و با ايشان به طوري كه با افراد ضعيف معامله مي‌شود، معامله كردند و نگذاشتند كه ايشان شرايع دين را اخذ كرده و بدان عمل كنند.» اين استضعافي كه از آن ياد كرده‌اند اگر در اين گفته صادق باشند، از آن جهت برايشان پيش آمده كه براي هميشه در سرزمين شرك باقي مانده و مشركين بر سرزمين نام
خطاب ملائكه در لحظه مرگ مستضعفين (357)
برده تسلط پيدا كرده بودند ولي اين مشركين بر سرزمين‌هاي ديگر تسلطي نداشتند بنابر اين، مستضعفين در هر حال مستضعف نبودند بلكه در حالي مستضعف بودند كه مي‌توانسته‌اند آن حال را به واسطه خروج و مسافرت تغيير بدهند و روي اين اصل، ملائكه دعواي استضعاف آنان را به اين بيان تكذيب كردند كه زمين، زمين خداست. زمين، وسيع‌تر از آن محلي بوده كه اينان در آن واقع شده و ملازم آن شده‌اند و براي اينان ممكن بود

که مهاجرت کرده و از حومه استضعاف خارج شوند، و بنابر این حقیقتا مستضعف نبوده‌اند چون قدرت داشتند از قید و بند استضعاف خارج شوند ولي به واسطه سوء اختیار خود این حال را اختیار کردند.
ملائکه، کلمه «اَرْض» را به کلمه «اَللّه» اضافه کردند و گفتند: «اَرْضُ اللّه». این اضافه خالي از این ایماء نیست به این که خداوند اولاً در زمین خود وسعتي فراهم فرموده و
(358) ملائکه
سپس مردم را دعوت به ایمان و عمل کرده است همان طور که پس از دو آیه دیگر اشعار بر همین معني هست: «وَ مَنْ يُهاجِرْ في سَبيلِ اللّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُراغَماكَثيراوَسَعَةً!» (100 / نساء) «اِلاَّ الْمُسْتَضْعَفينَ مِنَ الرِّجالِ وَ النِّسآءِ وَ الْوِلْدانِ لايَسْتَطيعُونَ حيلَةً وَ لا يَهْتَدُونَ سَبيلاً!» (98 / نساء)
این آیه دلالَت دارد بر این که ستمکاران نام برده در آیه قبلي، مستضعف نبوده‌اند زیرا مي‌توانسته‌اند که قید و بند استضعاف را از خود بردارند و استضعاف تنها صفت عده‌اي است که در این آیه ذکر شده است و معني آیه این است که:
«مگر آن‌هایي که استطاعت و تمکّن ندارند که براي دفع استضعافي که از ناحیه مشرکین متوجه آنان است بیندیشند و راهي هم پیدا نمي‌کنند که به وسیله آن از شر مشرکین خلاص گردند.»(1)
خطاب ملائکه در لحظه مرگ مستضعفین (359)

«وَقالَ الَّذينَ لايَرْجُونَ لِقاءَنالَوْلااُنْزِلَ عَلَيْنَاالْمَلائِكَةُ اَوْنَري رَبَّنالَقَدِ اسْتَكْبَرُوا في اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبيرا. يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلائِكَةَ لا بُشْري يَـوْمَئِـذٍ لِلْمُجْـرِميـنَ وَ يَقُـولُـونَ حِجْـرا مَحْجُـورا!» (21و22 / فرقان)
كلمه «حِجْرا مَحْجُورا» اصطلاحي بود كه از مشركين كه هنگام ديدن كسي كه از او ترسي داشتند به زبان مي‌آوردند، و قرآن كريم در اين آيه مي‌فرمايد كفار وقتي ملائكه
1- الـميـــــزان ج: 9 ، ص 77.
(360) ملائكه
را ببيننـد آن وقت هم اين كلمـه را مي‌گويند، و خيال مي‌كنند آن فايده‌اي برايشان دارد.
معنـاي اين آيـه اين است كـه روزي مجـرمين كه اميدوار لقاي خدا نيستند ملائكه را ببينند، در آن موقع هيچگونه بشـارتي بـراي عموم مجرمين كه اينان طـائفـه‌اي از آنانند نخواهد بود.
اين آيه در موضع جواب از گفتار مشركين است كه گفتند: «چرا ملائكه به ما نازل نمي‌شوند؟» و امّا از اين اعتراضشان كه «چرا پروردگار را نمي‌بينيم؟» جواب نداد، براي اين كه ديدني كه آن‌ها منظورشان بوده، ديدن به چشم سر بوده، كه مستلزم جسمانيت و تجسم است، و خدا منزه از آن است، و امّا رؤيت به چشم يقين كه همان رؤيت قلبي اسـت، آن‌ها آن را سرشان نمي‌شد، و به فرض هم كه سرشان مي‌شد منظورشان از «اَوْ نَري رَبَّنا،» آن قسمت نبود.
زمان رؤيت ملائكه به وسيله كفار (361)
و امّا توضيح جواب از مسئله انزال ملائكه و رؤيت آنان، اين است كه اصل ديدن ملائكه را مسلم گرفته، كه روزي هست كه كفار ملائكه را ببينند، و درباره آن هيچ حرفي نزده، و به جاي آن از حال و وضع كفار در روز ديدن ملائكه خبر داده،تا به اين معنا اشاره كرده باشد كه در خواست ديدن ملائكه به نفعشان تمام نمي‌شود چون ملائكه را نخواهند ديد مگر در روزي كه با عذاب آتش روبه رو شده باشند، و اين وقتي است كه نشئه دنيوي مبدل به نشئه اخروي شود، هم چنان كه در جاي ديگر نيز به اين حقيقت اشاره نموده و فرموده: «ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ اِلاّ بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا اِذا مُنْظَرينَ ـ ملائكه را جز به حق نازل نمي‌كنيم، و وقتي نازل كنيم ديگر مهلت داده نمي‌شوند.» (8 / حجر)
پس كفار در حقيقت در اين درخواست خود استعجال در عذاب كرده‌اند، در حالي كه خود خيال مي‌كنند كه با اين درخواست خود خدا و رسول او را

عاجز و ناتوان مي‌كنند.
(362) ملائكه
و اما اين كه اين روزي كه آيه «يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلائِكَةَ،» بدان اشاره دارد چه روزي است؟ مفسّرين گفته‌اند: روز قيامت است، و لكن آن چه از سياق به كمك ساير آيات راجــع به اوصاف روز مرگ، و بعد از مرگ بر مي‌آيد، اين است كه مراد روز مرگ است.
مثلاً يكي‌از آيات راجع به مرگ آيه: «وَ لَوْ تَرىآ اِذِالظّٰلِمُونَ في غَمَراتِ‌الْمَوْتِ وَالْمَلآئِكَةُ باسِطُوا اَيْديهِمْ اَخْرِجُوآا اَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ ـ اگر ببيني زماني را كه ستمگران در سكرات مرگ قرارمي‌گيرند و ملائكه دست دراز كرده، كه جان خود بيرون دهيد، امروز به عذاب خواري كيفر خواهيد شد،» (93/انعام) مي‌باشد. و يكي ديگر آيه «اَلَّذينَ تَتَوَفّيهُمُ‌الْمَلائِكَةُ ظالِمياَنْفُسِهِمْ ـ كساني‌كه‌ملائكه جانشان‌رامي‌گيرند، درحالي‌كه به‌خود ستم كرده‌اند، ملَائكه به‌ايشان مي‌گويند: دردنيا درچه‌كاربوديد؟ مي‌گويند درزمين زيردست ديگران بوديم، مي‌پرسند: مگر زمين فراخ نبود كه در آن هجرت كنيد.» (28 / نحل) و آياتي ديگر.
زمان رؤيت ملائكه به وسيله كفار (363)
و همين مشاهدات دم مرگ است كه قرآن آن را برزخ خوانده، چون در آيات قرآني دلالت قطعي هست بر اين كه بعد از مرگ و قبل از قيامت ملائكه را مي‌بينند و با آنان گفتگو مي‌كنند.
و از سوي ديگر در مقام مخاصمه در پاسخ كسي كه ديدن ملائكه را انكار مي‌كند طبعا بايد اولين روزي را كه ملائكه را مي‌بيند به رخش كشيد، و آن روز مرگ است كه كفار با ديدن ملائكه بد حال مي‌شوند. پس ظاهر امر اين است كه آيه و دو آيه بعدش نظر به حال بــرزخ دارد، و رؤيــت كفار ملائكــه را در آن روز خاطــرنشان مي‌سازد، و حبط اعمال هم مربــوط به آن عالـم و حال اهل بهشت هم باز مربوط به آن عالم است.(1)
1- الميزان ج: 29، ص 286.
(364) ملائكه

«فَكَيْفَ اِذا تَوَفَّتْهُـمُ الْمَلائِكَـةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ اَدْبارَهُمْ!» (27 / محمّد)
اين آيه نتيجه‌گيري از مطالب آيه 25 همين سوره «اِنَّ الَّذيـنَ ارْتَـدُّوا عَلـي اَدْبارِهِـمْ،» درباره مرتدين است و معنايش چنين است: «اين است كه در امروز كه بعد از روشن شدن هدايت باز هر چه مي‌خواهند مي‌كنند، حال ببين در هنگامي كه ملائكه جانشان را مي‌گيرند و به صورت و پشتشان مي‌كوبند چه حالي دارند.»
نحوه شكنجه و اخذ جان مرتدين به وسيله ملائكه (365)
«ذلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا ما اَسْخَطَ اللّهَ وَ كَرِهُوا رِضْوانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمالَهُـمْ،» (28 / محمد)
كه اشاره «ذلِـكَ» به مطالب در آيه قبل است، كه از عذاب ملائكه در هنگام گرفتن جان آنان سخن مي‌گفت. سبب عقاب آنان اين است كه اعمالشان را به خاطر پيروي هر آن چه مايه خشم خداست، و كراهتشان از خشنودي خدا حبط شده، چون ديگر عمل صالحي برايشان نمانده و قهرا با عذاب خدا بدبخت و شقي مي‌شوند.(1)

1- الـميـــــزان ج36، 72
(366) ملائكه
«وَ لَـوْ تَـرىآ اِذْ يَتَـوَفَّـي الَّـذيـنَ كَفَـرُوا الْمَلئِكَـةُ. ذلِـكَ بِما قَدَّمَتْ اَيْـديكُـمْ وَاَنَّ اللّهَ لَيْـسَ بِظَلَّـمٍ لِلْعَبيـدِ !» (50 و 51 / انفـال)
«تَوَفّي» به معني گرفتن تمامي حق است. بيشتر در كلام الهي به معناي قبض روح استعمال مي‌شود، و در آيه آن را به ملائكه نسبت داده است. از ظاهر جمله «يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ اَدْبارَهُمْ،» برمي‌آيـد كه ملائكه هم از جلو كفـار را مي‌زدند و هم از پشت سر، و آن كنايــه است از احاطــه و تسلط ملائكه و اين كه ايشان را از همه طــرف مي‌زدنــد.
ملائكــه بــه ايشــان گفتنــد: «ذُوقُوا عَذابَ الْحَريــقِ ـ عذاب ســوزان را بچشيــد،» و مــراد به آن عــذاب آتش است.
«ذلِكَ بِماقَدَّمَتْ اَيْديكُمْ!» اين‌جمله تتّمه گفتاري‌است‌كه خداونداز ملائكه‌حكايت كرده،
تسلط ملائكه به كفار در جنگهاي صدر اسلام (367)
و يا اشاره به مجموع گفتار و كرداري است كه ملائكه با مشركين كردند، و معنايش اين است كه، اين عذاب سوزان را به شما مي‌چشانيم به خاطر آن رفتاري كه مي‌كرديد، و يا اين است كه، از همه طرف شما را مي‌زنيم و عذاب حريق را هم به شما مي‌چشانيم به‌خاطر آن رفتاري كه مي‌كرديد.
«وَ اَنَّ اللّهَ لَيْسَ بِظَلَّمٍ لِلْعَبيدِ!» معنايش اين است كه خداوند احدي از بندگان خود را ظلم نمي‌كند، چه خداي تعالي صراتش مستقيم، و در فعلش تخلف و اختلاف نيست، اگر يــك نفر را ظلــم كند همه را ظلم مي‌كند، و اگر ظالم باشد ظلاّم (بسيار ستمگر) هم خــواهــد بـود (دقـت فـرمـائيد.)
سياق آيات دلالت دارد بر اين كه مراد از آن‌هائي كه خداوند سبحان در توصيفشان فرموده كه ملائكه جان‌هايشان را مي‌گيرند و عذابشان مي‌كنند همان مشركيني هستند
(368) ملائكه
كـه در جنـگ بدر كشته شدند.(1)
1- الـميـــــــزان ج 17، ص 157.
تسلط ملائكه به كفار در جنگهاي صدر اسلام (369)

فصل نهم :نقش ملائکه در قیامت

وضع ملائكه بعد از به هم پيچيدن آسمان‌ها

«وَ تَرَي‌الْمَلائِكَةَ حافّينَ مِنْ حَوْلِ‌الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ....»(75 / زمر)
كلمه «حافّينَ» به معناي احاطه كردن و حلقه زدن دور چيزي است. و كلمه «عَرْش» عبارت است از آن مقامي كه فرامين و اوامر الهي از آن مقام صادر مي‌شود، فرامين
(370)
الهي‌اي كه با آن امر عالم را تدبير مي‌كند، و ملائكه عبارتند از مجريان مشيت خدا، و عـاملان به اوامـر او، و ديـدن مـلائكـه بـه اين حـال كنـايـه است از اين كه بعد از درهم پيچيـــده شـــدن آسمــان‌هــا، مــلائكــه را بــه ايــن صــورت و حــال مي‌بينــي.
و معناي آيه اين است كه تو در آن روز ملائكه را مي‌بيني، در حالي كه دور عرش حلقه زده، و پيرامون آن طواف مي‌كنند، تا اوامر صادره را اجرا كنند و نيز مي‌بيني كه ســرگــرم تسبيح خــدا بـا حمــد اوينــد. (1)

1- الـميـــــــــزان ج34، ص 156.
زمان شكافت آسمان و نزول ملائكه ساكن آن (371)
«وَ يَـوْمَ تَشَقَّــقُ السَّمــاءُ بِالْغَمامِ وَ نُــزِّلَ الْمَلائِكَةُ تَنْزيــلاً!» (25 / فرقان)
مــراد از «يَوْمَ = روز» روز قيامــت است. «تَشَقَّقُ» به معنــاي باز شدن است، و غمــام نام ابر است و اگــر ابر را غمام خوانده‌انــد، چون نور آفتاب را مي‌پوشانــد، مــانـنــد غــم كـه بــه معنــاي پـــــرده است.
ظاهر آيه اين است كه روز قيامت آسمان شكافته مي‌شود، و ابرهائي هم كه روي آن را پوشانده نيز باز مي‌شود، و ملائكه كه ساكنان آسمانند نازل مي‌شوند، و كفار ايشان را مي‌بينند، پس آيه قريب المعناي با آيه «وَ انْشَقَّتِ السَّماءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ واهِيَةٌ.وَ الْمَلَـكُ عَلي اَرْجائِها ـ آسمان شكافته شد پس آن در امروز سست است و فرشته بر كناره‌هاي آن است.»
(372) ملائكه
و بعيد نيست كه اين طرز سخن كنايه باشد از پاره شدن پرده‌هاي جهل، و بروز عالم آسمان ـ يعني عالم غيب ـ و بروز سكّان آن، كه همان ملائكه هستند، و نازل شدن ملائكه به زمين، كه محل زندگي بشر است.
و اگــر از واقعه قيامت تعبيــر به تشقّق كــرد، نه تفتّــح و امثــال آن، براي اين بود كــه دل‌ها را بيشتــر بترسانــد و هم‌چنين تنويــن در كلمــه «تَنْزيلاً» باز براي رسانــدن عظمــت آن‌روز است. (1)

1- الميـــــــــــزان ج 29، ص 291.
عروج پنجاه هزار ساله ملائك در قيامت (373)
«تَعْرُجُ الْمَلائِكَــةُ وَ الرُّوحُ اِلَيْهِ في يَــوْمٍ كانَ مِقْــدارُهُ خَمْسيــنَ اَلْفَ سَنَةٍ!» (4/معارج)
منظور از روزي كه مقدارش پنجاه هزار سال است، روز قيامت است. اگر آن روز با روزهاي دنيا و زمان جاري در آن تطبيق شود، معـادل پنجاه هزار ســال دنيا مي‌شود، (نه اين كه در آن جا هم از گردش خورشيد و ماه سال‌هائي شمسي و قمري پديد مي‌آيد. مراد به عروج ملائكه و روح در آن روز به سوي خدا اين است كه آن روز ملائكه به خداي برمي‌گردند. چون در آن روز تمامي عالم به او برمي‌گردد، آري روز قيامت روز ظهور هيچ و پوچ بودن اسباب، و از كار افتادن آن‌ها، و بطلان روابطي است كه در دنيا ملائكه (374)
بين اسباب و مسببات برقرار بود، آن روز تمام موجودات به سوي خداي تعالي عزّوجلّ برمي‌گردند، و هر موجودي در معراج خود به سوي او رجوع مي‌كند، و همه ملائكه پيرامــون عرش پروردگارشــان را فرامي‌گردند وصف مي‌كشند، همچنان‌كه فرمود: «وَ تَرَي‌الْمَلائِكَةَ حافّينَ مِنْ‌حَوْلِ‌الْعَرْشِ ـ ملائكه‌را مي‌بيني‌كه پيرامون عرش را فراگرفته‌اند،» و نيز فرموده: «يَوْمَ يَقُومُ‌الرُّوحُ وَالْمَلائِكَةُ‌صَفّا ـ روزي‌كه ملائكه و روح به صف مي‌ايستد.»
و مراد از روح آن روحي است كه درآيه شريفه:«قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي» ـ از امر خودش خوانده، و اين روح غير ملائكه است.(1)
1- الـميـــــزان ج39، ص 130
عروج پنجاه هزار ساله ملائك در قيامت (375)

«وَ الْمَلَـكُ عَلـي اَرْجـائِهـا وَ يَحْمِـلُ عَـرْشَ رَبِّـكَ فَـوْقَهُـمْ يَـوْمَئِـذٍ ثَمـانِيَـةٌ!» (17 / حاقه)
«فَاِذا نُفِـخَ فِـي الصُّورِ نَفْخَـةٌ واحِـدَةٌ!» ـ تعبير دميدن در صور كنايه است از مسئله قيامت، «وَ حُمِلَـتِ الأَرْضُ وَ الْجِبـالُ فَدُكَّتـا دَكَّـةً واحِـدَةً،» ـ كلمه «دكّ» معنايش كوبيدن سخت است، به طوري كه آن‌چه كوبيده مي‌شود خورده گشته، به صورت اجزايي ريز درآيد، منظور از حمل شدن زمين و جبال اين است كه قدرت الهي بر آن‌ها احاطه مي‌يابد، و اگر مصدر «دكّ» را با كلمه «واحده» توصيف كرد، براي اين بود كه به سرعت خورد شدن آن‌ها اشاره كند و بفهماند خورد شدن كوه‌ها و زمين احتياج به كوبيدن بار دوم ندارد.
(376) ملائكه
«فَيَـوْمَئِـذٍ وَقَعَـتِ الْـواقِعَـةُ!» ـ يعنـي در چنيـن روزي قيامـت بـه پـا مي‌شـود.
«وَ انْشَقَّـتِ السَّمـاءُ فَهِـيَ يَـوْمَئِـذٍ واهِيَـةٌ.وَ الْمَلَـكُ عَلي اَرْجائِهـا!» ـ ممكن است آيه شريفه در معناي آيه زير باشد كه مي‌فرمايد: «وَ يَوْمَ تَشَقَّقُ السَّماءُ بِالْغَمامِ وَ نُزِّلَ الْمَلائِكَةُ تَنْزيلاً ـ و روزي كه آسمان به ابرها پاره پاره مي‌شود و ملائكه به طور ناگفتني نازل مي‌گـردند.»
«وَ يَحْمِـلُ عَـرْشَ رَبِّـكَ فَـوْقَهُـمْ يَـوْمَئِـذٍ ثَمـانِيَـةٌ!» به طوري كه از مقتضاي سياق ظاهر مي‌شود به ملائكه برمي گردد و ظاهر كلام خداي تعالي بر مي‌آيد كه عرش در آن روز حاملين از ملائكه دارد. هم‌چنان كه از ظاهر آيه زير نيز اين معنا استفاده مي‌شود
تعداد ملائكه حامل عرش الهي در قيامت (377)
مي‌فرمايد: «اَلَّذينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ ـ كساني كه عرش را حمل مي‌كنند، و كساني كه پيرامون عرش هستند، پروردگار خود را به حمد تسبيح مي‌گويند، و به او ايمان مي‌آورند، و براي همه كساني كه ايمان آورده‌اند استغفار مي‌كنند.»
از ظاهر آيه مورد بحث بر مي‌آيد كه حاملان عرش در آن روز هشت نفرند، امّا اين كه اين هشت نفر از جنس ملائكه هستند و يا غير ايشان، آيه شريفه ساكت است، هر چند كه سياق آن خالي از اين اشعار نيست به اين‌كه از جنس ملك مي‌باشند. ممكن هم هست، غرض از ذكر انشقاق آسمان، و بودن ملائكه در اطراف آن، و اين‌كه حاملين عرش در آن روز هشت نفرند، اين باشد كه بفرمايد در آن روز ملائكه و آسمان و عرش براي انسان‌ها ظاهر مي‌شوند، هم‌چنان كه قرآن در اين باره فرموده:«وَ

تَرَي الّمَلائِكَةَ حافّينَ مِــنْ حَــوْلِ الّعَــرْشِ يُسَبِّحُــونَ بِحَمْــدِ رَبِّهِــمْ ـ مــلائكــه را مي‌بيني كه پيــرامــون عــرش را حلقــه‌وار گرفتــه‌انــد، و پــروردگــار خــود را به حمــد تسبيح مي‌گـوينـد.» (1)
(378) ملائكه

«يَـوْمَ يَقُـومُ الـرُّوحُ وَ الْمَـلائِكَـةُ صَفّا...» (38 / نبأ) «وَ جـاءَ رَبُّكَ وَ الْمَلَكُ صَفّـا صَفّـا.» (22/فجر)
مراد از روح مخلوقي امري است كه آيه «قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي،» بدان اشاره دارد. و
1- الـميـــزان ج 39، ص 107.
صف ملائكه وصف روح در روز قيامت (379)
كلمه «صفّا» حالي‌است از روح و ملائكه و اين‌كلمه حالت«صافّين»رامي‌رساند. و اي بسا از مقابله‌اي كه ميان روح و ملائكه انداخته استفاده شود كه روح به تنهائي يك صف را، و ملائكه همگي يك صف را تشكيل مي‌دهند.
جملـه «لا يَتَكَلَّمُونَ» بياني اسـت براي جملـه «لا يَمْلِكُونَ مِنْـهُ خِطـابـا،» و ضمير فاعل در آن به همه اهل محشـر برمي‌گـردد، چه روح و چه ملائكـه، چه انس و چه جن.
جمله «اِلاّ مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ،» مي‌خواهد بيان كند چه كساني در آن روز با اذن خدا سخـن مي‌گويند. «وَ قالَ صَوابا،» ـ تنها كساني حق سخن گفتن دارند كه خدا اذنشان داده باشـد، و سخني صواب بگويند، سخنـي كه حق محـض باشد، و آميختـه با باطل و خطا نباشـد، و اين جمله در حقيقـت قيدي است براي اذن خـدا، كأنّـه فرموده و خـدا اذن نمي‌دهـد مگر بـه چنيـن كسي.
(380) ملائكه
از نظر وقوع ذيـل آيه كه مي‌فرمايد: «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَةُ صَفّا!» بعد از جملـه «لا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطابا،» كه از ظاهرش بر مي‌آيد اين مالك نبودنشان مختص به يوم‌الفصل است، و نيز از نظر وقوع آن جمله در سياق تفصيل جزاي الهي طاغيان و متّقين، بر مي‌آيد كه مراد اين است كه ايشان مالكيت و اذن آن را ندارند كه خدا را در حكمي كه مي‌راند و رفتاري كه معمول مي‌دارد مورد خطاب و اعتراض قرار دهند، و يا دست به شفاعت بزنند. سئوالي كه در اين جا پيش مي‌آيد اين است كه چرا ملائكه استثناء نشدند، و بطور كلي فرمود:« لا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطـابا،» با اين كه ملائكه منزه از ايننـد كه به خداي تعالي اعتراضي بكنند.
پس معلوم مي‌شود مراد از خطابي كه فرموده مالك آن نيستند اعتراض به حكم و رفتار او نيست بلكه تنها همان مسئله شفاعت و ساير وسايل تخلّص از شر است، نظير
صف ملائكه وصف روح در روز قيامت (381)

عدل، بيع، دوستي، دعا، و در خواست كه در جاي ديگر فرموده:«مِنْ قَبْلِ اَنْ‌يَأْتِيَ يَوْمٌ لابَيْعٌ فيهِ وَ لا خُلَّةٌ وَ لا شَفـاعَةٌ ـ قبل از آن كه روزي فرا رسد كه نه بيع در آن هست نه دوستي و نه شفاعت.» (254 / بقره) «وَ لايُقْبَلُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا تَنْفَعُها شَفاعَةٌ ـ روزي كه از كسي نه عوض بپذيرند و نه شفاعتي سودي برايشان دارد.» (123 / بقره) سخن كوتاه اين كه ضمير فاعل در «يَمْلِكُونَ» به تمامي حاضران در يوم الفصل بر مي‌گردد، چه ملائكه و چه روح، و چه انس و چه جن ـ چون سياق آيه حكايت از عظمت و كبريائي خداي تعالي است، و در چنين سياقي همه مشمولند نه خصوص ملائكه و روح، و نه خصوص طاغيان.

ـ «وَ جـاءَ رَبُّكَ وَ الْمَلَكُ صَفّـا صَفّـا!»

در اين جمله نسبت به آمدن به خداي تعالي داده، و اين تعبير از متشابهات است كه

(382) ملائكه

آيه: «لَيْسَ كَمِثْلِه شَيْءٌ ـ هيچ چيزي مانند او نيست،» و آياتي كـه خواص قيـامت را ذكـر مي‌كنند و مثلاً مي‌فرمايند: آن روز همه اسباب‌ها از كار مي‌افتند و همه حجاب‌ها كنار مي‌رود، و بر همه مكشوف مي‌شود كه خدا حق مبين است ؛ اين متشابه را تفسير مي‌كنند و تشابه آن‌را برطرف مي‌سازد.

رواياتي هم كه مي‌گوينـد منظور از آمـدن امر خداسـت، و قـرآن هم مي‌فرمايد: «وَ الْأَمْـرُ يَوْمَئِـذٍ لِلّهِ ـ امر امـروز تنها براي خداسـت!» همـه در مقام رفع اين تشابه اسـت. و يا نسبـت آمـدن به خـدا دادن در آيـه شريفه از بـاب مجـاز عقلـي اسـت.

و امّا بحث دربـاره آمدن ملائكـه و اين‌كـه آمدنشـان صـف بـه صـف است نظير بحثـي است كـه در بـالا گـذشت.(1)

1- الميزان ج39، ص 441، وج 40 ص 224

«وَ نُفِخَ فِي‌الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمواتِ وَ مَنْ فِي‌الأَرْضِ اِلاّ مَنْ شاءَ اللّهُ!»
(68 / زمر)
ظاهر آن چه در كلام خداي تعالي در معناي نفخ صور آمده، اين است كه اين نفخ دو بار صورت مي‌گيرد، يك بار براي اين كه همه جانداران با هم بميرند، و يك بار هم براي اين كه همه مــردگــان زنــده شوند.
(384) ملائكه
جمله «اِلاّ مَنْ شاءَ اللّهُ» استثنائي است از اهل آسمان‌ها و زمين، و امّا اين كه اين استثنا شدگان كيايند؟ بعضي گفته‌اند: جبرئيل و ميكائيل و اسرافيل و عزرائيل‌اند، كه پيشوايان فرشتگانند، چون اين نام‌بردگان در هنگام نفخ صور نمي‌ميرند، بلكه بعد از آن مي‌ميرند. بعضي ديگر گفته‌اند: آن چهار نفر با حاملان عرشند. بعضي هم گفته‌اند: آن نامبردگان با رضوان و حور و مالك و ربانيه‌اند. هيچ يك از اين اقوال به دليلي از لفظ آيات كه بتوان بدان استناد جست مستند نيستند.
«نُفِــخَ فيهِ اُخْري فَاِذاهُــمْ قِيـامٌ يَنْظُــرُونَ!»
معناي آيه فوق اين است كه در صور نفخه ديگري دميده مي‌شود كه ناگهان همه از قبرها بر مي‌خيزند و منتظر مي‌ايستند تا چه دستوري برسد، و يا چه رفتاري با ايشان مي‌شود، و يا معنا اين است كه برمي‌خيزند و مبهوت و متحيّر نگاه مي‌كنند. و اگر در اين
وضع ملائكه در نفخه صور (385)
آيه آمده كه بعد از نفخه دوم بر مي‌خيزند و نظر مي‌كنند منافاتي با آيه: «وَ نُفِـخَ فِي الصُّـورِ فَاِذا هُـمْ مِـنَ الأَجْـداثِ اِلـي رَبِّهِـمْ يَنْسِلُـونَ ـ و رد صور دميده مي‌شود كه ناگهان از گورهاي خود به سوي پروردگارشان مي‌شتابند،» و مضمون آيه: «يَـوْمَ يُنْفَـخُ فِـي الصُّـورِ فَتَــأْتُــونَ اَفْـواجـا ـ روزي كه در صور دميده مي‌شود فوج فوج مي‌آيند،» و آيه «وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمواتِ وَ مَنْ فِي‌الأَرْضِ ـ روزي كه در صور دميده مي‌شود همه آنان كه در آسمان‌ها و آنان كه در زمينند به فزع در مي‌آيند،» (87 / نمل) ندارد.
براي اين كه فزعشان و دويدنشان به سوي عرصه محشر، و آمدن فوج فوجشان بدان‌جا، مانند به‌پاخواستن و نظر كردنشان حوادثي نزديك به همند، و چنان نيست كه با هم منافات داشته باشند. (1)
1- الـميـــــزان ج34، ص 145.
(386) ملائكه

«لا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ‌الأكْبَرُ وَ تَتَلَقّيهُمُ الْمَلائِكَةُ!» (103 / انبياء)
«اِنَّ الَّذينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنـي أُولئِكَ عَنْها مُبْعَدُونَ لا يَسْمَعُونَ حَسيسَها وَ هُمْ في مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خالِدُونَ ـ و كساني كه درباره آن‌ها از جانب ما قلم به نيكي رفته از جهنـم دور شـوند و حتي زمزمــه آن را نشنوند و در آن چه دل‌هايشان بخواهد جاودانند.»
استقبال ملائكه از مؤمنين در نفخه صور (387)
(101 و 102 / انبياء)
كلمــه «حَسيــسْ» به معنــي صــوتي است كه احساس شود و كلمه فزع اكبر به معناي ترس اعظم است، كه خــداي تعــالي خبر داده كه چنين ترسي در هنگام نفخ صور وقوع پيدا مي‌كنــد، و فرمــوده: «و چون در صور دميده شود همه كساني كه در آسمــان‌ها و زميننــد به فــزع مي‌افتند.»
معنــاي «وَ تَتَلَقّيهُــمُ الْمَلائِكَــةُ،» در آيه مــورد بحث ايــن است كه: ملائكه ايشان را با بشــارت استقبال مي‌كننــد و مي‌گوينــد: «هذا يَوْمُكُــمُ الَّذي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ـ اين بـود آن روز كه وعده داده مي‌شديــد.» (1)
1- الميزان ج 28، ص 183.
(388) ملائكه

«اِنَّ الَّذيــنَ قالُوا رَبُّنَــا اللّهُ ثُــمَّ اسْتَقامُـوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ اَلاّ تَخافُوا وَ لا تَحْـزَنُـوا وَ اَبْشِــرُوا بِالجَنَّــةِ الَّتــي كُنْتُــمْ تُوعَــدُونَ!» (30 / فصلت)
اين آيه و آيه بعدش حسن حال مؤمنين را بيان مي‌كند و از آينده‌اي كه در انتظار مؤمنين است و ملائكه با آن به‌استقلال ايشان مي‌آيند، خبر مي‌دهد، و آن تقويت دل‌ها، و دل‌گرمي آنان و بشارت به كرامت است.
بشارت ملائكه به مؤمن در قيامت (389)
پس ملائكه ايشان را از ترس و اندوه ايمني مي‌دهند. ترس هميشه از مكروهي است كه احتمال پيش آمدن دارد، و در مورد مؤمنين، يا عذابي است كه از آنان مي‌ترسند، و يا محروميت از بهشت است، كه باز از آن بيم دارند، «حُزْن = اندوه» هم، همواره از مكروهي است كه واقع شده، و شري كه پديد آمده، مانند گناهاني كه از مؤمن سر زده، از آثارش غمنده مي‌شوند، و يا خيراتي كه باز به خاطر سهل انگاري از ايشان فوت شده، از فوت آن اندوهگين مي‌گردند، و ملائكه ايشان را دلداري مي‌دهند، به اين‌كه ايشان از چنان خوف و چنين اندوهي در امانند، چون گناهانشان آمرزيده شده، و عذاب از ايشان برداشته شده است.
آن‌گاه بشارتشان مي‌دهند به بهشتي كه وعده داده شده‌اند، مي‌گويند: «اَبْشِرُوا بِالجَنَّةِ الَّتــي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ،» و اين كه گفتند: «كُنْتُمْ تُوعَدُونَ،» دلالت دارد بر اين كه
(390) ملائكه
نازل شدن ملائكه بر مؤمنين به اين بشارت، بعد از زندگي دنياست، چون معناي عبارتشان اين‌است‌كه: مژده‌باد به‌آن بهشتي كه همواره وعده‌اش را به شما مي‌دادند. (1)

«وَ جاءَتْ كُــلُّ نَفْسٍ مَعَهـا سائِقٌ وَ شَهيدٌ!» (21 / ق)
معناي آيه اين است كه هر كسي در روز قيامت به محضر خداي تعالي حاضر
1- الـميـــــزان ج34، ص 303
مسئول جلو راندن انسان در قيامت (391)
مي‌شود، در حالي كه «سائقي» با اوست، كه او را از پشت سر مي‌راند، و شاهدي همراه دارد كه به آن چه وي كرده گواهي مي‌دهد، ولي در آيه شريفه تصريح نشده كه اين سائق و شهيد ملائكه‌اند و يا همان نويسندگانند و يا از جنس غير ملائكه‌اند. چيزي كه هست از سياق آيات به ذهن مي‌رسد كه آن دو از جنس ملائكه‌اند.
و نيز تصريح نشده به اين كه در آن روز شهادت منحصر به اين يك شاهد است كه در آيه آمده، و لكن آيات وارده درباره شهداي روز قيامت عدم انحصار آن را مي‌رساند،و نيز آيات بعدي هم كه بگومگوي انسان را با قرين خود حكايت مي‌كند دلالت دارد بر اين كه با انسان در آن روز غيــر از سائق و شهيــد كساني ديگـر نيز هستند.(1)
1- الـميـــــزان ج 36، ص 238.
(392) ملائكه

«وَ قالَ قَرينُهُ هذا ما لَدَيَّ عَتيدٌ!» (23 / ق)
سياق آيه خالي از چنين ظهوري نيست كه مراد از اين قرين، همان ملك موكلي باشد كه در دنيا پيوسته با او بود، حال اگر سائق هم همان باشد، معنا چنين مي‌شود: خدايا اين است آن انساني كه همواره با من بود اينك حاضر است. و اگر مراد از كلمه قرين شهيدي است كه او نيز با آدمي است، معنا چنين مي‌شود: اين است آن چه من از اعمال او تهيه

كرده‌ام ـ (درحالي‌كه به‌نامه اعمال‌آن انسان اشاره مي‌كند، اعمالي‌كه در دنيا از او ديده‌است.) (1)

«نَحْــنُ اَوْلِيــاؤُكُــمْ فِــي الْحَيــوةِ الدُّنْيــا وَ فِي الْاٰخِــرَةِ...!» (31 / فصلت)
اين آيه شريفه تتّمه بشارت ملائكه است، و بنابر اين در آخرت به مؤمنين مي‌گويند: ما در زندگي دنيا اولياي شما بوديم ـ با اين‌كه اين گفتگو بعد از انقضاي زندگي دنياست
1- الـميـــــزان ج36، ص 240

ـ در حقيقت مقدمه و زمينه چيني است، براي آوردن جمله «فِي الْاٰخِرَةِ»، تا اشاره كنند به اين كه ولايت در آخرت فرع و نتيجه ولايت در دنياست، پس گويا گفته‌اند: ما اولياي شما در آخـرتيــم، همــان طــور كــه در دنيــا بــوديــم، و يــا بــدان جهــت كه در دنيا بــوديــم، و بــه زودي متــولي امــور شمــا خواهيم شد، همان طور كه در دنيا بوديم.
اوليــاء بودن ملائكــه براي مؤمنين منافات با اين ندارد كه خدا هم ولّي ايشان باشد، چون ملائكــه واسطه‌هاي رحمت و كرامــت اويند، نه اين كه از پيش خود اختياري داشته باشند. (1)
1- الميـزان ج 34، ص 304.

«وَ سيقَ الَّذيـنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَي الْجَنَّةِ زُمَرا... وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها....» (73/ زمر)
منظور از جمله «خَزَنَتُها» ملائكه‌اي است كه موّكل بر بهشتند. و معناي آيه اين است كه «سيقَ» به حركت وا مي‌دارند «الَّذينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَي الْجَنَّةِ زُمَرا،» كساني را كه از انتقام پروردگار خود پرهيز داشتند، رانده مي‌شوند به سوي بهشت دسته دسته،«حَتّي اِذا جاءُوها،» تا آن جا كه بدان‌جا برسند، در حالي كه «فُتِحَتْ اَبْوابُها،» درهاي آن به رويشان باز شده،«وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها،» موّكلين بر بهشت در حالي كه بهشتيان را استقبال مي‌كنند به ايشان مي‌گويند: «سَلامٌ‌عَلَيْكُمْ!» شما همگي در سلامت مطلق خواهيد
(396) ملائكه
بود، جز آن چه مايه خوشنودي است نخواهيد ديد،«طِبْتُمْ!» بعيد نيست بيانگر علت اطلاق سلام باشد، «فَادْخُلُوهاخالِدينَ!» اينك داخل شويد كه اثر پاكي شما اين است كه جاودانه در آن زندگي كنيد. (1)

«جَنّتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها و مَنْ صَلَحَ مِنْ ءابائِهِمْ وَ اَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّيّتِهِمْ وَ الْمَلئِكَةُ
1- الـميـــــزان ج 34، ص 153.
نويد رساني ملائكه به اهل بهشت (397)
يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ باب، سَلـمٌ عَلَيْكُـمْ بِمـا صَبَـرْتُـمْ!»(23 تا 24 / رعد)
حق در دل‌هاي طايفه‌اي كه دعوت پروردگار خود را پذيرفتند جايگير گشته است. دل‌هايشان يك سره دل مي‌شود و دل‌هاي حقيقي مي‌گردد، كه آثار و بركات يك دل واقعي را دارد، و آن آثار عبارت است از تذكر و بينائي، و نيز از خواص اين گونه دل‌ها كه صاحبانش با آن خواص شناخته مي‌شوند، اين است كه صاحبانش كه همان «اُولُوالاَلْباب» باشند بر وفاي به عهد خدا پايدارند، و آن عهدي را كه خداوند به فطرتشان از ايشان (و از همه كس) گرفته نقض نمي‌كنند، و نيز بر احترام پيوندهايي كه خداوند ايشان را با آن‌ها ارتباط داده استوارند، يعني همواره صله رحم مي‌كنند، و از در خشيت و ترس از خدا پيوند خويشاوندي را كه از لوازم خلقت بشر است احترام مي‌كنند.
(398) ملائكه
و نيز از خواص دل‌هاي اين طائفه اين است كه در برابر مصايب و همچنين اطاعت و معصيــت صبر نمــوده، خويشتــن‌داري مي‌كننــد، و به جــاي ناشكــري و جزع، نماز مي‌گذارند و متوجه درگاه پروردگــار خود مي‌شوند، و به جاي معصيت، به وسيله انفاق وضع مجتمع خود را اصلاح مي‌نمايند، و به جــاي ترك طاعت و سرپيچي، سيئات خود را با حسنات خود محو مي‌كنند.
بنابراين چنين كساني داراي سر انجامي نيك و محمود كه همان بهشت برين است مي‌باشند، و در آن بهشت مثوبات اعمال نيكشان منعكس مي‌شود، و با صالحان از پدران و همسران و دودمان خود محشور و مصاحب مي‌گردند، چنان كه در دنيا هم با ارحام خود مصاحبت مي‌كردند، فرشتگان هم از هر دري برايشان در مي‌آيند و سلام مي‌كنند، چون در دنيا از در طاعت و عبادت مختلف در آمدند. اين‌ها آثار حق است كه در آن سرا بدين صورت‌ها منعكــس مي‌شــود.
نويد رساني ملائكه به اهل بهشت (399)
«وَ الْمَلئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ باب سَلـمٌ عَلَيْكُـمْ بِمـا صَبَـرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَي الدّارِ!» اين عقبي، سرانجام اعمال صالحي است كه در هر بابي از ابواب زندگي بر آن مداومت دارند، و در هر موقعيتي كه ديگران منحرف مي‌گردند ايشان خويشتن داري نموده و خدا را اطاعت‌مي‌كنند،

خويشتن‌داري نموده خودرا از گناه دور مي‌دارند، خويشتن‌داري نمــوده و مصايب را تحمّــل مي‌نمايند، و اين صبرشــان با خـوف و خشيت توأم است.
جمله «سَلـمٌ عَلَيْكُـمْ بِمـا صَبَـرْتُـمْ فَنِعْـمَ عُقْبَـي الدّارِ!» حكايت كلام ملائكه است كه اولوالالباب را با امنيت و سلامتي جاوداني و سر انجام نيك نويد مي‌دهند سرانجامي كه هرگز دست خوش زشتي و مذمّت نگردد. (1)
1- الميزان ج 22، ص 243.

«وَ لا يَشْفَعُــونَ اِلاّ لِمَنِ ارْتَضــي وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِـه مُشْفِقُونَ.» (28 / انبياء) جمله «وَ لا يَشْفَعُونَ اِلاّ لِمَنِ ارْتَضي،» مسئله شفاعت ملائكه براي غير ملائكه را معترض است، و اين مسئله‌اي است كه خيلي مورد توجه و اعتقاد بت‌پرستان است، كه مي‌گفتند: «هآؤُلآءِ شُفَعآؤُنا عِنْدَ اللّهِ ـ اين‌ها پارتي‌هاي ما در درگاه خدايند،» (18 / يونس) و يا مي‌گفتند: «ما نَعْبُدُهُمْ اِلاّ لِيُقَرِّبُونا اِلَي اللّهِ زُلْفي ـ اگر اين‌ها را مي‌پرستيم براي اين است كه ما را به خدا نزديك كنند.» (3 / زمر)

دين صحيح و انحصار شفاعت ملائكه (401)

خداي تعالي در جمله مورد بحث اعتقاد آنان را رد نموده و مي‌فرمايد: ملائكه هر كسي را شفاعت نمي‌كنند، تنها كساني را شفاعت مي‌كنند كه داراي ارتضي باشند، و ارتضي به معناي داشتن ديني صحيح، و ديني مورد رضاي خداست، چون خودش فرموده: «اِنَّ اللّهَ لايَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه وَ يَغْفِرُ مادُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشآءُ ـ خدا نمي‌آمرزد اين كه به او شــرك بورزنـد ولـي هر گناهــي كه پائين‌تر از آن باشــد، از هر كسي كه خــودش بخواهد مي‌آمرزد.» (48 / نساء) پس ايمــان به خدا بدون شرك ارتضي است. وثني‌ها آن را ندارنــد، چون مشركنــد. و از جمله عجايب امــر ايشــان اين اســت كه خود ملائكه را شريك خــدا مي‌گيرند، ملائكــه‌اي كه شفاعــت نمي‌كننــد مگــر غير مشركين را. (1)

1- الـميـــــزان ج، 28 ص 111.

«وَ سيقَ الَّذينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَي الْجَنَّةِ زُمَرا حَتّي اِذاجاءُوها وَ فُتِحَتْ اَبْوابُها وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها!» (73 / زمر)
در قيامت كفار را دسته دسته از پشت سر به سوي جهنّم مي‌رانند. «حَتّي اِذا جاءُوها،» و چون به جهنّم مي‌رسند «فُتِحَتْ اَبْوابُها،» درهاي آن باز مي‌شود تا داخل آن شوند، و از اين كه در اين جا فرمود درهاي آن باز مي‌شود درهاي متعددي دارد. آيه
خازنان دوزخ (403)
«لَها سَبْعَةُ اَبْوابٍ،» در سوره حجر به اين معني تصريح دارد. «وَ قالَ لَهُمْ خَزَنَتُها،» خازنان دوزخ يعني ملائكه‌اي كه موكّل برآنند، از در ملامت و انكار برايشان مي‌گويند: «اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ؟» آيا رسولاني از خود شما يعني از نوع خود شما انسان‌ها به سويتان نيامدند؟ «يَتْلُونَ‌عَلَيْكُمْ‌ايات‌ِ رَبِّكُمْ،» تا بخوانند بر شما آيات پروردگارتان را؟ و آن حجّت‌ها و براهيني كه بر وحدانيت خدا در ربوبيّت، و وجوب پرستش او دلالت مي‌كند برايتان اقامه كنند؟ «قالُوا بَلي!» گفتند چرا چنين رسولاني براي ما آمدند، و آن آيات را براي ما خواندند، «وَ لكِنْ» زير بار نرفتيم، و آنان را تكذيب كرديم، و در نتيجه «حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذابِ عَلَي‌الْكافِرينَ،» (71 / زمر) فرمان خدا و حكم ازليش درباره كفار به كرسي نشست، و منظور از كلمه عذاب، همان است كه در هنگامي كه به آدم فرمان مي‌داد به زمين فرود آيد، فرمود: «وَ الَّـذيـنَ كَفَـرُوا وَ كَـذَّبُـوا بِـآياتِنـا اُولئِـكَ اَصْحابُ
(404) ملائكه
النّارِهُمْ فيها خالِدُونَ ـ و كساني كه كفر بورزند و آيات ما را تكذيب كنند آنان اهل آتش و در آن جاودانند.» (39 / بقره)
ـ «قيــلَ ادْخُلُوا اَبْــوابَ جَهَنَّــمَ خالِدينَ فيها فَبِئْسَ مَثْوَي‌الْمُتَكَبِّرينَ!»
گوينده اين فرمان ـ به طوري كه از سياق بر مي‌آيد ـ خازنان دوزخند، و از جمله «فَبِئْسَ مثوي المتكبرين،» بر مي‌آيد: كه اين فرمان درباره كفّاري صادر مي‌شود كه از در تكبّر و پلنگ دماغي آيات خدا را تكذيب كرده، و با حق عناد ورزيده‌اند. (1)

1- الـمیـــــزان ج، 34 ص 153.
تعداد ملائکه موکّل سقر یا خازنان دوزخ (405)
«سَـاُصْلیهِ سَقَرَ... عَلَیْها تِسْعَةَ عَشَرَ، وَ ما جَعَلْنا اَصْحابَ النّارِ اِلاّ مَلائِکَةً...!» (30 / مدثر)
«سَقَـرَ» در عرف قرآن يكي از نام‌هاي جهنّم است، و يا دركات آن است، سقر بسيار مهم و هراس آور است. سقر هيچ چيزي از آن چه به دست آورده باقي نمي‌گذارد، و همه را مي‌سوزاند ؛ «لا تُبْقـي وَ لا تَـذَرُ...،» نه از آن كه در آن مي‌افتد چيزي باقي نمي‌گذارد، بلكه جسم و روحشان را مي‌سوزاند. يكي ديگر از خصوصيات سقر اين است كه رنگ بشره بدن‌ها را دگرگون مي‌سازد: «لَوّاحَـةٌ لِلْبَشَـرِ.»
«عَلَيْـهـا تِسْعَـةَ عَشَـرَ،» ـ يعني بر آن سقر نوزده نفر موكّلند كه عهده دار عذاب
(406) ملائكه
دادن به مجرمين‌اند، و هر چند مطلب را مبهم گذاشته، و نفرموده كه از فرشتگانند و يا غير فرشته‌اند، لكن از آيات قيامت و مخصوصا تصريح آيات بعدي استفاده مي‌شود كه از ملائكه‌اند.
«وَ مـا جَعَلْنـا اَصْحابَ النّارِ اِلاّ مَلائِکَةً،» مراد به اصحاب النار همان خازنان موكّل بر دوزخ است، كه عهده‌دار شكنجه‌دادن به مجرمين‌اند.
حاصل معناي آيه اين است كه ما اصحاب آتش و موكّلين بر آن را از جنس ملائكه قرار داديم كه قادر بر انجام مأموريت خود هستند، هم چنانكه در جاي ديگر فرمود: «عَلَيْهـا مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ لا يَعْصُونَ اللّهَ ماأَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ ـ ملائكه‌اي غلاظ و شداد موكّل بر آتشند، ملائكه‌اي كه هيچ گاه خدا را در آن چه فرمان مي‌دهد نا فرماني ننمــوده، و هر مأموريتــي را انجام مي‌دهند.»
تعداد ملائكه موكّل سقر يا خازنان دوزخ (407)
«وَ مـا جَعَلْنـا عِدَّتَهُمْ اِلاّ فِتْنَةً لِلَّذينَ كَفَروُا،» معناي آيه اين است كه ما از عدد آن ملائكه و اين كه نوزده نفرند به شما خبر نداديم، مگر براي اين كه همين خبر باعث آزمايش كفّار شود.
«لِيَسْتَيْقِنَ الَّذينَ اوُتُوا الْكِتابَ» ـ ما براي اين گفتيم موّكلين بر آتش نوزده فرشته‌اند،كه اهل كتاب يقين كنند به اين كه قرآن نازل بر تو حق است، چون مي‌بينند قرآن هم مطابق كتاب آسماني ايشان است.
«وَ يَزْدادَالَّذيــنَ امَنُــوا ايمانـا،» ـ و نيز براي اين كه مؤمنين به اسلام هم وقتي ببينند كه اهل كتاب هم اين خبر قــرآن را تصديــق كرده‌انـد،

ایمانشان زیادتر شود. (1)
1- الـمیـــــزان ج، 39 ص 281.
(408) ملائکه

«يا اَيُّهَا الَّذينَ امَنُوا قُوا اَنْفُسَكُمْ وَ اَهْليكُمْ نارا وَقُودُهَا النّاسُ وَ الْحِجارَةُ عَلَيْهـا مَلائِكَـةٌ غِلاظٌ شِـدادٌ لا يَعْصُونَ اللّهَ مااَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ!»
(6 / تحريم)
مراد از كلمه «نار» آتش جهنّم است، و اگر انسان‌هاي معذّب در آتش دوزخ را «آتش‌گيرانه دوزخ» خوانده، بدين جهت است كه شعله گرفتن مردم در آتش دوزخ به

دست خود انسان است. جمله مورد بحث يكي از ادلّه تجسم اعمال است، براي اين كه در آخر آيه بعد مي‌فرمايد: تنها و تنها اعمال خودتان را به شما به عنوان جزا مي‌دهند. «عَلَيْهـا مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ،» يعني بر آتش ملائكه‌اي موكّل شده‌اند، تا انواع عذاب را بر سر اهل دوزخ بياورند، ملائكه‌اي غلاظ و شداد.
مناسب‌تر با مقام اين است كه منظور از فرشتگان غلاظ فرشتگاني باشند كه خشونــت عمل دارنــد (چون فرشتگــان مثل ما آدميــان قلب مادي ندارند، تا متّصف به خشونــت و رقّت شونــد.) و در آيــه «وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ،» نيز غلظت را عبارت از غلظت در عمل دانسته است.(1)
1- الميزان ج، 38 ص، 316.

فصل دهم:امدادهاي غيبي ملائكه در صدر اسلام

«اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلاثَةِ الافٍ مِنَ الْمَلائِكَةِ مُنْـزَليـــنَ؟» (124 / آل عمران)
از اين آيــات استفــاده مي‌شــود كه خداونــد در جنــگ بـدر سه هـــزار ملك بــراي يـــاري مؤمنيــن فـــرو فــرستــاد.
(413)
ـ «وَ ما جَعَلَهُ اللّهُ اِلاّ بُشْري لَكُمْ!» (126 / آل‌عمران)
از آيه شريفه فوق چنين استفاده مي‌شود كه ملائكه‌اي كه براي كمك مؤمنين آمدند مستقلاً در امر ياري اثري نداشته و صرفا اسباب ظاهري بودند كه باعث آرامش قلب مؤمنين شدند و امّا ياري واقعي صرفا از خداي سبحان است، و هيچ چيز انسان را بي‌نياز از او نمي‌كند و هر امري منتهي به اوست، عزيزي است كه مغلوب نمي‌شود و حكيمي است كه جهل در حريم مقدسش راه ندارد.
امّا جنگ احد: به طور مسلم در آيات، دليلي بر اين كه در آن روز ملائكه براي ياري مؤمنين نازل شده باشند وجود ندارد. و امّا در جنگ احزاب و حنين اگر چه به شهادت آياتي از قبيل «اِذْ جاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ ريحا وَ جُنُودًالَمْ تَرَوْها ـ هنگامي كه سپاه
(414) ملائكه
فراواني از دشمن به سوي شما آمد ما بادي تند و سپاهياني كه آن را نديدند به كمك شما فرستاديم.» (9 / احزاب) و آيه «وَ اَنْزَلَ جُنُودا لَمْ تَرَوْها ـ و فرو فرستاد سپاهياني كه آنان را نديديد.» (26 / توبه) كه اولي درباره جنگ احزاب و دومي راجع به جنگ حنين است ملائكــه‌اي براي مؤمنين نازل شده است، الّا اين كه در آيه مورد بحث «بَلي اِنْ تَصْبِرُوا!» از اين‌كــه افاده عمــوم كند و ايـن دو جنگ را نيز شامل شود قاصر است.
(1)

ملائکه نازل شده در جنگ خندق

1- الـميزان ج، 7 ص 12.
ملائكه نازل شده در جنگ خندق (415)
«يا اَيُّهَا الَّذينَ امَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ ريحا وَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْها!» (9 / احزاب)
اين آيه مؤمنين را يادآوري مي‌كند كه در ايّام جنگ خندق چه نعمتها به ايشان ارزاني داشت. ايشان را ياري و شرّ لشكر مشركين را از ايشان برگردانيد. با اين كه لشكرياني مجهّز، و از شعوب و قبايل گوناگون بودند، از قطفان، و از قريش، و اخابيش و كنانه، و يهوديان بني قريظه، و بني نظير جمع كثيري آن لشكر را تشكيل داده بودند، و مسلمانان را از بالا و پايين احاطه كرده بودند، با اين حال خداي تعالي باد را بر آنان مسلّــط كرد، و فرشتگانــي فرستاد تا بيچاره‌شان كردند.
«فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ ـ فرستاديم بر آن‌ها بادي» كه مراد باد صبا است. چون نسيمي سرد
(416) ملائكه
در شبهاي زمستاني بوده، «وَ جُنُودًالَمْ تَرَوْها ـ و ملائكه‌اي كه شما ايشان را نمي‌ديديد،» و آن ملائكه بودند كه براي بيچاره كردن لشكر كفر آمدند. (1)

«... اَنّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍمِنَ الْمَلاآئِكَةِ مُرْدِفينَ ... اِذْ يُوحي رَبُّكَ اِلَي الْمَلآئِكَةِ اَنّي مَعَكُمْ...!» (9 و 12 / انفال)
1- الميزان ج، 32 ص 138.
تعداد و نحوه شركت ملائكه در جنگ‌ها (417)
مراد از نزول هزار ملائكه رديف دار نزول هزار نفر از ملائكه است، كه عده ديگري را در پي دارند، بنابراين هزار ملائكه رديف دار به سه هزار ملائكه نازل شده (مذكور در آيه «يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلاثَةِ الافٍ مِنَ الْمَلائِكَةِ مُنْزَلينَ،») منطبق مي‌شود. «وَ ما جَعَلَهُ اللّهُ اِلاّ بُشْري وَ لِتَطْمَئِنَّ بِه قُلُوبُكُمْ وَ مَا النَّصْرُ اِلاّ مِنْ عِنْدِ اللّهِ اِنَّ اللّهَ عَزيزٌ حَكيمٌ!». معناي آيه اين است كه امداد به فرستادن ملائكه به منظور بشارت شما و آرامش دل‌هاي شما بود، نه براي اين كه كفار به دست آنان هلاك گردند. همچنان كه آيه: «اِذْ يُوحي رَبُّكَ اِلَي الْمَلآئِكَةِ اَنّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُواالَّذينَ ءَامَنُوا سَأُلْقي فيقُلُوبِالَّذينَ كَفَرُواالرُّعْبَ!» نيز اشاره به‌آن دارد.
اين معنا كلام بعضي از تذكره نويسان را تأييد مي‌كند كه گفته‌اند: ملائكه براي كشتن كفّار نازل شده بودند، و احدي از ايشان را نكشتند، براي اين كه نصف و يا ثلث كشته شدگان را علي بن ابيطالب صلوات اللّه عليه كشته بود و ما بقي يعني نصف و يا دو
(418) ملائكه
ثلث ديگر ما بقي مسلمين به قتل رسانيده بودند، و منظور از نزول ملائكه تنها و تنها سياهي لشكر و در آميختن با ايشان بوده، تا بدين وسيله مسلمانان افراد خود را زياد يافته و دل‌هايشان محكم شود و در مقابل دل‌هاي مشركين مرعوب گردد.
و اين كه فرمود: «وَ مَا النَّصْرُ اِلاّ مِنْ عِنْدِ اللّهِ اِنَّ اللّهَ عَزيزٌ حَكيمٌ!» بيان انحصار حقيقــت ياري در خداي تعالي است، و اين كه اگر پيشرفت و غلبه به كثرت نفرات و داشتن نيــرو و شوكت بود، مي‌بايستــي مشركين بر مسلمانان غلبه پيدا كنند كه هم عده‌شان بيشتر بود و هم مجهّزتراز مسلمين بودند.
جمله «اِنَّ اللّهَ عَزيزٌ حَكيمٌ» مي‌فرمايد: به عزّت خود آن‌ها را ياري داده، و به حكمتش ياريش را به اين شكــل و به اين صورت اعمال كرد.
«اِذْ يُوحي رَبُّكَ اِلَي الْمَلآئِكَةِ اَنّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذينَ ءَامَنُوا سَأُلْقي فيقُلُوبِ الَّذينَ
تعداد و نحوه شركت ملائكه در جنگ‌ها (419)
كَفَرُوا الرُّعْبَ ـ آن هنگام را كه خداوند وحي كرد به ملائكه كه من با شمايم

پس استوار بداريد كساني را كه ايمان آوردند، به زودي در دل‌هاي آنان كه كافر شدند ترس و وحشت مي‌افكنم.»
«فَاضْرِبُوا فَوْقَ الأَعْناقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنانٍ!» مراد از اين كه فرمود: بالاي گردن‌هــا را بزنيد اين اســت كه سرها را بزنيد و مراد به «كُلَّ بَنانٍ» جمع اطراف بدن است يعني دو دست و دو پا و يا انگشتــان دست‌هايشــان را بزنيـد تا قادر به حمل سلاح و در دست گرفتـن آن نباشد. ممكن است خطاب در «فَاضْرِبُوا» به ملائكه باشد.(1)
1- الـميـــــزان ج،17 ص 33

فصل یازدهم: وظیفه ملائکه در بشارت و هلاکت

«فَنادَتْــهُ الْمَلائِكَــةُ وَ هُوَ قائِـمٌ يُصَلّي فِي الْمِحْرابِ اَنَّ اللّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيي!» (39 / آل عمران)
از فرمايش خداوندي كه مي‌فرمايد: «اَنَّ اللّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيي،» استفاده مي‌شود كه نام‌گذاري فرزند زكريا به «يَحْيي» از طرف خداوند متعال بوده است. در سوره مريم نيز خداوند متعال مي‌فرمايد: «يازَكَرِيّا اِنّانُبَشِّرُكَ بِغُلامٍاسْمُهُ يَحْيي لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ
نداي روح القدس و ملائكه در تولّد دو پيامبر (421)
سَمِيّا.» (7 / مريم)
شباهت و محاذات كامل بين «يَحْيي» و «عيسي» وجود دارد و در آن چه ممكن بوده است به يكديگر شباهت رسانيده‌اند. خداي متعال درباره يحيي گويد: «...يـا يَحْيـي خُـذِ الْكِتابَ بِقُــوَّةٍ وَ ءَاتَيْناهُ الْحُكْمَ صَبِيّا وَ حَنانا مِنْ لَدُنّا وَ زَكوةً وَ كانَ تَقِيّا ـ ... اي يحيي تو كتاب الهي را به قوّت فراگير. ما به يحيي در سن كودكي مقام نبوت بخشيديم و به او از نزد خود بركت و طهارت عطا كرديم و او شخصي پرهيزكار بود، او را به پدر و مادر مهربان نموديم. او اصلاً به كسي ستم نكرد و معصيت خدا را مرتكب نشد. سلام حق در روز ولادت و روز وفــات و روز قيامت بر او باد!»
درباره عيسي عليه‌السلام چنين گويد:
«فَـاَرْسَلْنا اِلَيْهـا رُوحَنا... قالَ اِنَّما اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ غُلاما زَكِيّا ـ ما روح‌القدس
(422) ملائكه
را به سوي او (مريم) فرستاديم... (روح القدس به مريم گفت:) من فرستاده پروردگار توام كه به فرمان او براي بخشيدن فرزندي پاك به تو آمده‌ام... پروردگارت فرمود: اين كار بر من آسان است. ما آن فرزند را نشانه‌اي براي مردم، و رحمتي از جانب خود قرار مي‌دهيم... مريم اشاره كرد به طفل ... گفتند چگونه با طفل گهواره سخن گوئيم؟ در اين هنگام طفل (به امر خدا گفت:) همانا من بنده خاص خدايم كه مرا كتاب آسماني و شرف و نبوّت عطا فرمود ـ در هر كجا كه باشم مرا مبارك قرار داده است و تا زنده‌ام به نماز و زكات دستور داده است، هم چنين نيكوئي با مادرم مرا سفارش كرده است، و مرا ستمكار و شقي قرار نداده است ـ درود حق در روز ولادت و مرگ و قيامت بر من است!»
از اين كه خــداي متعال درباره يحيــي مي‌فرمايد: «مُصَدِّقــا بِكَلِمَـةٍ مِنَ اللّهِ،» روشــن مي‌شود كه يحيي از زمره اتباع و پيروان «عيســي بن مريم» و از اوصياء و

نداي روح القدس و ملائكه در تولّد دو پيامبر (423)
جانشينــان حضرتش بــوده است زيــرا «كلمه»اي كه يحيي مصدق اوست همانا عيسي‌بن‌مريم مي‌باشد. (1)

«وَ لَقَدْ جاآءَتْ رُسُلُناآ اِبْراهيمَ بِالْبُشْري....» (69 تا 76 / هود)
«رُسُـل» فـرشتگـاني هستنـد كه بـراي بشـارت به سوي ابراهيم و براي هلاك
1- الميـزان ج، 20 ص 191.
(424) ملائكه
سـاختـن قوم به سوي لوط فرستاده شده بودند. مفسّرين به طور قطع مي‌گويند كه عدد آن‌هـا از دو تـا بيشتـر بـوده اسـت. در بعضـي روايـات از اهـل بيت عليه‌السلام وارد شده كه چهار فرشتـه گرامي بودند.
بشارتي كه فرستادگان براي ابراهيم عليه‌السلام آورده بودند صراحتا در آيه ذكر نشده و آن‌چه از بشارت ذكر شده بشارتي است كه ملائكه به زن ابراهيم دادند و بشارت به خود ابراهيم در جاي ديگر مثل سوره «الحِجْر» و «اَلذّارِيات» ذكر شده و در اين دو سوره اسـم كسي كه به ابراهيم بشارت او را دادند ذكر نشده كه آيا اسحاق بوده يا اسماعيل يا هر دو. ظاهـر سياق آيـات در سوره ايـن است كه بشارت در اين جا بشارت به اسحاق است.
ـ «فَلَمّـــا رَءآا اَيْـــدِيَهُـمْ لا تَصِـلُ اِلَيْـهِ نَكِـرَهُـمْ وَ اَوْجَـسَ مِنْهُـــمْ خِيْفَـــةً.»
تعداد و مأموريت ملائكه بشارت و هلاكت (425)
نرسيدن دست فرشتگان به طعام كنايه از آن است كه آن‌ها دست به سوي غذا دراز نمي‌كردند و اين نشانه دشمني و در دل داشتن شرّ بود. لذا ابراهيم عليه‌السلام احساس ترس از ايشان كرد. فرشتگان براي تأمين و دلخوش كردن او گفتند:«لا تَخَفْ اِنّآ اُرْسِلْنا اِلي قَوْمِ لُوطٍ،» و آن وقت ابراهيم دانست كه آن‌ها ملائكه مكّرم خدايند كه از اكل و شرب و نظايـر آن كه لازمـه بدن مادّي است منزّهنـد و براي مقصد خطيري فرستاده شده‌اند.
از آيه چنين بر مي‌آيد كه ابتدا به ابراهيم خبر دادند كه به سوي قوم لوط فرستاده شده‌اند و بعد به او بشارت دادند و آن گاه در خصوص قوم لوط با يكديگر به گفتگو پرداختند و ابراهيم شروع كرد به مجادله با ملائكه كه عذاب را از قوم لوط باز دارد و ملائكه به او خبر دادند كه قضاي الهي حتم است و عذاب نازل خواهد شد و به هيچ وجه بازگشت ندارد.
(426) ملائكه
و اين كه مي‌گويند:«اِنَّهُ قَدْجآءَ اَمْرُ رَبِّكَ،» مقصود اين است كه امر خدا به

جائي رسيده كه هيچ چيز نمي‌تواند آن را دفع كند و دگرگون سازد «وَ إِنَّهُمْ ءَاتيهِمْ عَذابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ!» زيرا ظاهر اين جمله اين است كه عذاب در آينده نازل مي‌شود زيرا اگر امر صادر شده بود فرمان خدا از آن چه فرمان بدان تعلق گرفته تخلف نمي‌پذيرد.
ـ «وَ لَمّا جآءَتْ رُسُلُنا لُوطا سِيآءَ بِهِمْ وَ ضاقَ بِهِمْ ذَرْعا وَ قالَ هذا يَوْمٌ عَصيبٌ!»
چون رسولان ما يعني ملائكه‌اي كه بر ابراهيم نازل شده بودند به نزد لوط آمدند لوط از آمدنشان ناراحت شد و از چاره انديشي براي نجات آنان از شرّ قوم فرو ماند زيرا ملائكه به صورت جوانان خوش سيمائي بر او وارد شده بودند و قوم لوط حرص شديدي نسبت به انجام فحشا داشتند لذا لوط نتوانست خود را نگهداري كند و گفت: «هذا يَوْمٌ عَصيبٌ: يعني روز سختي است كه بدي آن به هم گره خورده است.»
تعداد و مأموريت ملائكه بشارت و هلاكت (427)
ـ «قالُوا يلُوطُ اِنّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوآا اِلَيْكَ!»
چون كار به اين جا كشيد خطاب به لوط گفتند: «ما فرستادگان پروردگار توئيم.» و بدين ترتيب براي او روشن كردند كه فرشته هستند و خود را معرفي كردند كه از نزد خدا فرستاده شده‌اند و دلش را آرام كردند كه قوم هرگز بدو دست نخواهند يافت و جريان كار به صورتي شد كه خدا در جاي ديگر از كلام خود مي‌فرمايد: «با لوط به خاطر ميهمانانش مراوده كردند ما هم چشمانشان را بي‌نور كرديم.» (37 / قمر)
ـ «فَأَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَ لايَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلاَّ امْرَأَتَكَ اِنَّهُ مُصيبُها ماَصابَهُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَريبٍ ـ ما براي عذاب كردن و هلاك ساختن قوم فرستاده شده‌ايم پس تو خويشتن و خاندان خويش را نجات بده و با خاندانت در پاسي از شب حركت كنيد و از ديار اينان خارج شويد زيرا صبح امشب به عذاب خدا هلاك خواهند شد و تو وقت زيادي تا صبح نداري و هيچ يك از شما نبايد به پشت سر خود نگاه كند.»
(428) ملائكه
ـ «فَلَمّا جآءَ اَمْرُنا جَعَلْنا عالِيَها سافِلَها وَ اَمْطَرْنا عَلَيْها حِجارَةً مِنْ سِجّيلٍ مَنْضُودٍ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ!»
ـ چون امر ما يعني امر خدا به ملائكه دايربر عذاب آنان يعني كلمه «كُنْ» كه خدا در آيه «اِنَّما اَمْرُهُ اِذا اَرادَ شَيْئا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ،» بدان اشاره كرده، در رسيد، شهرشان را زير و بالا كرديم و بر سرشان واژگون كرديم و بر آنان سنگي باراندیم كه با گل آميخته و سخت بود و نزد پروردگار تو و در علم او علامت‌گذاري شده بود و در خور آن نبود كه از هدفي كه پرتاب شده بود تا بدان اصابت كند تخطّي كند.

«وَ ما هِيَ مِنَ الظّٰلِمينَ بِبَعيدٍ ـ چنين عذابي از ستمگران دور نيست.»(1)
تعداد و مأموريت ملائكه بشارت و هلاكت (429)

«وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرهيمَ!» (51 / حجر) «هَلْ اَتيكَ حَديثُ ضَيْفِ اِبْراهيمَ الْمُكْرَمينَ؟» (24/ذاريات)
مراد از ضيف ابراهيم ملائكه مكرّمي است كه براي بشارت به او و اين كه به‌زودي صاحب فرزند مي‌شود، و براي هلاكت قوم لوط فرستاده شدند. پس ملائكه سلام كردند سلامي مخصوص.
1- الميزان ج، 20 ص 191.
(430) ملائكه
معناي كلام ابراهيم كه گفت:«اِنّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ،» اين است كه ما از شما مي‌ترسيم. و اين سخن ابراهيم بعد از آن بود كه ملائكه نشسته، و ابراهيم براي آنان گوساله‌اي بريان حاضر كرد، و ميهمانان از خوردنش امتناع كردند. ملائكه در پاسخ وي براي تسكين ترس او و تأمين خاطرش گفتند: ما فرستادگان پروردگار توييم و نزد تو آمده‌ايم تا به فرزندي دانا بشارتت دهيم. ابراهيم در دنباله كلام ملائكه پرسش كرد آيا در چنين جاي و روزي مرا به فرزند دار شدن بشارت مي‌دهيد؟ آن هم از همسر عجوزه عقيمي!
«قالُوا بَشَّرْناكَ بِالْحَقِّ!» ـ اين جمله پاسخ ملائكه است بر ابراهيم.
«قالَ فَما خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ قالُوا اِنّا اُرْسِلْنا اِلي قَوْمٍ مُجْرِمينَ!»
آيات فوق سؤال ابراهيم و پاسخ ملائكه به سؤال ابراهيم است. گفتند از ناحيه خداي
چگونگي تمثّل و تكلّم ملائكه بشارت و هلاكت (431)
سبحان فرستاده شده‌ايم به سوي قومي مجرم و گناهكار، آن گاه عدّه‌اي را استثنا فرموده: «اِلاّ الَ لُوطٍ ـ مگر آل لوط را،» كه همه آن‌ها را از عذاب نجات خواهيم داد «اِلاَّ امْرَاَتَهُ قَدَّرْنا اِنَّها لَمِنَ الْغابِرينَ ـ مگر همسرش كه او از باقي ماندگان است.»
«فَلَمّا جاءَ الَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ قالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ـ لوط به فرشتگان گفت شما قومي ناشناسيد!» گفتند ما آن خبري را آورده‌ايم كه اين مردم در آن شك مي‌كردند و هر چه تو انذارشان مي‌دادي باور نمي‌نمودند و مراد از اين‌كه فرمود: «اَتَيْناكَ بِالْحَقِّ ـ حق را آورده‌ايم،» قضاء حقّي‌است‌كه خدا درباره‌قوم لوط رانده‌بود و ديگرمفرّي‌ازآن‌باقي نبود.
«فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ!» ـ حال كه ما با عذابي غير مردود آمده‌ايم بر تو واجب است شبانه اهل و عيالت را برداشته حركت كني، آنان را جلو انداخته و خودت دنبال سرشان بروي تا كسي از آنان جا نماند و در حركت سهل انگاري نكنند، و مواظب باش
(432) ملائكه

كسي دنبال سر خود نگاه نكند، و مستقيم به آن سو كه مأمور مي‌شويد برويد، از اين جمله آخري چنين به دست مي‌آيد كه يك راهنماي خدائي ايشان را هدايت مي‌كرد. و قائدي آنان را به پيش مي‌راند.
«وَ قَضَيْنا اِلَيْهِ ذلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحينَ!» ـ ما امر عظيم خود را نسبت به عذاب ايشان حتمي نموديم در حالي كه آن را از راه وحي به لوط اعلام نموديم و گفتيم‌كه نسل اين قوم صبح همين امشب قطع شدني و آثارشان از نسل و بنا و عمل و هر اثــري ديگــر كه دارند محوشدني است.
«لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ!» ـ اي محمّد صلي‌الله‌عليه‌وآله به زندگي و بقاي تو سوگند، كه قــوم لوط در مستــي خود كه همان غفلت از خدا و فرو رفتگي در شهوات و فحشا و منكر است مرتد بودند، «فَاَخَذَتْهُــمُ الصَّيْحَةُ،» لاجــرم صداي مهيــب ايشان را گرفت،
چگونگي تمثّل و تكلّم ملائكه بشارت و هلاكت (433)
در حالي كه داشتنــد وارد بر اشــراق و دميدن صبح مي‌شدند كه ناگهان بالاي شهرشان را پائين، و پائين را بالا كرديم، و شهــر را يك باره زير و رو نموديم، و علاوه بـر آن سنگي از سجّيل بر آنان باراندیم. (1)

«هَـلْ يَنْظُـرُونَ اِلاّ اَنْ تَأْتِيَهُـمُ الْمَلائِكَـةُ اَوْ يَأْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَ كَذلِكَ فَعَلَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ.» (33 / نحل)
1- الميــزان ج،23 ص263و الميزان ج،36 ص283.
(434) ملائكه
در اين آيه به داستــان مستكبرين از مشركين برگشته و پاره‌اي از اقوال و افعــالشــان را ذكــر نمــوده و وضــع‌شــان را با طاغيــان از امــت‌هــاي گذشتــه و مــآل امر آنان مقايسـه مي‌كند.
سياق آيه فوق و مخصوصا داستان عذابي كه در آيه بعدي آن است ظهور در اين دارد كه آيه در مقام تهديد است، و بنابراين مراد از آمدن ملائكه نازل شدن آنان براي عذاب استيصال است، و خلاصه درمقام بيان مطلبي‌است كه امثال آيه «ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ اِلاّ بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا اِذا مُنْظَرينَ ـ ملائكه را نازل نمي‌كنيم مگر به حقّ، و در اين صورت ديگر مهلت داده نمي‌شوند،» در مقام بيان آنند.
و مقصود از اتيان امر ربّ تعالي قيام قيامت و فصل قضا و انتقام الهي از ايشان است. جمله «كَذلِكَ فَعَلَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ،» ـ تأكيد تهديد سابق است و تأييد مطلب به ارائه
نزول ملائكه براي عذاب جوامع فاسد (435)
نظيــر، و معنايش اين است كه كسانــي هم كه قبل از ايشــان بودند، مانند ايشان بودند، مانند ايشان حق را انكار و استهزاء كردند و خلاصه كاري را كه به حسب طبع دلواپسي از عذاب خدا مي‌شود مرتكب شدند.
«فَاَصابَهُمْ سَيِّئاتُ ما عَمِلُوا ـ و عذاب آن چه كردند به ايشان رسيد!» اين ظلم از خداي تعالي نبود، بلكه ظلمي بود كه خود ايشان به خود كردند و خداي تعالي هم اين عذاب را براي يك بار و دوبار ظلم ايشان نفرستاد، بلكه ايشان را مهلت داد تا آن جا كه بر ظلم خـود ادامه دادند، آن گاه عذاب را فرستاد. (1)

1- الميزان ج، 24 ص 86 .
(436) ملائكه
«وَ لَمّا جـاءَتْ رُسُلُنـا اِبْـراهيمَ بِالْبُشْـري قالُوا اِنّا مُهْلِكُوا اَهْلِهـذِهِ الْقَـرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهـا كـانُوا ظالِمينَ!» (31 / عنكبوت)
اين آيه اجمال سرگذشت هلاكت قوم لوط را بيان مي‌كند، و مي‌رساند كه هلاكتشان به وسيله رسولاني از ملائكه بود، كه خداوند آنان را نخست نزد ابراهيم عليه‌السلام فرستاد، و آن ملائكه آن جناب و همسرش را به تولّد اسحاق و يعقوب بشارت دادند و سپس خبر دادنــد كه مأمور به سوي قــوم لوط هستيــم، تا هلاكشان كنيم، كه داستان مفصل آن در ســوره «هود» و سوره‌هــائي ديگــر آمـده است.
«قالُوا اِنّا مُهْلِكُوا اَهْلِ هـذِهِ الْقَـرْيَةِ،» يعني ملائكه به ابراهيم گفتند ـ ما اهل اين قريه
هلاكت قوم لوط، شرايط و محل حادثه (437)
را هلاك خواهيم كرد. و از اين كه گفتند: «اهل اين قريه» بر مي‌آيد كه قريه لوط در نزديكي آن محلي بوده كه ابراهيم عليه‌السلام در آن جا منزل كرده بود، و آن سرزمين مقدّس فلسطين است.
جمله «اِنَّ اَهْلَها كانُوا ظالِمينَ،» بيان علّت هلاك كردن ايشان است. مي‌فرمايد علّت اين‌كــه مي‌خواهيم هلاكشــان كنيم، اين اســت كه ظالمند، و رذيله ظلم در آن‌ها ريشه‌دار شــده است. ظلم اين قوم ظلــم مخصوصي بــوده، كه آنان را مستوجب هلاكت كرده، نه مطلق ظلم كه آن روز مردم بدان مبتلا بودند، كانّه فرموده: اهل اين قريه بدان جهــت كه اهل چنين قريه‌اي هستند ظالمند.
چون فرستادگان ما نزد لوط شدند به سبب ايشان بد حالي عارضش شد، براي اين كه فرستادگان به صورت جواناني زيبا و بي مو مجسّم شده بودند، لوط ترسيد مبادا
(438) ملائكه
مردم درباره آنان قصد سوء كنند، كه اگر چنين شود او از دفاع از آنان ناتوان خواهد شـد، و در برابر ميهمانان شرمنده خواهد گشت.
فرستادگان گفتند: مترس و غمگين مباش، كه احتمال هيچ خطري كه تو را تهديد كند در بين نيست تا چه رسد به خطر يقيني.
ـ ما تو و خانواده‌ات را نجات خواهيم داد، مگر همسرت را كه از باقي‌ماندگان خواهد بود، يعني باقي ماندگان در عذاب ... غير از تو و خانواده‌ات آن چه در قريه نفس‌كش هست دچار عذابي مي‌شوند كه ما از

آسمان نازل خواهيم كرد، به خاطر فسق‌هايي كه مي‌كردند.
ما از اين قريه تنها علامتي روشن باقي مي‌گذاريم، براي مردمي كه تعقّل دارند، تا از ديدن آن عبرت گيرند و از خدا بترسند، و آن علامت همان آثار و خرابه‌هايي است كه بعد از نزول عذاب از قريه باقي مي‌ماند: «وَ اِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحينَ وَ بِاللَّيْلِ اَفَــلا
هلاكت قوم لوط، شرايط و محل حادثه (439)
تَعْقِلُونَ ـ و شما همـواره در صبـح و شب بر خرابــه آنان عبور مي‌كنيد باز تعقّـل نمي‌كنيد؟»
لكن امروز معلوم نيست كه آن آثار كجاست، و چه بسا گفته شود كه بعد از جريان هلاكت آنان، آب دريا شهر را گرفت و آن دريا همان «بحر لوط» است. و لكن از ظاهر آيه به طوري كه ملاحظه مي‌كنيد بر مي‌آيد كه آثار اين شهر در زمان نزول آيات مورد بحث معروف بوده كه آيه سوره حجر درباره همين آثار صراحتا فرموده: «وَ اِنَّها لَبِسَبيلٍ مُقيمٍ ـ و آن شهر خراب بر سر راهي است ثابت.» (76 / حجر) و در سوره صافّات فرموده ـ شمـا همواره در صبح و شب بر خرابه‌هاي آنان عبور مي‌كنيد.(137و138/ صافات) (1)
1- الـميـــــزان ج،31 ص 198
(440) ملائكه

«هَــلْ يَنْظُرُونَ اِلاّ تَأْتِيَهُــمُ الْمَلاآئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اياتِ رَبِّكَ؟» (158 / انعام)
اموري كه در آيه شريفه ذكر شده قضاوت حتمي و حكم قطعي خداوند است به اين كه آنان را از بين برده و زمين را از لوث وجودشان پاك سازد.
لازمــه اين سياق اين است كه مراد از آمدن ملائكه، عذاب آوردن آن‌ها باشد، همچنان كه از آيــه «ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ اِلاّ بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا اِذا مُنْظَرينَ ـ ما فرشتگان را جز به حق نــازل نمي‌كنيــم و آن وقت ديگر مهلت نيابند،» نيز همين معني افاده شده است.
مفهوم همزماني آمدن ملائكه و نزول عذاب (441)
مراد از آمدن پروردگار آمدن قيامت است كه روز ملاقات پروردگار است زيرا آن روز روز انكشاف تام و جلوه حق و ظهور توحيد خداست. در آن روز ديگر حجابي بين او و بين مخلوقات نيست، چه شأن قيامت همين است كه پرده از روي حقيقت هر چيز بردارد، همين انكشاف و ظهور بعد از خفا و حضور بعد از غيبت مصحح اطلاق آمدن خداست نه اين كه ـ العياذ باللّه ـ آمدن او مانند آمدن ديگران مستلزم اتّصاف به صفات اجسام بوده باشد.
و امّا مراد از آمدن بعضي از آيات پروردگار يا آمدن آيه و حادثه‌اي است كه باعث تبديل و دگرگوني نشئه حيات ايشان باشد، به طوري كه ديگر نتوانند به قدرت و اختياري كه قبلاً داشته‌اند برگردند، مانند حادثه مرگ كه نشئه عمل را به نشئه جزاي برزخي مبدّل مي‌سازد، يا آيه‌اي است كه مستلزم استقرار ملكه كفر و انكار در نفوس
(442) ملائكه
آنان‌باشدبه‌طوري‌كه‌نتوانند به‌مسئله توحيداذعان و ايمان پيدا كنند و دل‌هايشان به‌حق اقبال نكند و اگر هم به زبان اعتراف كنند از ترس عذابي باشد كه با آن روبه رو شده‌اند.
و يا آيت، آمدن عذابي‌است از ناحيه خداوند كه برگشت نداشته و مفري از آن نباشد، و ايشان را مضطر به ايمان كند تا بلكه با ايمان آوردن خود را از آن عذاب برهانند و لكن ايمانشــان سودي نبخشــد، چون ايمــان وقتي اثـر دارد كه از روي اختيار بوده باشد.
پس اين امور يعني آمدن ملائكه و يا آمدن پروردگار و يا آمدن بعضي از آيات پروردگار همه اموري هستند كه به وقوع پيوستن آن همراه با قضاء به قسط و حكم به عدل‌است و مشركين كه هيچ حجّتي و موعظتي در آنان اثر نمي‌كند جز همين پيش آمدها را نخواهند داشت، اگر چه خودشان از آن

غافل باشند. آري پيش آمدي كه دارند واقع خواهد شد چه بدانند و چه ندانند. (1)
مفهوم همزماني آمدن ملائكه و نزول عذاب (443)
1- الميـــــــــــزان ج، 14 ص 275.
(444) ملائكه

فصل دوازدهم:اعتقادات باطل در مورد ملائکه

«قُــلِ ادْعُواااللّــهَ اَوِادْعُــوا الرَّحْمــنَ اَيّامــا تَدْعُوا فَلَهُ الأَسْماءُ الْحُسْنــي!» (110 / اسراء)
اين آيه از آيات برجسته قرآني است كه آن حقيقتي را كه قرآن كريم از مسئله توحيد
(445)
ذات و توحيد عبادت در قبال ديد وثنيت (مشركين) نسبت به توحيد در ذات و شرك در عبــادت مي‌بينيد آشكار و روشن مي‌سازد.
وثنيت، خداي سبحان را ذاتي متعال از هر حد و وصفي مي‌بيند و همين ذات مطلق وقتي به يكي از تعينات كه خود اسمي است از اسماء متعين مي‌شود همان را تولّد مي‌خوانند، و از نظر ديد وثنيت، ملائكه و جن مظاهر عاليه‌اي براي اسماء هستند، و به همين جهت آن دو را از فرزندان خدا دانستند كه در عالم كون دخل و تصرف دارند، و نيز از نظر ديد آنان عبادت عبادت كنندگان و توجه هر متوجهي از مرحله ظهور اسماء و مرتبه فرزندان خدا كه مظاهر اسماي اويند تجاوز نمي‌كند (و به خدا نمي‌رسند، هر چند كه او خيال كند متوجه خدا شده بلكه در حقيقت متوجه خدا شده بلكه در حقيقت متوجه همان فرزندان خدا گشته است.)
(446) ملائكه
به نظر وثني‌ها خواندن هر اسمي از اسماء خدا پرستيدن همان اسم است، يعني پرستيدن ملك و جن است كه مظهر آن اسم است، و همان جن و ملك اله و معبود آن عبــادت است، و تعدد خدايــان از همين جا ريشه گرفته است كه چون دعاها انواع زيادي داشته و زيادي انواع دعاهــا هم به خاطر زيادي و تعدد انواع حاجات بوده است.
اسماء و يا مظاهر اسماء از جن و ملك را فرزندان خدا دانستن خطاست زيرا اطلاق فرزند يا پسر بر جن و ملك، چه اطلاق به نحو حقيقت باشد و چه به نحو مجاز و به عنوان احترام و تشريف، محتاج نوعي سنخيت و اشتراك ميان ولد و والد و پسر و پدر است و ساحت كبريائي خداي تعالي منزّه است از اين كه چيزي غير او شريك در ذات و يا كمال باشد.
نسبت تصرف در كون را به جن و ملك دادن هر قسم تصرف باشد باطل است زيرا
نفي عقيده باطل تصرّف جن و ملك در تكوين (447)
اين ملائكه و همچنين اسمائي كه ملائكه مظاهر آنند خودشان از خود، مالك چيزي نيستند و در قبال خداي تعالي در هيچ چيز استقلال ندارند.
هيــچ سببي از اسباب فعّاله عالــم نيست مگر اين‌كــه خدا قــدرت و

سببيــت را به آن داده، پــس مالك حقيقــي هر چه كه اسباب مالكنــد خداســت، و قــادر هر قدرتــي كه آن‌هــا از خود نشــان دهنــد خداست نــه خــود آنان.
و اين آن حقيقتي است كه آيه بعدي هم كه مي‌فرمايد: «وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدا وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ‌شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ!» آن را افاده مي‌كند. (1)
1- الـميـــــــــزان ج، 26 ص 21.

«أُولئِكَالَّذيــنَ يَدْعُونَ يَبْتَغُــونَ اِلي رَبِّهِــمُ الْوَسيلَةَ....» (25 / اسراء)
اين ملائكه و جن و انس كه مشركين معبودشان خوانده‌اند خودشان براي تقرّب به درگاه پروردگار خود وسيله مي‌خواهند تا به او نزديك‌تر باشند و راه او را بروند، و به كارهاي او اقتدا كنند، همه اميد رحمت از خدا دارند و در تمامي حوائج زندگي وجودشان بــه او مراجعه مي‌كننــد، از عذاب او بيم‌ناكنــد، از او مي‌ترسنـد و معصيتــش نمي‌كنند، در حالي كه عـذاب پروردگــار محذور اســت و بايــد از آن احتــراز جســت.
مسئله توسل و دست به دامن شدن به بعضي از مقرّبين درگاه خدا به طوري كه از

آيه «يا اَيُّهَا الَّذينَ امَنُوا اتَّقُوا اللّهَ وَ ابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسيلَةَ،» (35 / مائده) بر مي‌آيد عمل صحيحي است، غير اين عمل است كه مشركين بت پرست مي‌كنند، چه ايشان متوسّل درگاه خدا مي‌شوند، ولي تقرّب و عبادت را نسبت به ملائكه و جن و اولياي انس انجام مي‌دهند، و عبادت خداي را ترك مي‌كنند نه او را عبادت مي‌كنند و نه به او اميدوارند و نه از او بيمناك‌اند، بلكه همه اميد و ترسشان نسبت به وسيله است، و لذا تنها همو را عبادت مي‌كنند، و اميدوار رحمت او و بيمناك از عذاب اويند آن‌گاه براي تقرّب به آن وسيله كه به زعم ايشان يا ملائكه است و يا جن و يا انس متوسّل به بت‌ها و مجسّمه‌ها شده خود آن آلهه را رها مي‌كردند، و بت‌ها را مي‌پرستيدند، و با دادن قرباني‌ها به آن‌ها تقرّب مي‌جستند.
و سخن كوتاه ادعاي اصلي شان اين بود كه ما به وسيله بعضي از مخلوقات خدا به

درگاه او تقرّب مي‌جوييم، ولي در مقام عمل آن وسيله را مستقلاً پرستش نموده از خود آن‌هــا بيمناك و به خود آن‌هــا اميدوار بودنــد، بدون اين‌كــه خدا را در آن منافــع مورد بيــم مؤثر بداننــد، پس در نتيجــه بت‌ها و يا آلهـــه را شركــاي خدا در ربوبيّت و پـرستش مي‌دانستند. (1)

«وَ لا يَأْمُـرَكُـمْ اَنْ تَتَّخِـذوُا الْمَلائِكَـةَ وَ النَّبِيّيـنَ اَرْبابـا!» (80 / آل عمران)
1- الميـزان ج، 25 ص 223.
شرك در پرستش ملائكه (451)
طايفه‌اي از اهل كتاب كه «صابئين»ناميده مي‌شوند،ملائكه را پرستش مي‌كردند، و عمل خود را هم به دعوت ديني نسبت مي‌دادند. هم‌چنين عرب‌هاي جاهليت ملائكه را «دختران خداوند» مي‌گفتند، و خود را هـم متـديّن به ديـن ابراهيم عليه‌السلام مي‌دانستند! ايـن راجـع به پرستش ملائكه.
امّا موضوع پرستش پيغمبران: مانند قول يهود كه مي‌گفتند: «عُزَيْر» فرزند خداست و قـرآن هـم آن را از ايشـان حكايت مي‌كند. موسي عليه‌السلام چنان چيزي را تجويز نكرده، در تـورات هـم جـز يگـانگـي پـروردگـار عـالـم چيـز ديگـري نيسـت. (1)
1- الـميـزان ج، 6 ص 144.
(452) ملائكه

«وَ ما مِنّا اِلاّ لَهُ مَقـامٌ مَعْلُومٌ وَ اِنّا لَنَحْـنُ الصّافُّـونَ وَ اِنّا لَنَحْـنُ الْمُسَبِّحُـونَ.» (164 تا 166 / صافات)
اين آيات سه‌گانه در اين مقامند كه عقيده مشركين بر الوهيت ملائكه را باطل كنند، از اين طريق كه با اعتراف خود عقيده كفار را باطل مي‌كنند. توضيح اين كه مشركين اعتراف دارند به اين كه ملائكه خودشان مربوب و عبد خداي تعالي هستند، چيزي كه
نفي عقيده باطل الوهيت ملائكه (453)
هست مي‌گويند: همين مربوب‌هاي خدا خود رب موجودات پائين‌تر از خويشند، و در آن موجودات استقلال در تدبير و تصرّف دارند، و از تدبير عالم هيچ مقدارش مربوط به خدا نيست، و ملائكه خودشان اين معنا را قبول ندارند، يعني خود را مستقل در تدبير عالم نمي‌دانند، هر چند كه واسطه و سبب متوسط بين خدا و خلق هستند، پس آن چه كه در اين آيات ملائكه از خود نفي مي‌كنند، همان استقلال در تدبير است، نه سببيت به اذن خدا، پس اعتقاد مشركين به مربوب بودن ملائكه كافي است در ابطال اعتقاد ديگرشان، و آن اين كه ملائكه رب عالم باشند، هم‌چنان كه آيه: «بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَــوْلِ وَ هُمْ بِاَمْــرِهِ يَعْمَلُونَ ـ بلكه بندگان شريف خدايند كه در سخن از او پيشي نمي‌گيرنــد و همه به امــر او عمل مي‌كننــد،» (26 و 27 / انبياء) هــم از يك سو سببيّــت و وساطت ملائكه را اثبات مي‌كند، و هـم از سوي ديگر استقلال آنان را انكار مي‌نمايند.(1)
(454) ملائكه

«لَـنْ يَسْتَنْكِــفَ الْمَسيـحُ اَنْ يَكُـونَ عَبْـدا لِلّهِ وَ لاَ الْمَــلاآئِكَــةُ الْمُقَـرَّبُــونَ!» (172 / نساء)
آيه فوق احتجاج ديگري است بر نفي الوهيت مسيح عليه‌السلام مطلقا ـ خواه فرض كنيم كه مسيح فرزند است و يا فرض كنيم سوّمي سه‌تاست. زيرا مسيح عليه‌السلام بنده خداست و هــرگــز از بنــدگي خدا استنكاف ندارد.
1- الميزان ج، 33 ص 281.
نفي اعتقادات مشركين در پرستش ملائكه (455)
اين مطلبي است كه نصاري منكر نيستند و اناجيلي كه ميانشان دائر است صريح است در اين كه وي بندگي خدا مي‌كرده است، و چه معني دارد شيئي، خودش را و يا يكي از سه تا، سوّمي را كه وجودش منطبق بر هر كدام از سه تاست، عبادت كند. آيه فوق اين سخن را درباره ملائكه تعميم مي‌دهد زيرا عين دليل درباره آنان جريان دارد، و جماعتي از مشركين هم ـ مثل مشركين عرب ـ مي‌گفتند: ملائكه دختران خدايند. اين كه در آيه عيسي عليه‌السلام را تعبير به «مسيح» و ملائكه را با صفت «مقرّبون» ذكر كرده مقصود اين است كه عيسي عليه‌السلام هرگز از عبادت خدا استنكاف ندارد، چگونه استنكاف كند در حالي كه مسيح است يعني مبارك است؟ ملائكه هم استنكاف ندارند، چگونه استنكاف داشته باشند در حالي كه مقرّبين خدايند، و اگر اين اميد مي‌رفت كه از عبادت خدا سرباز زنند هرگز خدا اين را مبارك و آنان را مقرّب نمي‌كرد. چگونه ممكن است مسيح و ملائكه مقرّب از عبادت خدا استنكاف كنند در حالي كه كساني كه از بين بندگان اعم از جن و انس و ملائكه از عبادت خدا استنكاف كنند و تكبّر ورزند، همگي به سوي او محشور و بر حسب اعمالشان مجازات خواهند شد و مسيح و ملائكه اين را مي‌دانند و بدان ايمان دارند و از آن مي‌پرهيزند. (1)
(456) ملائكه

1- الميزان ج، 9 ص 232.
عدم رضايت ملائكه مورد پرستش (457)
«وَ يَـوْمَ يَحْشُـرُهُـمْ جَميعـا ثُـمَّ يَقوُلُ لِلْمَلائِكَةِ اَهؤُلاءِ اِيّاكُمْ كانُوا يَعْبُدُونَ؟» (40 / سبأ)
در جمله فوق كه خداي تعالي سئوال مي‌كند، منظور سئوال از اصل فرشته پرستي نيست، و از ملائكه نمي‌پرسد كه آيا بت پرستان شما را پرستش مي‌كردند يا نه، چون اگر سئوال اين بود، ديگر معنا نداشت ملائكه انكار كنند و بگويند: «سُبْحـانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنا!» چون در اين كه مشركين ملائكه را مي‌پرستيدند هيچ حرفي نيست، بلكه مراد از سئوال رضايت ملائكه است، كه آيا شما به پرستش مشركين و خضوع عبادتيشان در برابر شما راضي بوديد، يا خير؟ همان طور كه در آيه «أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنّاسِ اتَّخِذُوني وَ اُمِّيَ اِلهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّهِ؟» (51 / نحل) از حضرت مسيح عليه‌السلام نمي‌پرسد كه آيا تو چنين
(458) ملائكه
دستوري داده‌اي؟ چون هر چند ظاهر عبارت همين معنا را مي‌رساند، اما مي‌دانيم كه منظور اين نيست، چون خداي تعالي مي‌داند كه مسيح عليه‌السلام چنين دستوري نمي‌دهد، بلكه مراد اين است كه آيا تو راضي بودي كه امتت تو را به عنوان خداي دوّم بپرستند؟ خواهي گفت: اين‌را هم خدا مي‌دانست‌كه نه ملائكه به‌شرك راضي بودند و نه مسيح عليه‌السلام به شرك نصاري، در جواب مي‌گوئيم: بله درست است كه خدا اين را هم مي‌دانست، امّا منظور از اين عبارت اين است كه به هر دو طايفه بفهماند كه اميدي كه به شفاعت ملائكه و شفاعت حضرت مسيح داشتند، بي جا بوده، و براي هميشه از اين شفاعت نا اميد باشند، و هرچه در دنيا به اين منظور عبادت كردند، همه هدر رفته، و بي‌فائده بوده است.
ـ «قالُـوا سُبْحـانَـكَ اَنْتَ وَلِيُّنـا مِنْ دُونِهِـمْ بَلْ كانُـوا يَعبُدُونَ الْجِـنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِـمْ مُـؤْمِنُـونَ.» (41 / سبـاء)
عدم رضايت ملائكه مورد پرستش (459)
ملائكه در پاسخي كه به سئوال خداي تعالي داده‌اند تمامي مراسم ادب را رعايت كرده‌اند، نخست او را به طور مطلق و بدون قيد و شرط منزه از اين دانستند كه كسي غير از او سزاوار پرستش باشد، و در ثاني رضايت خود را از اين كه معبود مشركين واقع شوند، نفي نموده و عرضه داشته‌اند: كه ما به چنين خطائي راضي نبوده‌ايم، ثانيا همين معنا را پوست كنده و صريح نگفته‌اند، و نخواستند كه حتي چنين خطائي را به زبان

بياورند، نگفتند: ما به عبادت آنان راضي نبوديم، و اصلاً نامي از عبادت آن‌ها نبردند، تا مقام تخاطب و گفتگوي با خداي را به مطلبي كه گوش خراش باشد آلوده نكرده باشند، نه با تصور آن، و نه با تصديقش.
بلكــه در پاسخ گفتنــد: كه ما به غيــر تو وليّي براي خود نمي‌شناسيم، و وليّ ما تنهــا توئــي، و با نفي ولايت غير خدا عدم رضايت خــود را به طــور كنايــه رساندند.
(460) ملائكه
سپس بنا به حكايت قرآن كريم گفتند: «بَلْ كانُـوا يَعبُدُونَ الْجِـنَّ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ.» و جن دوّمين طايفه از طوايف سه گانه‌اي هستند كه مورد پرستش مشركين واقع شده‌اند. مشركين سه طايفه از موجودات را مي‌پرسيدند: ملائكه، جن، و قديسين از بشر. از اين سه طايفه دو طايفه اوّل در استحقاق پرستش مقدّم بر طايفه سوّمند. و طايفه سوم هر چند كه اگر به حد كمال رسيده باشند، از دو طايفه اول افضلند، ولكن هر چه باشند ملحق به آن دو طائفه‌اند. و اين كه ملائكه در كلام خود كلمه اضطراب و اعراض، يعني كلمه «بَلْ» را به كار بردند دليل بر اين است كه جن به پرستش بت پرستان راضي بوده‌اند.
و اين جنّيان همان كساني هستند كه وثني‌ها آن‌ها را مبادي شرور، و پيدايش فساد در عالم مي‌دانستند، و آن‌ها را مي‌پرستيدند كه به اصطلاح باج سبيلي به آن‌ها داده، و از
عدم رضايت ملائكه مورد پرستش (461)
شــرّشــان محفــوظ بماننــد، همچنان كه ملائكــه را مبدأ تاريــخ پنداشتــه و آن‌هــا را مي‌پرستيدند، تا به وسيلــه اين باج خيــرات آن‌هــا را به سوي خود سرازير كنند. (1)

«...لَـوْلا اُنْـزِلَ عَلَيْنَـا الْمَـلائِكَـةُ اَوْ نَـــــري رَبَّنـا...؟» (21 / فـرقـان)
اين آيات اعتراض ديگري از مشركين بر رسالت رسول را حكايت نموده كه
1- الميزان ج، 32 ص 296.
(462) ملائكه
خواسته‌اند با آن اعتراض، رسالت وي را رد كنند، و حاصل اعتراضشان اين است كه اگر ممكن باشد كه از جنس بشر بدان جهت كه بشر است شخصي رسول شود، و ملائكه بر او وحي خداي سبحان بياورد، و رسول خدا را ببيند، و با او از راه وحي سخن بگويد، بايد ساير افراد بشر نيز بدان جهت كه بشرند داراي اين خصايص بگردند، پس اگر آن چه او ادّعا مي‌كند حق باشد بايد ما، و يا بعضي از ما نيز مانند او باشيم، آن چه را او مدّعي ديدنش است ببينيم، و آن چه او درك مي‌كند ما نيز درك بكنيم.
البته اين اعتراض را از امت‌هاي سابق آموخته بودند، چون بنا به حكايت قرآن مبتكـر آن اقوام خيلي قديمي بودند، كه گفتند: «اِنْ اَنْتُمْ اِلاّ بَشَرٌ مِثْلُنا!»
اين كه فرمود: «لَوْلا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلائِكَةُ اَوْ نَري رَبَّنا،» حكايت اعتراض كفّار است بر رسالت رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله ، كه آن را به صورت تحريص آوردند. بيان حجّت آنان اين است
نفي عقيده باطل منكرين انزال وحي (463)
كه اگر رسالت كه عبارت است از نازل شدن ملائكه به وحي و يا تكلّم خدا با بشر به مشافهــه ـ چيزي است كه نيــل به آن براي بشر امكــان دارد، كه ما هم مانند اين شخص مدّعي رسالــت بشر هستيم، چرا ملائكــه بر ما نــازل نمي‌شونــد، و پـروردگارمان را نمي‌بينيم.
تعبير از خداي تعالي به كلمه «ربّ» نوعي تمسخر ايشان را مي‌فهماند، چون مشركين خداي تعالي را ربّ خود نمي‌دانستند، بلكه به عقيده آنان ارباب كه پرستش مي‌شوند، ملائكه و روحانيات از كواكب، و امثال آن است، و خداي سبحان ربّ الارباب است، پس در حقيقت به رسول خدا صلي‌الله‌عليه‌وآله گفته‌اند: تو معتقدي كه خدا ربّ توست و به تو علاقه‌مند است، و به همين جهت تو را از ميان همه افراد بشر به تكلّم با خود اختصاص داده، اگــر خــدا پروردگار ما نيــز هست پس چــرا با ما حــرف نمي‌زنــد؟ و چــرا خود را به ما نشان نمي‌دهد.
(464) ملائكه
علاوه بر اين كه مشركين از پرستش ارباب اصنام يعني ملائكه و روحانيات كواكب و امثال آن عدول نموده، و به جاي آن‌ها خود اصنام و مجسّمه‌ها را

پرستيدند، براي اين بود كه بت‌ها و مجسّمه‌ها محسوسند، و از مشاهده پرستنده در هنگام پرستش و قرباني غايب نيستند. (1)

1- الـميـزان ج،29 ص 284.
تصوّرات باطل مشركين در رسالت ملائكه (465)
«...وَ لَـوْ شاءَاللّـهُ لَاَنْـزَلَ مَلائِكَـةً مـا سَمِعْنا بِهذا فـي ابائِنَا الْاَوَّليـنَ؟» (24 / مؤمنون)
سيـاق آيـه دلالـت مي‌كنـد بر اين كـه بـزرگـان قـوم نـوح مطـالب اين دو آيـه را در خطاب به عموم مردم گفته‌اند، تا همه را از نوح روي گردان نموده و عليه او تحـريـك و بر آزار و اذيّتش تشـويق كننـد، باشد تا به اين وسيلـه ساكتش سازند.
گفتند: «وَ لَوْ شاءَ اللّهُ لَاَنْزَلَ مَلائِكَةً،» كه حاصلش اين است كه اگر خدا خواسته باشد ما را به دعوت عيني خود بخواند، بايد يكي از ملائكه مقرّب خود، و يكي از شفعائي كه واسطه ميانه ما و خداست براي اين كار انتخاب كند، و به سوي ما گسيل بدارد نه يك بشـري كه هيچ نسبـت و ارتباطي با او ندارد، علاوه بر اين كه اگر آن ملائكه را كه
(466) ملائكه
گفتيم بفرستد، و آن‌ها بشر را به سوي يكتاپرستي دعوت كنند، و بگويند كه نبايد ما ملائكه را ارباب و معبودهـاي خود بگيريـم، بشر بهتر گفتـه آنان را مي‌پذيرد، و زودتـر تصديق مي‌كنـد، چون خـود آنـان مي‌گوينـد كه غير خدا را نبايـد پرستيد.
و اگر از ارسال ملائكه تعبير به انزال كرد، ارسال با انزال تحقق و خارجيت پيدا مي‌كند، و اگر به لفظ جمع تعبير كرد، نه مفرد، شايد به اين جهت باشد كه مرادشان از اين ملائكه همان ملائكه‌اي باشد كه مشركين آلهه خود گرفتند، و اين گونه فرشتگان در نظر مشركين بسيارند. (1)

1- الـميـــزان ج، 29 ص 42.
عقايد فرقه‌هاي مختلف مشرك در زن بودن ملائكه (467)
«وَ الصّافّاتِ صَفّـا فَالزّاجِراتِ زَجْرا فَالتّالِيـاتِ ذِكْـرا!» و «اَمْ خَلَقْنَـا الْمَلائِكَةَ اِناثــا وَ هُـــمْ شاهِــدوُنَ!» (1 و 150 / صافات)
ممكن است براي خواننده اين سئوال پيش بيايد كه چرا قرآن كريم كلمات مخصوص به زنان را درباره ملائكه استعمال كرده، و فرموده: «صافّات، زاجرات، و تـاليــات» و نفرمــوده: «صافّــون و زاجــرون و تــالــون.»
در جواب بايد بگوييم: وقتي سخن از جماعتي به ميان آيد جايز است لفظ مؤنث درباره آنان استعمال كرد، چون كلمه جماعت مؤنث است و صافّات و زاجرات و تاليات به اعتبار لفظ جماعت مؤنث آمده و خلاصه مؤنث لفظي است.
(468) ملائكه
خداوند در آيات 149 و 150 سوره فوق معترض عقايد كفار شده، كه درباره خدايان خود كه يا ملائكه يا جن بود چه عقايدي داشتند و چگونه ملائكه را دختران خداناميده و براي جن قائل به نسبت و خويشاوندي با خدا شدند و به طور كلي وثنيت كه يا برهمائي هستند، و يا بودائي، و يا صابئي، معتقد نبودند كه تمامي ملائكه دختر و زن هستند، بله بعضي از آنان اين اعتقاد را داشتند، لكن آن چه از بعضي از قبايل عرب مانند وثني‌هاي قبيله جهينه و سليم و خزاعه و بني مليح حكايت شده، اين است كه اينان قائل به مؤنث و ماده بودند. و امّا اعتقاد به اين كه بين جن و خدا خويشاوندي هست، و نسبت جن سرانجام به خدا منتهي مي‌شود، في‌الجمله از تمامي فرقه‌هاي نام برده به شرك، نقل شده است.
«اَمْ خَلَقْنَا الْمَلائِكَةَ اِناثا وَ هُمْ شاهِدوُنَ؟» از ايشان بپرسي آيا ما ملائكه را ماده خلق
عقايد فرقه‌هاي مختلف مشرك در زن بودن ملائكه (469)
كرده‌ايم، و آيا مشركين در روزي كه ما ملائكه را خلق مي‌كرديم آن جا حاضر بودند، و مادگي ملائكه را ديدند؟ يا اين كه نه تنها حاضر نبودند، بلكه چنين ادّعائي هم نمي‌توانند بكنند. علاوه بر اين كه اصولاً نري و مادگي يك مسئله‌اي است كه جز از راه حسّ نمي‌توان اثباتش كرد، و ملائكه براي مشركين محسوس نبودند. و اين جمله ردّ ماده بودن ملائكه است. (1)

1- الـميـــــــزان ج، 33 ص 195 و ج، 33 ص 275.
(470) ملائكه
«وَ جَعَلُوا الْمَلائِكَـةَ الَّذيـنَ هُـمْ عِبـادُ الرَّحْمـنِ اِنـاثـا!» (19 / زخرف)
اين آيه گفتار مشركين را كه ملائكه دختران خدايند معنا مي‌كند، و اين عقيده طوايفي از عرب جاهليت بود، و گرنه وثني‌هاي ديگر چه بسا كه درباره بعضي از آلهه خود مي‌گفتند: اين آلهه مادر خدا، و اين آلهه دختر خداست، ولي نمي‌گفتند كه به كلّي همه ملائكـه دختر و زننـد، لكن در آيه مورد بحث از وثنيان عرب حكايت مي‌فرمايد كه چنيـن اعتقـادي داشته‌اند.
و اگر ملائكه را با جمله: «الَّذينَ هُمْ عِبادُ الرَّحْمنِ،» توصيف كرده، براي اين بوده كه گفتار آنان را كه ملائكه جنس مادّه هستند ردّ كند، چون كلمه «عِبـادُ» وصف نر است، و ماده را عباد نمي‌گويند. خواهي گفت پس از اين توصيف بر مي‌آيد ملائكه نر هستند،
نفي عقيده باطل زن بودن ملائكه و توالد آن‌ها (471)
مي‌گوييم نه، لازمه عباد بودن آنان اين نيست كه به وصف نري هم متّصف گردند، چون نري و مادگي كه در جانداران زميني است از لوازم وجود مادّي آن‌هاست، كه بايد مجهّز بـه آن بـاشنـد، تا نسلشـان قطـع نشـود و مـلائكـه از مـاديّـت و تناسل بدورند.
«اِنَّ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلائِكَـةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثي!» (27 / نجم)
اين آيه عقيده مشركين را بر اين كه ملائكه از جنس زنانند ردّ مي‌كند، همان طور كه در آيـه 26 هميـن سوره اعتقـاد به شفاعـت ملائكـه به طور مطلـق را ردّ كرده است.
مراد از تسميه مشركين ملائكه را به انثي همين است كه مي‌گفتند ملائكه دختران خدايند. پـس مراد از كلمـه «انثي» جنـس زن اسـت كه اعـم از يكـي و بيشتر است. (1)
1- الميزان ج، 35 ص 146 و ج، 37 ص 79.
(472) ملائكه

«اَفَاَصْفكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنينَ وَ اتَّخَذَ مِنَ الْمَلائِكَةِ اِناثااِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلاً عَظيما!» (40 / اسراء)
اين آيه خطاب به آن دسته از مشركين است كه مي‌گفتند: ملائكه دختران خدا هستند، و يا بعضي از ايشان دختران اويند، و اگر در آيه به جاي كلمه «دختران» كلمه «زنان» را آورد از اين جهت بود كه ايشان جنس زن را پست مي‌دانستند. معناي آيه اين است كه وقتي خداي سبحان پروردگار شما باشد، و پروردگار ديگري نداشته باشيد و

او همان كسي باشد كه اختياردار هر چيزي است آن وقت آيا جا دارد كه بگوييد شما را بــر خــودش مقــدّم داشته به شما پسر داده و از جنس اولاد جز دختران نصيب خود نكرده است؟ و ملائكــه كه به خيــال شمــا از جنس زنانند به خود اختصاص داده؟ راستـي حرف بزرگي مي‌زنيد كه تبعات و آثــار ســوء آن بسيــار بــزرگ اســت. (1)
1- الميزان ج، 25 ص 181.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌اي قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحیم
جاهِدُوا بِأَمْوالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ في سَبيلِ اللَّهِ ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه 41)
با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است
اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند
بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص 159
بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال 1340 هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.
مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال 1385 هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.
اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :
الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی
ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه
ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهاي رایانه اي و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...
د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار هاي تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر
ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای
و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط 2350524)
ز)طراحی سیستم هاي حسابداري ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...
ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...
ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه
ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال
دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگي مذهبي قائميه اصفهان
تاریخ تأسیس: 1385 شماره ثبت : 2373 شناسه ملی : 10860152026
وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com
فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com
تلفن 25-2357023- (0311) فکس 2357022 (0311) دفتر تهران 88318722 (021) بازرگانی و فروش 09132000109 امور کاربران 2333045(0311)
نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت

امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.
شماره حساب 621060953 ، شماره کارت :6273-5331-3045-1973و شماره حساب شبا : IR90-0180-0000-0000-0621-0609-53به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید
ارزش کار فکری و عقیدتی
الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».
التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».
[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی‌گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».
مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹